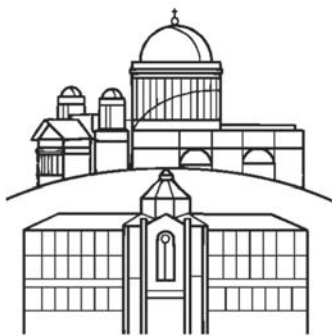

MAGYAR SION

ÚJ FOLYAM

VII. (XLIX.) ÉVFOLYAM
2. szám

ESZTERGOM – POZSONY (BRATISLAVA)

2013

Magyar Sion

••• ÚJ FOLYAM VII. (XLIX.)
2013/2.

EGYHÁZI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

*„Inter persecutiones mundi et consolationes Dei
Peregrinando procurrit ecclesia.”*

(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)

FŐVÉDNÖK

Erdő Péter bíboros, prímás, érsek

FELELŐS SZERKESZTŐ

Székelly János püspök, az Esztergomi Hittudományi Főiskola rektora

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyéspüspök

Ladocsi Gáspár ny. püspök

Beke Margit, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Czékli Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár igazgatója

Esztó Péterné, az Esztergomi Hittudományi Főiskola könyvtárosa

Gaal Endre, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Jozef Hal'ko püspök, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docente

Hegedűs András, a Prímási Levéltár igazgatója

Herdics György apát, a Remény főszerkesztője

Käfer István, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlavakológiai

Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke

Kontsek Ildikó, a Keresztény Múzeum igazgatója

Németh László, a Szent István Ház igazgatója

Szakál László esperes, a Remény főszerkesztő-helyettese

Selestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

Török Csaba, az Esztergomi Hittudományi Főiskola oktatója

<http://magyarsion.szentadalbert.hu>

Kiadja a Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ
(2500 Esztergom, Szent István tér 10.) megbízásából
a Glória kiadó (Žiacka 4, 821 06 Bratislava).

ISSN 1337-2491

EV2491/08

Esztergom – Pozsony (Bratislava)

TÖRDELÉS ÉS NYOMDAI MUNKÁK:

mondAt Kft. • www.mondat.hu

♦♦♦ SZUROMI SZABOLCS ANZELM O.PRAEM.

A kamat megítélése a kánonjogi forrásokban és irodalomban a 13. századig*

„Az egyházat nem organizációjából kiindulva kell elgondolni, hanem az organizációt kell az egyházból megérteni.” Így foglalja össze Joseph Ratzinger – a későbbi XVI. Benedek pápa – az Egyház működéséről szóló gondolatát.¹ Maga az Egyház élete bizonyítja tehát, hogy fegyelmi rendje nem vezethető le a római jog kategóriáiból, még akkor sem, ha annak jogtechnikai eszközei és terminológiája, valamint egyes intézményi keretei és eljárási rendje jelentős mértékben befolyásolták a kánoni jogot.² Éppen a tartalom tekintetében történt módosítások támasztják alá a legvilágosabban, hogy nem a római jog, hanem a Szentírás, a tradíció, a szentségek, a tanítói küldetés és a megszentelés egyéb formái azok, amelyek lényegileg meghatározzák az Egyház működését, tevékenységét és a tagjait összekapcsoló kötelékeket.³ Ezek pedig alapvetően kötődnek Jézus Krisztus személyéhez, tanításához és az Egyházat létrehozó tettehez.⁴ Az Egyház fegyelmi felfogása és a római jogforrások tartalma közötti eltérésre sajátos példa a kamatszedés megítélése.

* Elhangzott „A Biblia és a gazdaság” címmel 2013. augusztus 22–24-én megrendezett 25. Nemzetközi Biblikus Konferencián, Szegeden. A tanulmány a Premontrei Rend Szent Mihály Apátságban készült (Silverado, CA, USA) az OTKA K 106300-as program keretében.

¹ RATZINGER, J., *A keresztény hit* (Bécs 1976) 210.

² GAUDEMET, J., *La Formation du droit séculier et du droit de l'Église aux IVe et Ve siècles* (Paris 1979²) 205–215.

³ ERDŐ P., *Az egyházjog teológiája* (Egyház és jog II) (Budapest 1995) 113–125.

⁴ Vö. SEGALLA, G., *Carisma e istituzione a servizio della carità negli Atti degli Apostoli* (Padova 1994) 13.

I. KAMAT ÉS UZSORA A RÓMAI JOGBAN

Egyházfegyelmi szempontból az anyagi javak terén történő jogtalanságok sajátos minősített esete volt a kamatszedés (*fenus*) és az uzsora (*usura*), amely kategóriákat általában rokon értelmű kifejezésként használta az ókori és középkori egyházfegyelmi irodalom.

A fejlett kereskedelemmel rendelkező országokban, így a Római Birodalomban is, a kamatszedés mértékének és jogosságának a tárgykörére önálló jogi szabályozás vonatkozott már a XII táblás törvény óta.⁵ A római jogban a kamattal kapcsolatos törvényi korlátozás nem önmagában a kamat ellen irányult, amely a kereskedelem működésének egyik biztosítója volt, hanem a túlzott kamatszedést korlátozta. A megengedett kamat mértékét a késői köztársaság és a császárság idején a *Codex Iustiniani* hatálybalépéséig havi egy, éves szinten tizenkét százalékban maximálták. A *Codex Iustinianiból* tudjuk, hogy a kamat összege nem haladhatta meg a kölcsönzött összeget (vö. a *tóké*t).⁶ A kamatos kamat szedése azonban még a római jog szerint is tilos volt.⁷ A római jogalkalmazási gyakorlat érdekessége, hogy a kamatmaximum feletti uzsora esetében ugyan megbüntette az uzsorást az adós javára, magát a szerződést azonban érvényesnek tekintette.⁸ A *Codex Iustiniani* világos meghatározást tartalmaz az uzsorás mibenlétére: az a személy, aki a birtokában lévő dolgot átadja (*emptor*) az azt kérő vevőnek (*venditor*); és amennyiben a vevő nem teljesít, úgy azon felüli meghatározott összeggel helytállni köteles az átadó részére.⁹ A *Corpus iuris civilishez* írt magyarázatok különböző módon vélekednek arról, hogy csak a teljesítés késedelme teheti-e indokolttá – mintegy szankcióként – a térítés uzsorával történő megterhelését, vagy ez általá-

⁵ XII tab. 8. 18.

⁶ Cod. 4. 32. 10: Usurae per tempora solutae † non proficiunt reo ad dupli computationem. Tunc enim ultra sortis summam usurae non exiguntur, quoties tempore solutionis summa usurarum excedit eam computationem. *Codex Iustinianus* (Corpus Iuris Civilis II) (recognovit et retractavit P. Krüger; Berlin 1906, repr. Berlin 1954, Hildesheim 2008) 172. Cod. 4. 32. 27: De usuris, quarum modum iam statuimus, prauam quorandum interpretationem penitus remountes, iubemus etiam eos, qui ante eandem sanctionem ampliores quam statutae sunt, usuras stipulati sunt, ad modum eadem sanctione taxatum ex tempore latitione eius suas moderari actiones: scilicet illius temporis, quod ante eam defluxit legem, pro tenore stipulationis usuras exacturos. – §. 1. Cursum insuper usurarum ultra duplum minime procedere concedimus, nec si pignora quaedam pro debito creditori data sint, quorum occasione quaedam ueteres leges et ultra duplum usuras exigere permittebant. quod et in bonae fidei iudiciis, caeterisque omnibus casibus, in quibus usurae exiguntur, seruari censemus. *Codex Iustinianus*, 173.

⁷ Dig. 22. 1. 29; vö. Cod. 4. 32. 28: Ut nullo modo usurae usurarum a debitoribus exigantur, et ueteribus quidem legibus constitutum fuerat, sed non perfectissime cautum. si enim usuras in fortem

nosan igaz minden kölcsönügyletre.¹⁰ Ebből a szempontból fontos a *Corpus iuris civilis*hez írt középkori kommentárirodalom, amelynek szerzői – jól ismerve az Egyház uzsorával szembeni elutasító álláspontját – a kamat és az uzsora római jogban felsorolt különböző formáit próbálták mértékadó módon értelmezni.¹¹

II. AZ EGYHÁZ ÓKORI FEGYELMI MEGGYŐZŐDÉSE ÉS ANNAK BIBLIKUS GYÖKEREI

A fentiekben vázolt római jogi rendelkezésektől az Egyház álláspontja lényegesen eltért.¹² Az egyházi források a legkorábbi időktől elutasították a kamatszédés, ill. az uzsora minden formáját. Ha végigtekintünk az egyházatyáktól származó értelmezéseken és az egyes ókori zsinati határozatok szövegein, egységes kép rajzolódik ki előttünk: mindezek a források szentírási szövegekre épülve viszonyultak a kamat és az uzsora kérdéséhez. Ez tehát az a sajátos alap, amely megvilágítja a római jogi felfogástól való jelentős eltérést. Az említett szövegek a következő bibliai helyekre hivatkoznak, ill. ezeket kommentálják: 1) az Ószövetségből: Ter 18; Kiv 22,15; Lev 26,37; MTörv 23,20–21; Tób 4; Zsolt 15(14),5; Zsolt 37(36),26; Ez 18,8; Ez 22,12; 2) az Újszövetségből: Mt 21,12–13; Mt 25,27; Lk 6,34–35; és Lk 19,23. A témával foglalkozó egyházatyák közül meg kell említeni Alexandriai Szt. Kelemt (†215 előtt), Nagy Szt. Bazilt (†379), Nazianzosi Szt. Gergelyt (†389), Nüsszai Szt. Gergelyt (†400), Aranyszájú Szt. Jánost (†407), Szt. Ambrust (†397), Szt. Ágostont (†430), valamint Nagy Szt. Leó (†461) és Nagy Szt. Gergely

redigere fuerat concessum, et totius summae usuras stipulari: quae differentia erat debitoribus, a quibus reuera usurarum usurae exigebantur? hoc certe erat non rebus, sed uerbis tantummodo legem ponere. Quapropter hac apertissima lege definimus, nullo modo licere cuiquam usuras praeteriti temporis uel futuri in fortem redigere, et earum iterum usuras stipulari. sed et hoc fuerit subsecutum: usuras quidem semper usuras manere, et nullum usurarum aliarum incrementum sentire: forti autem antiquae tantummodo incrementum usurarum accedere. *Codex Iustinianus*, 173.

⁸ Vö. FÖLDI A. – HAMZA G., *A római jog története és institúciói* (Budapest 1998³) 405–406.

⁹ Cod. 4. 32. 2: Usuras emptor, cui possessio rei tradita est, si precium uenditori non obtulerit, quamvis pecuniam obsignatam in depositi causam habuerit, aequitatis ratione praestare cogitur. *Codex Iustinianus*, 171.

¹⁰ McLAUGHLIN, T. P., *The Teaching of the Canonists on Usury (XII, XIII and XIV Centuries)*, in *Mediaeval Studies* 1 (1939) 81–147, különösen 90–91.

¹¹ Vö. McLAUGHLIN 1939, 83.

¹² *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2 (Paris 1950) 2323–2372; vö. McLAUGHLIN 1939, 81–147.

(†604) pápákat.¹³ 1913-ban Arthur Veermeersch S.J. (1858–1936) úgy foglalt állást, hogy az Újszövetség nem szól az uzsora tilalmáról, így a Lk 6,34–35 pusztán általános jellegű buzdítás, amit többen félreértelmeztek. Szerinte maguknak az egyházatyáknak a radikális elutasító magatartása mögött sem található konkrét hivatkozásokra épülő egységes koncepció azokra az esetekre nézve, ahol a visszatérítendő összeg magasabb a korábban átadott értéknél.¹⁴ Véleményünk szerint azonban a fentebb felsorolt patrisztikus szerzők igenis egyértelműen állást foglalnak a kamattal és az uzsorával szemben a biblikus helyeket magyarázó különböző műfajú műveikben.

Alexandriai Szt. Kelemen jogtalanságnak, ill. az áldozatkészséggel és a szolgáló szeretettel ellentétestnek tartja a kamatszedést.¹⁵ Míg Nagy Szt. Bazil és Nüsszai Szt. Gergely törvénytelennek nevezi és a javak nem megfelelő célú használataként említi azt, amely nemcsak a klerikusok, hanem a laikusok számára sem megengedett,¹⁶ addig Nazianzosi Szt. Gergely egyenesen bűncselekménynek tekinti.¹⁷ A kappadókiai atyák érvelésének háttérében megtalálható a Zsolt 15(14),5 klasszikus helye (ld. alább), de fontos hivatkozási alap Ezekiel kijelentése is Jeruzsálem bűnéről: „Megvesztegetésül ajándékot fogadnak el benned, hogy vért ontsanak, uzsorakamatot és ráadást fogadsz el, erőszakkal kifosztod embertársadat, rólam pedig elfeledkezel – mondja az Úr, az Isten” (Ez 22,12). A másik egyértelmű Ezekiel könyvéből származó utalás az igaz ember jellemzői között említi, hogy az „nem kölcsönöz uzsorakamatra és nem fogad el ráadást” (Ez 18,8). Ennek a jelentőségét Szt. Jeromos hangsúlyozza Ezekiel könyvének magyarázatakor.¹⁸ Szintén alapvető forrásnak kell tekinteni Tóbiás könyvét, ahol az alamizsnálkodás az Isten igaz szolgálatának sajátos részeként jelenik meg. Szt. Ambrus az uzsoraszedést ezzel ellentétes cselekedetként értelmezi *De Tobia* című művében,¹⁹ ezért az örök üdvösséget

¹³ Vö. *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2, 2323–2329.

¹⁴ VERMEERSCH, A., *Usury*, in *The Catholic Encyclopedia* (New York 1913) XV, 235–238, különösen 235.

¹⁵ *Patrologiae cursus completus. Series Graeca* (ed. I.-P. Migne, I–CCLXI; Lutetiae Parisiorum 1857–1866; továbbiakban: PG) VIII, 1024; vö. *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2, 2324; ALTANER, B., *Patrology* (transl. H. C. Graef; New York, N.Y. 1961²) 217.

¹⁶ PG XXIX, 266; vö. *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2, 2324–2326. QUASTEN, J. (ed.), *The Golden Age of Greek Patristic Literature* (Augustinian Patristic Institute – Rome, Patrology III) (Wesminster, Maryland 1983) 218.

¹⁷ PG XXXV, 957; vö. *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2, 2324.

¹⁸ *Patrologiae cursus completus. Series Latina* (ed. I.-P. Migne, I–CCXXI; Lutetiae Parisiorum 1844–1864; továbbiakban: PL) XXV, 176–177; vö. *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2, 2327–2328. DI BERARDINON, A. – QUASTEN, J. (ed.), *The Golden Age of Latin Patristic Literature. From the Council of Nicea to the Council of Chalcedon* (Augustinian Patristic Institute – Rome, Patrology IV) (Wesminster, Maryland 1986) 235.

sértő tetteknek tekinti azt,²⁰ kivéve akkor, ha az háborúskodásra készülő ellen irányul. Ugyanebben a művében Szt. Ambrus utal a MTörv 23,20–21-re, amely hivatkozás komoly befolyást gyakorol a későbbiekben a középkori kánonjogi irodalomra és a keresztények egymás közti kölcsönügyleteire: „Testvérednek ne adj kamatra sem pénzt, sem élelmet, sem egyebet, amit kamatra szokás kölcsönözni. Az idegentől kérhetsz kamatot, de testvéredtől ne fogadj el kamatot...”²¹ Aranyszájú Szt. János szintén – mind a Teremtés könyvéhez, mind Máté evangéliumához írt homíliájában – olyan tetteknek ítéli az uzsorát, amely a lélek üdvösségét veszélyezteti.²² A patrisztikus források közül kiemelkedik Szt. Ágoston *Enarrationes in Psalmos* című műve, amelyben a szerző – kommentálva a Zsolt 37(36),26-ot – annak a határozott meggyőződésének ad hangot, hogy az uzsora általánosságban elfogadhatatlan, különösen a klerikusok részéről.²³ A beszédett kamatot véleménye szerint vissza kell szolgáltatni, mivel az pusztán a rablás törvényesített formája. Az egyházatyáktól származó forrásoknak a latin kánonjogi gyűjteményekre gyakorolt befolyása a 11. században erősödött, és az említett szerzők biblikus helyeket értelmező írásainak részletei is egyre jobban meghatározták a kölcsönrel és az uzsorával kapcsolatos egyházfegyelmet.

Veermeersch 1904-ben részletesen és egyedülálló módon elemezte a kodifikáció előtti kánonjogi forrásokat az uzsora megítélésével kapcsolatosan *Questiones de iustitia* című művében.²⁴ Kutatásai alapján jól ismert, hogy már a legkorábbi zsinatok is foglalkoztak a kérdéssel, elsődlegesen a klerikusok vonatkozásában, de a 4. századi zsinati határozatok között szintén találunk olyan intézkedéseket, amelyek a laikusok tekintetében is kifejezetten elvetik az uzsora minden egyes formáját (vö. I. Karthágói Zsinat [345 és 348 között] Can. 12). Bár a legkorábbi zsinati hivatkozásaink minden bizonnyal a 300 körüli Elvirai Zsinat (Can. 20)²⁵ és a 314. évi Arles-i

¹⁹ DI BERARDINON – QUASTEN 161.

²⁰ PL XIV, 779; vö. *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2, 2327.

²¹ Vö. BARROIS, G. A., *Debt, debtor*, in BUTTRICK, G. A. (ed.), *The Interpreter's Dictionary of the Bible* I (Nashville–New York 1962) 809–810.

²² PG LIII, 376–377; PL LVIII, 591–592; vö. *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2, 2324. QUASTEN 434, 437–439.

²³ *Enarrationes in psalmos*, 36, s. 3, 6: *Opere di Sant'Agostino* XXV/1 (Nuova Biblioteca Agostiniana) (Roma 1982²) 818–821; vö. *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2, 2328.

²⁴ VERMEERSCH, A., *Questionum moralium: Questiones de iustitia* II (Universa theologia scholastica) (Brugis 1904).

²⁵ *Conc. Eliberitanum*, Can. 20: Si quis clericorum detectus fuerit usuras accipere, placuit eum degradari et abstineri. *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio* (ed. I. D. Mansi, I–XXXI; Florentinae–Venetiis 1757–1798, új kiadás, folytatással: L. Petit – J. M. Martin, I–LX; Paris–Leipzig–Arnheim 1899–1927; továbbiakban: MANSI) II, 9.

Zsinat (Can. 12)²⁶ rendelkezései, vizsgálatunk szempontjából a legfontosabb 4. századi forrás a 325. évi I. Niceai (I. egyetemes) Zsinat 17. kánonja. Ez hangsúlyozza, hogy sokan vannak, akik megfelelnek az „isten irat”-ban foglaltakról. A kánon ezzel a Zsolt 15(14),5-re utal, amelynek első sorát idézi is a zsinat: „aki pénzét nem adja uzsorakamatra”.²⁷ A teljes vers így hangzik: Aki „pénzét nem adja uzsorakamatra, s nem hagyja magát ártatlanok kárára megvesztegetni. Aki így cselekszik, soha meg nem rendül.” A teljes vers szövegkörnyezete jól mutatja, hogy az uzsorakamatra átadott összeg az anyagi természetű visszaélések egyik formájaként szerepel, hasonlóan a korábban bemutatott patrisztikus értelmezésekhez. Ez indokolja az I. Niceai Zsinat szigorú rendelkezését, amely a klérusból történő elbocsátást helyezi kilátásba azokra a klerikusokra nézve, akik uzsorás ügyleteket bonyolítanak le.²⁸ Itt jegyezzük meg, hogy az Elvirai Zsinat 20. kánonja hasonlóan radikális szankcióval él, amikor az ilyen klerikusok degradációját, azaz lefokozását említi.

A korai egyházi jogi kollekciók között kiemelkedő helyet foglal el a *Canones apostolici*, más néven *85 apostoli kánon*, a 4. század végén keletkezett alapvető egyházfegyelmi gyűjtemény.²⁹ A benne található rendelkezések rövid, definitív formában tartalmazzák a legfontosabb egyházi jogintézményekre vonatkozó leglényegesebb normákat, különös tekintettel a szentségekre, a klerikusokra, a püspökszentelésre és a zsinatok összehívásának szabályaira. Anyagát – bár Vermeersch a 325. évi Niceai Zsinat előtt szerepelteti – nagy valószínűség szerint a szintén 4. századi kilikiai *Constitutiones apostolicae*-ből, illetve 4. századi zsinati rendelkezésekből állították össze.³⁰ Az apostoli kánonok eredeti szövege görög, amelyből ötvenet Dionysius Exiguus szkíta szerzetes

²⁶ *Conc. Arelatense* (314), Can. 13 (12): De ministris qui fenerant, placuit eos iuxta formam diuinitus datam a communione abstineri. GAUDEMET, J. (ed.), *Conciles gaulois du IVe siècle* (Sources chrétiennes 241) (Paris 1977) 52.

²⁷ *Conc. Niceanum I* (325), Can. 17: (...) qui pecuniam suam non dedit ad usuram (...). *Conciliorum oecumenicorum decreta* (Bologna 1973³; továbbiakban: COD) 14.

²⁸ *Conc. Niceanum I* (325) Can. 17: Quoniam multi sub regula constituti avaritiam et turpia luca sectantur, oblique divinae scripturae, dicentis *qui pecuniam suam non dedit ad usurarum*, cum mutuum dederint, centesimas exigunt: iuste constituit sancta et magna synodus, ut, si quis inventus fuerit post hanc definitionem usuras accipiens aut ex adinventionem aliquam vel quolibet modo negotium transigens aut himiolia, id est sescupla, exigens vel aliquid tale prorsus excogitans turpis lucri gratia: deiciatur a clero et alienus existat a regula. COD 14.

²⁹ A gyűjteményről vö. ERDŐ P., *Az egyházjog forrásai. Történeti bevezetés* (Bibliotheca Institutii Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/1) (Budapest 1998) 28–30. GAUDEMET, J., *Les sources du droit de l'Église en Occident du IIe siècle* (Paris 1985) 24–25. Kiadása: PL LXVII, 142–148. METZGER, M. (ed.), *Les constitutions apostoliques III* (Sources chrétiennes 336) (Paris 1987) 274–309.

az 5. század végén – a 6. század elején ültetett át latin nyelvre.³¹ Ez a pseudo-apostoli gyűjtemény kiemelkedő hatást gyakorolt mind a keleti, mind a nyugati egyházfegyelemre, és így a latinra lefordított kánonok lényegi alapját képezték a későbbi egyházi jogi kollekcióknak. A gyűjtemény 44. kánonja tiltja az uzsoraszedést a püspökök, a papok és a diakónusok számára.³² Hasonló rendelkezést olvashatunk a Laodiceai Zsinat (4. század) 5. kánonjában.³³ Az említett zsinatok szövege – az Elvirai és az I. Karthágói Zsinat kivételével – bekerült a *Collectio Dionysianába*, amelynek köszönhetően anyaguk széles körben elterjedt, 774-től pedig módosított formában (vö. *Collectio Dionysio-Hadriana*) az egész Frank Királyság területén meghatározóvá vált.

III. A BIBLIKUS FORRÁSOKRA ÉPÜLŐ PATRISZTIKUS, ZSINATI ÉS PÁPAI FEGYELMI FORRÁSOK TOVÁBBÉLÉSE A KÖZÉPKORI EGYHÁZJOGI GYŰJTEMÉNYEKBE 1234-IG

A korai középkor gazdasági viszonyai között a patrisztikus kor kamatszedéssel és uzsorával kapcsolatos, biblikus forrásokra épülő fegyelmi rendje nem igényelt további interpretációt.³⁴ Ez a helyzet az érett középkorra megváltozott. Ha egy pillantást vetünk az 1008 és 1022 között keletkezett *Decretum Burchardi Wormatiensis*re, amely kánongyűjtemény különösen a németalföldi zsinati fegyelem, illetve a különféle penitenciálék anyagának feldolgozása miatt jelentős,³⁵ láthatjuk, hogy az több összefüggésben is említi a kamatszedés és uzsora kérdéskörét. A BW 2. 119 a *Canones apostolici* 44. kánonját

³⁰ METZGER, M. (ed.), *Les constitutions apostoliques* I, II, III (Sources chrétiennes 320, 329, 336) (Paris 1985, 1986, 1987).

³¹ Vö. SZUROMI, Sz. A., *The Canones apostolici as a common disciplinary source for the Eastern and Western Church*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 19 (2008) 269–279. SZUROMI, Sz. A., *Fejezetek az egyházi jogalkotás történetéből – források és intézmények* – (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/15) (Budapest 2011) 29.

³² PL LXVII, 146. METZGER III, 289.

³³ *Conc. Laodicense*, Can. 4: Quod non oporteat sacerdotes et clericos fenerantes usuras, vel quae dicuntur sescupla, id est et summam capitis et dimidium summae, percipere. PL LXVII, 165.

³⁴ BRUNDAGE, J. A., *Usury*, in STRAYER, J. R. (ed.), *Dictionary of the Middle Ages* 12 (New York 1989) 335–339, különösen 336.

³⁵ Kiadása: PL CXL, 949–1018. FRANSEN, G. – KÖLZER, Th. (Hrsg.), *Burchard von Worms, Decretorum Libri XX* (Aalen 1992). A gyűjteményről részletesen vö. HOFFMANN, H. – POKORNY, R., *Das Dekret des Bischofs Burchard von Worms. Textstufen – Frühe Verbreitung – Vorlagen* (MGH Hilfsmittel 12) (München 1991). AUSTIN, G., *Shaping church law around the year 1000. The Decretum of Worms* (Church, Faith and Culture in the Medieval West) (Aldershot 2009).

veszi át, amely – mint utaltunk rá – a kölcsönt uzsorával megterhelő diakónusok, papok és püspökök letételét írja elő. A BW 2. 120 a fentebb már ismertetett legalapvetőbb zsinati rendelkezést idézi a Niceai Zsinat szövegéből (vö. 17. kán.). A BW 2. 121 Nagy Szt. Leó pápa 443. október 10-én kelt³⁶ – szintén meghatározó jelentőségű – levelének részletét tartalmazza, amely a klerikusok által történő kamatszedést bűncselekménynek minősíti. A BW 2. 123, Leó pápa ugyanazon levele alapján, a laikusok által szedett kamatot és uzsorát is elítéli.³⁷ Az újabb eredetű források közül utalnunk kell a 806. évi II. nijmegeni (*Niumagum*) kapituláréból származó BW 2. 126-ra. Ez röviden definiálja az uzsora mibenlétét, amely így általában mindaz a kölcsönügylet, melyben a kölcsönadó többet követel vissza, mint az eredeti kölcsön összege. Ennek minősített esetéről szól ugyanezen kapituláré 7. fejezete a BW 2. 127-ben. A felsorolt kánonok alapvető voltát jelzi, hogy egytől egyig bekerültek a *Decretum Gratiani* anyagába (vö. BW 2. 119=D. 47 c. 1;³⁸ BW 2. 120=D. 47 c. 2;³⁹ BW 2. 121=D. 46 c. 10;⁴⁰ BW 2. 123=C. 14 q. 4 c. 8;⁴¹ BW 2. 126=C. 14 q. 3 c. 4;⁴² BW 2. 127=C. 14 q. 4 c. 9⁴³). Megjegyzendő, hogy ezeket a szövegrészleteket többségében megtaláljuk már Chartres-i Szt. Ivo kánonjogi munkájának szövegcsaládjaiban is (1093 és 1095 között).⁴⁴

Gratianus mester 1140 körül összeállított kánonjogi gyűjteményének, a *Concordantia discordantium canonum*nak⁴⁵ az első részében (*Distinciones*) is foglalkozik néhány kánon erejéig az uzsorával, de egységes korpuszként műve második (*Causae*) részében helyezi el az erre vonatkozó fegyelmi anya-

³⁶ JAFFÉ, P., *Regesta pontificum romanorum ab condita Ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII* (ed. secundum curaverunt S. Loewenfeld [a. 882–1198, továbbiakban: JL], F. Kaltenbrunner [?–590, továbbiakban: JK], P. Ewald [a. 590–882, továbbiakban: JE]; Lipsiae 1885, repr. Graz 1956) JK 402; vö. FRANSEN – KÖLZER fol. 45r.

³⁷ JK 402; vö. FRANSEN – KÖLZER fol. 45r.

³⁸ FRIEDBERG, Ae. (ed.), *Corpus iuris canonici* I (Lipsiae 1879, repr. Graz 1955; továbbiakban: FRIEDBERG I) 169.

³⁹ FRIEDBERG I, 169.

⁴⁰ FRIEDBERG I, 169.

⁴¹ FRIEDBERG I, 737.

⁴² FRIEDBERG I, 735.

⁴³ FRIEDBERG I, 737.

⁴⁴ BW 2. 119=ID 6. 195=IP 3. 157; BW 2. 120=ID 6. 196; BW 2. 121=ID 6. 66; BW 2. 123=ID 6. 65; BW 2. 126=ID 6. 200=IP 3. 161; BW 2. 127=ID 6. 201=ID 13. 21=IP 3. 162. Chartres-i Szt. Ivo kánonjogi munkájának szövegcsaládjairól részletesen vö. SZUROMI, Sz.A., *From a reading book to a structuralized canonical collection – The Textual Development of the Ivonian Work* – (Aus Recht und Religion 14) (Berlin 2010). Uő, *Some witnesses of the gradual crystallization process of the Ivonian textual families*, in *Ius Canonicum* 50 (2010) 201–219. Kiadása: BRETT, M. – BRASINGTON, B. (ed.), <http://knowledgeforge.net/> (10th August 2011).

got (C. 14 q. 3 cc. 1–4 és C. 14 q. 4 cc. 1–12). A Burchard *Decretuma* kapcsán már bemutatott kánonokon túl, itt szeretnénk utalni a D. 33 c. 2-re, amely a klerikusi felszentelés akadályai között sorolja fel azt, ha valaki keresztsége után uzsorát fogadott el.⁴⁶ Ugyanerről rendelkezik a Nagy Szt. Gergely pápa 600 júliusában írt leveléből származó D. 47 c. 4,⁴⁷ amely erkölcsileg alkalmatlannak tekinti a szent rendekre bocsátáshoz azt, aki uzsorára adott kölcsön. A kánon alapján az ilyen személy felszentelése semmiképpen sem indokolható.⁴⁸ A D. 46 c. 9 a korábban már hivatkozott Laodiceai Zsinat 5. kánonja alapján tiltja az oltárszolgálatban közreműködők és a papok számára az uzsora elfogadását.⁴⁹ Az Elvirai zsinat említett szigorú rendelkezése az uzsorát elfogadó klerikusok lefokozásáról szintén bekerült a *Decretum Gratian*ba.⁵⁰ Fontos teológiai jellegű kánon Gratianus művében Aranyuszájú Szt. János Máté evangéliumához írt homíliájának részlete, amelyben a kereskedők bűneinek felsorolása között kitér az uzsora határozott elítélésére, mivel az ilyen kamatkövetelés az Istentől kapott javak jogtalan használatát jelenti.⁵¹ Az uzsorával kapcsolatos fegyelmi anyagot szisztematikusan összegző két *questio* legelső kánonja Szt. Ágoston 3. *Sermo*ja átvételével definiálja az uzsorát. Eszerint ha valaki úgy ad kölcsön, hogy a kölcsönadott érték visszatérítésén túl, azon felüli értéket vár el – akár pénzben, borban, olajban vagy másban megtérítve – az kamatkövetelést jelent. Ezt Ágoston elfogadhatatlannak és dicstelennek tartja.⁵² Itt kap helyet a Szt. Jeromos Ezekiel-kommentárjából származó szövegtörredék (C. 14 q. 3 c. 2),⁵³ amely a Szentírással ellentétesnek

⁴⁵ Kiadása: FRIEDBERG I; a *Decretum Gratian*ról részletesen vö. VIEJO-XIMÉNEZ, J. M., *La composición del Decreto de Graciano*, in *Ius Canonicum* 45 (2005) 431–485. LANDAU, P., *Gratian and the Decretum Gratiani*, in PENNINGTON, K. – HARTMANN, W. (ed.), *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period* (Washington DC. 2008) 22–54. LARRAINZAR, C., *Métodos para el análisis de la formación literaria del Decretum Gratiani. «Etapas» y «esquemas» de redacción*, in ERDŐ, P. – SZUROMI, Sz. A. (ed.), *Proceedings of the Thirteenth International Congress of Medieval Canon Law* (Monumenta Iuris Canonici C/14) (Città del Vaticano 2010) 85–115. VIEJO-XIMÉNEZ, J. M., *Decreto de Graciano*, in OTADUY, J. – VIANA, A. – SEDANO, J. (dir.), *Diccionario general de derecho canónico* (Pamplona 2012) II, 954–972.

⁴⁶ FRIEDBERG I, 123.

⁴⁷ JE 1788.

⁴⁸ FRIEDBERG I, 170–171.

⁴⁹ FRIEDBERG I, 169.

⁵⁰ D. 47 c. 5: FRIEDBERG I, 171.

⁵¹ D. 88 c. 11: FRIEDBERG I, 308–309.

⁵² C. 14 q. 3 c. 1: FRIEDBERG I, 735.

⁵³ FRIEDBERG I, 735.

ítéli annak a tettét, aki uzsorát vár el a kölcsönérték visszaadásakor. A 314. évi Arles-i Zsinat 12. kánonját idéző C. 14 q. 4 c. 2 egyértelműen kimondja, hogy azoktól a szent szolgálatot teljesítőktől, akik kamatszédésben vétkesek, meg kell tagadni a *communiót*.⁵⁴ Az I. Gelasius pápa (492–496) 494. március 11-i leveléből⁵⁵ származó szakasz az uzsorás ügyletben résztvevő klerikusok tettének szankciójául a hivatalukból való felfüggesztést rendeli el.⁵⁶ A C. 14 q. 4 cc. 3, 4 és 7 pedig a klerikusi státuszából történő elbocsátását írja elő.⁵⁷ Külön figyelmet érdemel a C. 14 q. 4 cc. 8–10, mivel ezek a szövegrészek egyértelművé teszik, hogy nem pusztán a klerikusokra vonatkozik az kamatszédés és uzsorás tevékenység szigorú megítélése, hanem a laikusokra is. Az ilyen tettét a 806. évi II. nijmegeni kapituláré Cap. 7 általánosságban bectelen (*turpis*) cselekménynek minősíti,⁵⁸ amely kifejezést a korabeli egyházfegyelem következetesen az erkölcstelen és halálos bünt megvalósító tettekre alkalmazta. A Szt. Ambrustól átvett egyetlen mondat pedig hasonló határozottsággal rögzíti, hogy aki uzsorát elfogad, az rablást követ el.⁵⁹ Végül a *questio* befejező kánonjaként olvashatjuk Szt. Ambrus Tóbiás könyvéről írt művének híres részletét, az „ubi ius belli, ibi ius usurae” kitétellet; vagyis, hogy a háborúval fenyegetővel szemben megengedett az uzsoraszédés. Ez a kijelentés a későbbiekben számos kánonjogi értelmezésre adott okot.⁶⁰ Amint arra már Szt. Ambrus kapcsán utaltunk, ebben a szakaszban hivatkozik az egyházatya a MTörv 23,20–21-re, amely tiltja a kamatot a „testvér”-rel szemben, de megengedi az „idegen”-től szedett kamatot. Ezt a helyet, ahogy a zsidóság saját magára, úgy Ambrus a keresztényekre vonatkoztatja, akik a keresztységben testvérek.

Hangsúlyozzuk, hogy maga Gratianus mester következetesen mind a klerikusokra, mind a laikusokra ugyanúgy kötelezőnek tekinti a kamat és uzso-

⁵⁴ FRIEDBERG I, 736.

⁵⁵ JK 636.

⁵⁶ C. 14 q. 4 c. 1: FRIEDBERG I, 736.

⁵⁷ FRIEDBERG I, 736–737; pl. C. 14 q. 4 c. 4: Si quis oblitus timorem Domini, et sacrarum scripturarum, que dicunt: „Pecuniam suam non dedit ad usuram, post hanc cognitionem magni concilii feneauerit uel luci quesierit, aut per diuersis species uini, uel frugis, uel cuiuslibet rei, emendo uel uendendo aliqua incrementa susceperit, de gradu suo deiectus alienus habeatur a clero. FRIEDBERG I, 736.

⁵⁸ C. 14 q. 4 c. 9: FRIEDBERG I, 737.

⁵⁹ C. 14 q. 4 c. 10: Si quis usuram accipit, rapinam facit (...). FRIEDBERG I, 738.

⁶⁰ McLAUGHLIN 1939, 137–139.

⁶¹ *Conc. Lateranense II* (1139), Can. 13: COD 200.

⁶² Kiadása: FRIEDBERG, Ae. (ed.), *Corpus iuris canonici* II (Lipsiae 1881, repr. Graz 1959; továbbiakban: FRIEDBERG II) 1–928. A gyűjtemény összeállításáról vö. KUTTNER, S., *Raymond of Peñafort as Editor: The 'Decretales' and 'Constitutiones' of Gregory IX*, in *Bulletin of Medieval Canon Law* 12 (1982) 65–86.

raszedési tilalmat, amelyet kristálytisztán alátámasztanak a C. 14 q. 3 cc. 1 és 4-hez, valamint a C. 14 q. 4 c. 1-hez írt *dictumai*; továbbá a C. 14 q. 3 cc. 1–4 és a C. 14 q. 4 c. 8 *summariuma*. Megjegyzendő, hogy a II. Lateráni Zsinat (1139) 13. kánonja, amely nem tartozik a *Decretum Gratiani* anyagához, szintén világosan és kategorikusan elítéli az uzsoraszedésben vétkeket, tettüket pedig az isteni és emberi joggal, valamint az Ó- és az Újszövetség tanításával ellenkezőnek nyilvánítja. Éppen ezért a zsinat elrendelte, hogy tőlük mint jogbecstelenségbe (*infamia*) esőktől, meg kell tagadni az egyházi temetést, kivéve azokat, akik bűnbánó módon visszatérítik a jogtalanul elvett javakat.⁶¹

A *Decretum Gratiani*t követő egyházi jogalkotás a IX. Gergely pápa (1227–1240) által 1234. szeptember 5-én kihirdetett, Peñaforti Szt. Raymund által összeállított *Liber Extra* foglalta egybe,⁶² külön titulust – az X 5. 19-et – szentelve az uzsoraszedés és az uzsorás tevékenységet folytató személyek kérdésének. Az X 5. 19. 1-ben III. Sándor pápa (1159–1181)⁶³ meghatározását közli bevezetőül a többi kánonhoz.⁶⁴ Ennek alapján az uzsora a kölcsön gyümölcsötzetése. A kölcsönadó ilyenkor csak meghatározott százaléku többletért hajlandó a kölcsön folyósítására. Az előbb említett X 5. 19. 1 nemcsak az uzsora leírását adja meg, hanem annak teljes visszatérítésére kötelezi a hitelezőt, sőt, a Niceai Zsinat 17. kánonjával összhangban eltiltja az egyházi szolgálatától azokat, akik uzsorával élnek. Újdonság a *Decretum Gratiani* anyagában foglaltakhoz képest az X 5. 19. 12-ben megtalálható – III. Ince pápa (1198–1216) 1198. szeptember 18-án kelt dekretális levelében rögzített⁶⁵ – rendelkezés, amely az uzsorás ügyletek tilalmát a keresztényeken túl az izraelitákra is kiterjeszti.⁶⁶ Ezzel kapcsolatos a IV. Lateráni Zsinat (1215) 67. konstitúcióját átvevő X 5. 19. 18 is, amely az izraelitákkal folytatott kereskedelem

⁶³ Kánonjogi tevékenységéről részletesen vö. VIEJO-XIMÉNEZ, J.M., *Alejandro III*, in OTADUY, J. – VIANA, A. – SEDANO, J. (dir.), *Diccionario general de derecho canónico* (Pamplona 2012) I, 282–290.

⁶⁴ X 5. 19. 1: Plus clericorum, ¶et, quod moerentes dicimus, eorum quoque, qui praesens saeculum professione uocis et habitu reliquerunt dum communes usuras, quasi manifestius damnatas, exhorrent, commodata pecunia indigentibus, possessiones eorum in pignus accipiunt, et prouenientes fructus percipiunt ultra sortem. Idcirco Generalis concilii decreuit auctoritas, ut nullus amodo constitutus in clero uel hoc uel aliud genus usurae exercere praesumat. Et si quis [hactenus] alicuius possessionem data pecunia sub hac specie uel conditione in pignus acceperit, si sortem suam deductis expensis de fructibus iam perceperit, absolute possessionem restituta debitori. Si autem aliquid minus habet, eo recepto, possessio libere ad dominum reuertatur. Quodsi post huiusmodi constitutum in clero quisquam exstiterit, qui detestandis usurarum lucris insistat, ecclesiastici officii periculum patiat, nisi forte ecclesiae beneficium fuerit, quod redimendum ei hoc modo de manu laici uideatur. FRIEDBERG II, 811.

⁶⁵ POTTHAST, A. (ed.), *Regesta Pontificum Romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV I–II* (Berlin 1875, repr. Graz 1957) 374.

⁶⁶ FRIEDBERG II, 814–815.

vonatkozásában leszögezi a túlzott kamatszedés tilalmát, szankciójául pedig a kereskedelmi engedély megvonására kötelezi a fejedelmeket, valamint cenzúrával sújtja azokat a keresztyényeket, akik ilyen ügyletekben részt vesznek.⁶⁷ Figyelemre méltó a IX. Gergely pápától származó X 5. 19. 19, amely a hosszabb tengeri úthoz adott kölcsönrel foglalkozik kijelentve, hogy a hitelező kölcsönösszegen felüli követelése – annak ellenére, hogy komoly veszély állhat fenn a hitel elvesztésére – továbbra is uzsorának számít.⁶⁸ Megjegyzendő, hogy a különböző típusú és körülmények közötti kölcsönökkel kapcsolatosan mind a *Decretum Gratiani*, mind a *Liber Extra* kánonjai tekintetében, kánonjogi interpretációk születtek, amelyek elsődlegesen a kölcsön (*mutuum*) és a bérbeadás (*locatio*) megkülönböztetésével, valamint az átadott javak tulajdonosságainak kategorizálásával igyekeztek feloldani az érett középkorban felmerülő újabb és újabb gyakorlati kérdéseket a kamat és az uzsora meghatározása vonatkozásában.⁶⁹ Az X 5. 19. 3 a III. Lateráni Zsinat (1179) 25. kánonja alapján⁷⁰ – összhangban a II. Lateráni Zsinat rendelkezésével – tiltja az uzsora bűnében elhunyt eltemetését, sőt azt, aki a tilalom ellenére mégis egyházi temetésben részesíti az uzsorást, a püspök ítélőszéke elé utalja.⁷¹ Hozzá kell tennünk, hogy mivel az uzsorás tevékenység is kiközösítést eredményez, így az ehhez kapcsolódó temetési tilalom megszegése a temető *violatióját* jelenti, azaz fennáll a kihantolási kényszer, és püspöknek el kell végeznie a temető rekonziliációját.⁷² Ennek részletes kifejtését olvashatjuk Bernardus Parmensis⁷³ *Glossa Ordinariájában*.⁷⁴ Jól látható, hogy III. Sándor pápa X 5.

⁶⁷ COD 265–266; FRIEDBERG II, 816; vö. SZUROMI, Sz. A., *The Constitutions of the Fourth Lateran Council (1215) according to its Theological, Canonical and Historical Aspects*, in *Rivista Internazionale di diritto comune* 15 (2004) 185–199, különösen 195.

⁶⁸ FRIEDBERG II, 816.

⁶⁹ McLAUGHLIN 1939, 100–111.

⁷⁰ COD 223.

⁷¹ Quam in omnibus fere locis ita crimen usurarum inualuit, ut multi, aliis negotiis praetermissis, quasi licite usuras exerceant, et qualiter utriusque testamenti pagina condemnentur, nequaquam attendant: ideo constituimus, quod usurarii manifesti nec ad communionem admittantur altaris, nec Christianam, si in hoc peccato decesserint, accipiant sepulturam, sed nec oblationes eorum quisquam accipiat. Qui autem acceperit, uel Christianae tradiderit sepulturae, et ea, quae acceperit, reddere compellatur, et, donec ad arbitrium episcopi sui satisfaciat, ab officii sui maneat executione suspensus. FRIEDBERG II, 811.

⁷² SZUROMI Sz. A., *A temetésre vonatkozó egyházfegyelem a XII–XIII. században* (Budapest 2007) 161–162.

⁷³ ERDŐ, P. *Geschichte der Wissenschaft vom kanonischen Recht* (Kirchenrechtliche Bibliothek 4) (Berlin 2006) 87–88.

⁷⁴ Ad X 5. 19. 3. v. Multi: propterea quia multi sunt, non excusantur. 2. q. 1. multi. in si. et etiam si omnes homines essent usuarii. simile 32. q. 7. flagitia cum in ueteri testamento et nuo prohi-

19. 7-ben olvasható intézkedése a C. 14 q. 4 c. 1-ben foglaltakon túl nemcsak azt rendeli el, hogy az uzorás ügyletben résztvevő klerikusokat el kell bocsátani hivatalukból, hanem azon felül javadalmukból is fel kell függeszteni őket, a laikusokat pedig a kiközösítéssel sújtja.⁷⁵ A fentiek tükrében az is érthető, hogy az egyházi bíróságok – az X 2. 2. 8 fényében – miért tekintették kizárólagosan illetékesnek magukat az uzorás ügyekben folytatott eljárásra, hiszen azok bűncselekmény jellege az egyház tanbeli és fegyelmi rendelkezéseivel ellentétes tetten alapult.⁷⁶

IV. PEÑAFORTI SZT. RAYMUND FELFOGÁSA ÉS AZ AZT KÖVETŐ JOGALKOTÁS A *LIBER SEXTUSIG*

Terence P. McLaughlin mindmáig alapvető tanulmányában részletesen rendszerezte a 12–14. századi kánonjogászok véleményét a kölcsönnel, a kamattal és az uzorával kapcsolatosan, összevetve azokat a kortárs római jogi kommentárok okfejtésével.⁷⁷ Így a következőkben elsődlegesen a *Liber Extrát* összeállító Peñaforti Szent Raymund híres Summájában foglaltakra kívánunk csak reflektálni,⁷⁸ valamint a 13. század későbbi jogalkotására.

Az érett középkor kamat- és uzoraügyletekkel kapcsolatos egyházi álláspontja a korábban bemutatott források alapján egyértelmű, hiszen azt általánosságban lopásnak tekinti, ahogy azt Peñaforti Szent Raymund Summájában

bitae sunt usurae. unica cap. proximmo etiam iure ciuiliae usurae prohibita sunt: unde nullo iure peti possunt in Authen. de eccl. tit. in princ. coll. 9. licet non obseruetur quia ibi dicit Iustinianus, se qua tuor synodus generales obseruare: sed Nicaena synodus est una de quatuor principalibus, quae ita obseruari debet, sicut quatuor Euangelia. 15. dist. sicut. et in Nicaena synodo prohibentur usurae. 47. distin. quoniam multi. *Decretales D. Gregorii papae IX. suae integritati una cum glossis restituae* (Cum priuilegio Gregorii XIII. Pont. Max. et aliorum Principum) (Romae 1582) 1734.

⁷⁵ Praeterea parochianis tuis usuras recipere omnibus modis interdicas, quia usurarum crimen utriusque testamenti pagina detestatur. Qui si monitis uestris parere contempserint, si clerici sint, eos ab officio beneficioque suspendas; si [uero] laici fuerint, usque ad dignam satisfactionem ipsos uniuerso excommunicationis adstringas. FRIEDBERG II, 813.

⁷⁶ FRIEDBERG II, 250; vö. SZUROMI, Sz. A., *An Outline of the Ecclesiastical Administration of Justice and Judicial Organization in the High Middle Ages*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 22 (2011) 279–292, különösen 287–288.

⁷⁷ McLAUGHLIN 1939, 81–147; UÖ, *The Teaching of the Canonists on Usury (XII, XIII and XIV Centuries)*, in *Mediaeval Studies* 2 (1940) 1–22.

⁷⁸ ERDŐ 2006, 78.

az uzorához fűzött bevezetőjében is világosan kifejezésre jut.⁷⁹ Ez a lopás Raymund szerint nem egyszerűen bűn, hanem nagyon súlyos bűn, mivel más rászorultságát használja ki bűnös módon, amivel megsérti a felebaráti szeretet kötelezettségét, de magát a természettörvényt is, így azt a világi törvényt sem lehet jognak tekinteni, amely megengedi azt.⁸⁰ Ebből viszont egyenesen következik, hogy az uzora bűnébe eső tettével az Egyházon kívül kerül, hiszen isteni törvényt sért meg, így elutasítja az Egyház közösségét. Peñaforti Szent Raymund értelmezése fényében az uzora szankciójául kiszabott kiközösítésnek (*excommunicatio*), amelyet mind az X 5. 19. 7, mind a II. Lyoni Zsinat (1274) 26. kánonja hangsúlyoz,⁸¹ három következménye van: 1) az uzorás kirekeszti magát az oltárközösségből; 2) nem fogadhatók el a tőle származó adományok; 3) nem részesíthető egyházi temetésben.⁸² Raymund itt a III. Lateráni Zsinat fegyelméből indul ki,⁸³ amely a *Liber Extrá*ba is bekerült (vö. X 5. 19. 3).⁸⁴ Fontosnak kell tekintenünk azt a fél mondatot, amelyet a *Summa Sti Raymundi* a temetési tilalmat elrendelő X 5. 19. 3 tartalmához fűz: „ha ebben a bűnben

⁷⁹ Lib. II. tit. 7: Dictum est supra de rapinis, sed quia usura parum, uel nihil distat a rapina, de ea consequenter est agendum. Uideamus igitur quid sit usura, unde dicatur, quae species; in quibus casibus usurae permittantur, uel prohibeantur; quomodo usurarius, et haeres eius ad reddendas usuras compellantur; ultimo de quibusdam dubitabilibus. *Summa Sti. Raimundi de Peniafort Barcinonensis – ordo praedicator – de poenitentia et matrimonio cum glossis Ioannis de Friburgo. Ad S.D.N. Clemen pp VIII, nunc primum in lucem edita*, 227.

⁸⁰ Lib. II. tit. 7. §. 10: Quid de legibus, qui permittunt usuras exigi, nunquid tenent? Dico breuiter quo non, immo sunt omnes abrogatae, quo probo auctoritate, ratione, et ciuili iure. Auctoritate psalmi. quae pecuniam suam non dedit ad usuram. et c. rubrica. de hoc supra eo. §. sed nunquid. Ratione duplici; una quia prohibita sunt iure naturali ut in auctoritatibus praemissis, sed contra tale ius, nulla lex, nulla dispensatio potuit admitti. dist. 8. quae contra mores. 32. q. 7. flagitia. dist. 6. §. his itaque. dist. 13. §. 1. inst. de iure natur. gent. et ciu. §. sed naturalia. secunda ratio est, quia par in parem non habet imperium. ext. de elec. innotuit. multo minus minor in maiorem. 21. dist. inferior sedes. ergo Imperator terrae non potuit condere legem contra Imperatorem caeli. Iure ciuili, nam dicit Imperator, quod sacrae leges non dedignantur imitari sacros canones, specialiter in matrimoniis, et usuris. auth. ut clerici apud proprios Episcopos conuen. coll. 6. et 2. q. 3. §. hinc colligitur. ext. de noui oper. nunc. intelleximus. sed secundum canones non possunt exigi, ergo nec secundum leges. (...) Nec obstat 14. q. 4. quid dicam. uers. sed non est quo iudice repetantur, scilicet usurae, quia ibi respicit factum, et non ius. illae tamen leges, quae permittunt usuras exigi ratione interesse, uel ratione morae, bonae sunt, et approbandae, si sane intelligantur (...). *Summa Sti Raymundi* 236.

⁸¹ *Conc. Lugdunense II* (1274), Can. 26: COD 305.

⁸² Lib. II. tit. 7. §. 11: Compelluntur usurarii restituere usuras a Iure, et a Iudice; a Iure, quia si sunt publici usurarii, ipso iure sunt excommunicati quantum ad tria, scilicet quod non debent recipi ad communionem altaris, nec debent recipi eorum oblationes, nec debent recipi ad christianam spulturam, si in hoc peccato decesserint (...). *Summa Sti Raymundi* 237. Vö. SZUROMI 2007, 127–128.

⁸³ COD 199.

⁸⁴ FRIEDBERG II, 812.

hal meg”.⁸⁵ Azaz a temetési tilalom csak abban az esetben áll fenn, ha haláláig az uzsorás nem tér vissza az Egyházba, azaz ha nem tart bűnbánatot. Hozzá kell tennünk, hogy a megtérés lehetőségét és a bűnbánat fontosságát emeli ki Bernardus Parmensis is az X 5. 19. 7-hez fűzött glosszájában.⁸⁶ Az uzsorás megtérésére vonatkozó előírások arra irányulnak, hogy a jogtalanul szerzett vagyoni haszonból a megkárosítottak számára elégtételt adjon az Egyház színe előtt, azaz elsődlegesen a püspök tudtával. Ez már a III. Lateráni Zsinat intézkedésének Raymund féle interpretációjából is kitűnik,⁸⁷ a II. Lyoni Zsinat 27. kánonjában pedig hivatalos megfogalmazást is nyer.⁸⁸ Ez a kánon a III. Lateráni Zsinat 25. kánonjával összhangban⁸⁹ intézkedik arról is, hogy az uzsora bűnében meghalt személy nem végrendelkezhet érvényesen. A III. Lateráni Zsinatot követő regionális zsinatok átveszik az uzsorásokkal szemben való erőteljes fellépést. Arra is van példa, hogy a III. Lateráni Zsinat vonatkozó szövegét teljesen szó szerint illesztik be a zsinati kánonok közé. Ilyen az 1227. évi *Concilium Trevirense*, amely 10. kánonjában rendelkezik az uzsorát gyakorló

⁸⁵ Lib. II. tit. 7. §. 11: (...) si in hoc peccato decesserint (...). *Summa Sti Raymundi* 237.

⁸⁶ Ad X 5. 19. 7. v. Suspendas: Talis enim repellitur ab obtento: ut hic dicit, et 14. q. 4. si quis oblitus. et cap. quoniam multi. et repellitur ab obtinendo multo fortius. unica. de exces. praela. inter dilectos. Sed nunquid episcopus potest cum tali dispensare? Dico quo sic, post satisfactionem et poenitentiam, quia hoc non prohibetur: et hoc probatur per hanc decre. In antiquas dicebatur, quo ad praesentiam Papae tales mittantur. unde collige, quo episcopi cum talibus misericorditer agere possunt. De hac materia traditur. sunt. de iudic. at si clerici. *Decretales D. Gregorii papae IX. suae integritati una cum glossis restitutae* 1737.

⁸⁷ Lib. II. tit. 7. §. 11: A iudice, quia potest usurarium quemlibet cogere ad restituendas usuras, si necesse esset, etiam per maiorem excommunicationem, omni appellatione remota. ext. eod. quoniam non solum. Item compellitur tertio modo, quia si usurarius repetat ab alio usuras, repellitur per exceptionem, donec ipse restituerit usuras, quas ab aliis male accepit, uel saltem fecerit posse suum. ext. eod. quia frustra. et istis eidem modis compelluntur haeredes usurariorum, siue sint filii, siue extranei (...). *Summa Sti Raymundi* 237.

⁸⁸ *Conc. Lugdunense II* (1274), Can. 27: (...) donec uel de usuris ipsis fuerit, prout patiuntur facultates eorum, plenarie satisfactum uel illis quibus est facienda restitutio, si praesto sint ipsi aut alii qui eis possint acquirere uel, eis absentibus, loci ordinario aut eius uices gerenti siue rectori parochiae in qua testator habitat, coram aliquibus fidedignis de ipsa parochia (quibus quidem ordinario, uicario et rectori, praedicto modo, cautionem huiusmodi, eorum nomine liceat praesentis constitutionis auctoritate recipere, ita quod illis proinde actio acquiratur), aut seruo publico de ipsius ordinarii mandato, idonee de restitutione facienda sit cautum. Ceterum si receptorum usurarum sit quantitas manifesta, illam semper in cautione praedicta exprimi uolumus; aliquin aliam recipientis cautionem huiusmodi arbitrio moderandum. Ipse tamen scienter non minorem quam uersimiliter creditur, moderetur et si secus fecerit, ad satisfactionem residui teneatur (...). COD 329–330.

⁸⁹ *Conc. Lateranense III* (1179), Can. 25: (...) et qualiter utriusque Testamenti pagina condemnerentur nequaquam attendant (...). COD 223.

személyekről,⁹⁰ illetve az 1231. évi *Concilium apud Castrum* 30. kánonja, amely teljes összefoglalását adja az eddigiekben ismertetett fegyelemnek.⁹¹

A *Liber Extra* kihirdetése után ülésező első egyetemes zsinat az I. Lyoni Zsinat (1245),⁹² amely II. konstitúciójának 1. kánonjában törekedett rendezni az uzorás ügyletek által okozott károkat.⁹³ Előírta, hogy mindenki (vö. püspök, apát, dómdékán stb.), aki egyházi közigazgatási hatalommal rendelkezik, hivatala elfoglalását követő egy hónapon belül készítsen pontos jelentést a felettes egyházi hatóság számára a rábízott hivatal alá tartozó ingó és ingatlan javak helyzetéről, különös tekintettel a kölcsönökre és a hitelekre. A zsinat kitért a hitelszerződések formai kritériumaira, a szigorú nyilvántartásra és őrzésre, valamint az éves gazdasági beszámolók megtartására, nem beszélt azonban a kölcsönügyletek fajtáinak megítéléséről.

A majdnem három évtizeddel későbbi II. Lyoni Zsinat (1274)⁹⁴ 26. kánonja megerősíti a III. Lateráni Zsinat 25. kánonjában foglaltakat, egyúttal elrendeli, hogy egyetlen olyan idegen számára se adjanak bérbe házat, aki uzorás tevékenységet folytat, vagy kíván kezdeni; sőt, a tulajdonosnak az ilyen személyeket három hónapon belül el kell távolítania a területéről. A kánon határozottan utal arra, hogy senki sem jogosult uzorára házat kiadni vagy ajándékozni, és annak szankciója klerikusok esetében önmagától beálló felfüggesztés, laikusok esetében kiközösítés, társulások esetében pedig interdiktum, azaz a tagok eltiltása a szentségek vételétől.⁹⁵ Az ezt követő 27. kánon az uzorás kártérítési kötelezettségét írja elő, ellenkező esetben a személy elveszíti a végrendelkezési képességét, valamint temetési tilalom alá esik.⁹⁶ A kártérítést, ha a megkárosított nem érhető el, úgy a lakóhelye szerint illetékes helyi ordináriusa, annak helynöke vagy a település plébánosa részére kell átadni. A megtérítendő összegnek azonosnak kell lennie az uzorából származó összeggel.⁹⁷

⁹⁰ *Conc. Trevirensis* (1227), Can. 10: Item praecipimus districte, ut omnes usurarii restituant, quaeque ultra fortem preceperunt sub poena contra eos in Lateranensi Concilio edita, quae talis est: (...). MANSI XXIII, 34.

⁹¹ *Conc. ap. Castrum* (1231), Can. 30: Item, cum sit detestabile uitium usurarum: praecipimus quod sacerdotes parochiales singulis diebus Dominicis sub poena excommunicationis inhibeat in ecclesiis suis, ne quis per se, uel interpositam personam, usuras exercere praesumat. Et si aliquis super hoc suspectus fuerit aut inuentus, compellatur usuras publice abiurare: et post abiurationem, si super hoc fuerit diffamatus, purgatio eidem super hoc indicatur. Quod si in purgatione defecerit, fidelium communionem priuetur: donec sic exorta restituerit, et ecclesiae satisfecerit. Et si ita decesserit, ecclesiastica careat sepultura. MANSI XXIII, 239.

Míndezenket követően, ha megvizsgáljuk a *Corpus iuris canonici*n belüli harmadik joggyűjteményt, vagyis a VIII. Bonifác pápa (1296–1303) által 1298. március 3-án kihirdetett *Liber Sextus*t, láthatjuk, hogy az – a *Liber Extrá*hoz hasonlóan – önálló titulust szentel az uzsora kérdéskörének, ez azonban mindössze az előbb már ismertetett II. Lyoni Zsinat 26. és 27. kánonját idézi (vö. VI 5. 5. 1–2).⁹⁸ Ezekén kívül csak a IV. Sándor pápától (1254–1261) származó VI 5. 2. 7-ben szól az uzsorás ügyletben vétkesről, aki – mint az eretnokségbe esőkkel azonos elbírálású – kiközösítéssel büntetendő, kivéve, ha visszatéríti a jogtalanul szerzett javakat.⁹⁹

KONKLÚZIÓ

A bemutatott egyházfegyelmi rendelkezések és kortárs értelmezésük alapján kijelenthetjük, hogy a patrisztikus kortól a 13. század végéig egyértelműen a biblikus alapú meggyőződés áll a kamat és az uzsora egyházi megítélésének a háttérében. Ez, amint láttuk, a római jogtól való lényeges eltéréseiből fakadóan, komoly nehézséget jelent, különösen a 12. századtól a római jognak az állami joggyakorlatra gyakorolt hatása miatt, amely így újabb és pontosabb distinkciót kíván meg a kölcsönügyletek tekintetében ahhoz, hogy az isteni jogra épülő kánonjogi álláspont továbbra is érvényesíthető legyen. A kölcsön és a bérbeadás különböző kategóriáinak a meghatározásával és jogtechnikai elkülönítésével párhuzamosan folyamatosan fennáll a biblikus hivatkozási helyekkel összhangba nem hozható kamatszedés és uzsora szigorú – sőt szigorodó – egyházi szankcionálása. Ez kiterjedt mind a klerikusokra, mind a laikusokra. Megfigyelhető, hogy a 12–13. századi egyetemes zsinatok kamattal és uzsorával kapcsolatos rendelkezései nem azok tartalmi meghatározása

⁹² Vö. MC KENNA, O., *Lyons, Councils of*, in MACDONALD, W. J. (ed.), *New Catholic Encyclopedia* VIII (New York 1967) 1116–1118. PIXTON, P. B., *Councils, Western (1215–1274)*, in STRAYER, J. R. (ed.), *Dictionary of the Middle Ages* 3 (New York 1983) 641.

⁹³ COD 293–295.

⁹⁴ Vö. MC KENNA 1118. PIXTON 641.

⁹⁵ COD 329.

⁹⁶ COD 329–330.

⁹⁷ Vö. pl. GIANANTE, M., *Male oblata. La restituzione delle usure nei testamenti bolognesi fra XIII e XIV secolo*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 22 (2011) 183–216.

⁹⁸ FRIEDBERG II, 1081–1082.

⁹⁹ FRIEDBERG II, 1071–1072.

szempontjából jelentenek tényleges újdonságot, hanem az egyházi vagyon védelme, az alávetettek köre és a szankciók tekintetében. A fogalmak tartalmi vizsgálata terén kánonjogászok, civiljogászok és teológusok alakítanak ki mértékadó véleményt a kortárs új jogi kérdésekre vonatkozólag.¹⁰⁰ Az érett középkorban az e témában kidolgozott teológiai tanítással (vö. Aquinói Szt. Tamás) és kánonjogi elvekkel való összhang az állami jogalkotáson belül egészen a 16. századig fennállt.

¹⁰⁰ MORRIS, C., *The Papal Monarchy. The Western Church from 1050 to 1250* (Oxford History of the Christian Church) (Oxford 1991) 334–335.

♦♦♦ SZELESTEI N. LÁSZLÓ

Jézus Szíve társulatok a Kárpát-medencében a 18. században*

A Jézus Szíve tisztelet újkori történetében nagymértékű változás történt a 17. század utolsó negyedében.¹ Korábban a misztikus Jézus Szíve tisztelet a szenvedéstörténethez kapcsolódott. Szent Bonaventúra elmékedése bekerült a zsolozsmába; Szent Gertrúd és Mechtild imáit 1681-től magyar nyelvű imakönyvekben is olvashatjuk. Eudes Szent János, akit X. Piusz pápa a Jézus Szíve tisztelet szerzője, tanítója és apostola kifejezéssel illetett, korábbi misztikusok írásaira támaszkodva officiumot és miseszöveget írt Jézus Szívéről, sőt 1670-ben az illetékes püspöktől ezek nyilvános használatára engedélyt kapott. A Jézus Szíve tisztelet mozgalomszerű, gyors elterjedését, népszerűvé válását azonban csak Alacoque Szent Margit látomásainak (1673–1675), az ott kapott kinyilatkoztatásoknak az ismertté válása biztosította. Lényeges új elemként került a szeretet mellé az engesztelés és az Oltáriszentség kiemelt szerepe. A szent Szív tisztelete összekapcsolódott a szeretet szentségében velünk maradó Jézus gyakori vételével, a kapott kegyelmi ajándékokkal (vö. elsőpénteki kilenced) és a szervezett imaórák engesztelésével. Az általában jezsuiták által irányított társulatok a jezsuiták népszerűségvesztése ellenére a 18. században gyorsan szaporodtak.

A katolikus egyház hivatalos liturgiájába való bekerülésre 1765-ben lenygel kérésre került sor. XIII. Benedek pápa ekkor nem rendelte el az egész

* Készült az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoportban.

¹ A tanulmány *A magyarországi Jézus Szíve-tisztelet kezdeteiről* időbeli folytatása, vö. in *Historicus Societatis Jesu: Szilas László emlékkönyv* (METEM-Könyvek 62) (szerk. Molnár Antal – Szilágyi Csaba – Zombori István; Budapest 2007) 245–255; ismételt megjelenés: SZELESTEI N. László, *Rekatolizáció és barokk áhítat* (METEM-Könyvek 64) (Budapest 2008) 63–104. Korábbi szakirodalom: ZÁDORI János, *A Jézus Szíve ajtatosságának története, mivolta, hittani alapja* (Budapest–Esztergom 1878); TÓTH Mike, *Hajdan és most: Jézus Szent Szívének tisztelete Magyarországon* (Budapest 1898); MÜLLER Lajos, *A Jézus Szíve tisztelet története* (Korda, Budapest 1944); KOVÁCH Zoltán, *A Jézus Szíve tisztelet*, in *Vigilia* (1956) 281–289.

egyházra terjedően az ünnepet, ezt 1856-ban IX. Piusz pápa tette meg. A kultuszban kezdettől fogva jelen voltak középkori misztikusok egyéni imaszövegei. A Jézus Szíve társulatok emblémájává az Alacoque Szent Margit által látott szent Szív vált: lánzsadófés helyével, tövissel körülfontva, fölül nyitottan lángokat árasztva, a lángokban kereszttel. Külön ünnepe az Úrnap nyolcada utáni péntek. Az áhítatgyakorlatokhoz az ünnep hivatalossá válását követően búcsúengedélyek kapcsolódtak.

A 17. század utolsó éveiben délnémet közvetítéssel a bécsi orsolyitáknál, aztán néhány éven belül a többi osztrák orsolyita zárdában is megalakultak a társaságok.² A Bécshez közeli Pozsonyban ez 1712-ben történt meg, de előtte Bécsben már 1703-ban megjelent a *Jó illatú rózsás kert* című, németből fordított imakönyv,³ amelyben a társulatok közös imája, a Jézus Szíve officium is olvasható. A fordító Sigray Erzsébet Rózsa klarissza apáca, akinek testvére, Sigray Borbála (Újváry Imre felesége) korábban a pozsonyi orsolyitáknál tanult belnövendékként, halála jeléül 1710-ben a nővéreknek Jézus Szíve

² CORETH, Anna, *Liebe ohne Mass – Geschichte des Herz-Jesu-Verehrung in Österreich im 18. Jahrhundert* (Cor ad cor 4) (Salterae, Maria Roggendorf 1994) 12.

³ SIGRAY Erzsébet Rózsa, *Jó illatú Rosas Kert*, Melyben sok szép Imacságok, mint annyi jó illatú Rosák találhatóak, Reggeli, s-Estvéli Imatságok: Az Ur vétele eloet, es utánna, való könyörgések, A' Jesus Szentséges szívéhez Való Officium Letania, Egyéb szép Imatságokkal; Vagy az Isten szentséges Annjához igen szép aitatosságok, Es az Isten Szenteihez, mint annyi Menyei Paradicsom kertiben Plantáltatott virágok tiszteltire való Imatságok. Mellyek mindenestül Németbül forditattak Magyar nyélvre Szent Clara Szerzetiben lévő, egy szerzetes Szüz által: Az Isten Sz: Annjának és a' Menyei Szentek nagyob Dicsössegekre, és a' Magyar hivek lelki épületekre. Nyomtatattott Becsben, Anna Rosina Sischowitzin boetueivel, Anno 1703, 8r. 275 lap. (RMK I, 1664) – Az imakönyv további kiadásairól, annak a társulati és általános imakönyv közti elmozdulásáról: BAN Izabella, *Allandóság és változás a Jóillatú rózsás kert című imakönyvben*, in *Nyelv, irodalom, esztétikum* (Pázmány Irodalmi Műhely, Opuscula litteraria 3) (szerk. Radvánszky Ankó; PPKE BTK, Piliscsaba 2011) 36–50; Uő, „*Jó illatú rózsás kert*”: *Egy klarissza eredetű imakönyv kiadásairól* (sajtó alatt); Uő, *Társulati imakönyvek a misztika szolgálatában* (sajtó alatt).

⁴ Anno 1712 den 8 Tag Monaths Januari bin Ich Marianna Schwäningerin, Gebohrne von In die Löbl. Versammlung deß Göttlichen Herzens Jesu in dem würdigen Gotts-Hauß St. Loreto bey denen Ursulinern in Preßburg eingeschriben worden...” TÓTH 50.

⁵ *Vierfache Verbündnuß deß Menschlichen Mit dem Göttlichen Hertz Jesu*. Aufgerichtet von der Löbl. Bruderschaft der W. W. EE. Ordens-Geistlichen St. Ursulae zu Preßburg in Ungarn hervor gegeben. Unter dem Hohen Gnaden-Schutz Ihre Hoch-Gräfflichen Excellenz Der Hoch-Gebohrnen Frauen Frauen Elisabeth Katharina Gräfin Palffin von Erdeöd etc. Gebohrner Freyin von Weix. Gedruckt zu Preßburg bey Johann Paul Royer, 1721.

⁶ A kötet ajánlásában frissen felállított társulatról van szó. Valószínűleg a pápai búcsúengedélyek megkapását veszik kezdetnek. Nem találtunk arra adatot, hogy az orsolyiták oktató tevékenysége folytán jelentős létszámú magyar és német ajkú növendék számára külön társulatot szerveztek. A búcsúengedélyek közlése: *Vierfache Verbündnuß*... 31–36.

„faragványképet” ajándékozott. Ránk maradt a *Jó illatú rózsás kert* Jézus Szíve officiumának egy kéziratos változata, talán az imakönyv első kiadásának kézirata. (Az imádságos könyv a 18–19. század egyik gyakran kiadott imakönyvévé vált.) 1712-ből ismert Pozsonyból nyomtatott társulati cédula.⁴ Az 1721-ben német nyelven megjelent társulati kötet⁵ imádságokat és társulati ismertetést is tartalmaz.⁶

A pozsonyi orsolyiták Jézus Szíve társulatának az alapítását nyomon követhetjük hivatalos iratokból. 1711. december 26-án Keresztély Ágost esztergomi érsek engedélyezte, hogy az orsolyiták a keresztény áhítat növelése és a lelkek üdvösségének előmozdítása érdekében Jézus Szíve társulatot alapítsanak,⁷ 29-én Rómához fordultak búcsúengedélyezés ügyében,⁸ amelyet csak később, XI. Kelemen pápától kaptak meg (1720. febr. 22-én). Elöljárójuk 1720. március 25-én kelt levelére az érsek április 9-én hozzájárult annak közzétételéhez.⁹

Az elmondottak alapján a Jézus Szíve társulatok hazai történetével a 18. század elejétől kell foglalkoznunk, s nem 1765-től, a Jézus Szíve liturgia pápai

⁷ Az engedély fogalmazványa, Esztergom, Prímási Levéltár, AEV, nr. 607, pp. 8–9.

Nos Dei gratia Christianus Augustus etc. Omnibus et singulis Christi fidelibus hasce praesentes nostras literas visuris, lecturis, ac legi auditoris salutem in Domino sempiternam. Exponi Nobis nuper fecit Venerabilis ac Religiosa Virgo Maria Sapientia a Jesu Maria Joseph Monialium Ursularum Monasterii in libera Regiaque Civitate Poseniensi Archidioecesis nostrae Strigoniensis pro nunc Superiorissa et Rectrix, qualiter ad incrementum Christianae Devotionis, et ad promovendam animarum salutem in Ecclesia B. M. Lauretanae ad praefatum Monasterium spectante Confraternitatem sub titulo Sacri Cordis Jesu erigere et introducere intendat, humillime supplicans, ut pium hunc conatum et intentionem ad plenam ejus firmitatem approbare, nostrumque desuper per Sacrosanctos Canones necessario requisitum consensum de benignitate nostra Archiepiscopali eidem dare et concedere dignaremur. Nos igitur cupienti cultum Divini Numinis augeri, honorem et devotionem erga pientissimum Salvatorem nostrum Jesum Christum dilatari, et animarum salutem etiam procurari humilibus nobis pro parte dictae Venerabilis ac Religiosae Virginis porrectis supplicationibus benigne inclinati, praefatam spiritualem ac devotam in Ecclesia dicti B. Mariae Lauretanae Monasterii Ursularum hic Posenii sub titulo Sacri Cordis Jesu erigendam et introducendam Confraternitatem in Omnipotentis Dei nomine Autoritate nostra Archiepiscopali ac Ordinaria confirmamus, approbamus, et eandem erigendi et introducendi licentiam, et facultatem in Domino concedimus et impertimus. In quorum fidem praesentes manu propria subscriptas et sigillo nostro munitas dedimus. Posenii In Curia nostra Archiepiscopali die 26 Decembris Anno 1711.

⁸ Az előző jegyzetben közölt fogalmazványra másik kéz feljegyezte: 29. Decembris ejusdem anni confirmavit etiam seu approbavit Eminētissimus etiam Indulgentiam Bullae pro hac confraternitate Roma impetrari.

⁹ Uo., pp. 1–7: A napokra vonatkozóan: Praesentes a Sacratissimo D. Papa Clemente XI Confraternitati sub titulo Sacri Cordis Jesu in Ecclesia Beatae Mariae Lauretanae Monasterii Monialium Ursularum Posenii Archidioecesis nostrae Strigoniensis Canonice erectae processas indulgentias vidimus easdemque uti et ... per Sodales pro die festo titulari, Diem Veneris post octavam Corporis Christi, pro aliis vero quatuor anni feriis: 25. januarii, 20mam Martii, 7mam Augusti et 5tam Novembris diei pro assignatis ut intus Indulgentiis hisce lucrandis approbamus. Ita publicentur. Sign. Ratisbonae 9 Aprilis 1720.

engedélyezésétől. Az 1760-as évek közepén a társulati szabályokat magyarul is kinyomtatták,¹⁰ ugyanezen időtől kezdve rendszeresen megjelentek a liturgikus könyveket kiegészítő kiadványok.¹¹ A társulatok 18. századi elterjedtségéről csak szórványos adatokkal rendelkezünk, bár Tóth Mike *Hajdan és most* című kötetében¹² a Jézus Szívét ábrázoló műalkotásokról jelentős gyűjtést tett közzé. Most először a társulati regulák alapján ismertetem a társulatok jellemző vonásait, majd ájtatossági és művészeti emlékekről szólok.

A társulat engesztelő jellegű, minden korú és rangú személy számára nyitott, kivéve „a káromkodók és egyéb cégéres bűnösök, avagy kétséges rossz híruk”. A tagoknak belépéskor ünnepélyesen el kell mondani az önfelajánló imát.

A társaság tagjainak kötelessége: inteni és feddeni a káromkodókat; naponta ha lehet valóságosan, ha nem, legalább lelkiéppen az Oltáriszentség látogatása; Oltáriszentség vétele legalább minden hónapban; a hónapok első vasárnapján, nagyböjtnben minden vasárnap a Kálvária-hegy látogatása; a betegek testi és lelki segítése, vigasztalása és bátorítása; minden nap 5 Miatyánk és 5 Üdvözlégy elmondása Jézus Szíve tiszteletére; továbbá a méhben lévőkért és az eretnekek megtéréséért imádkozás; kántorvasárnapokon gyónás és áldozás felajánlása egyházi előljárókért, előtte böjt, napján pedig körmenet a templom körül és Jézus Szíve litánia; negyvenedvasárnapi szentmise az Oltáriszentség kihelyezésével a bűnösökért.

Társulati ünnepek a regula szerint: fő ünnep: Úrnapja oktávája utáni péntek; Szent József és Szent Terézia ünnepe, kántorvasárnapok, újhold vasárnapok.

Tisztségviselők: rektor, praeses (az ügyek intézője), consultorok (tanácsadók), titkár (a protocollumot írja és az albumban vezeti a tagnévsort), pacificatorok (békítők), infirmáriusok (beteglátogatók). Évente két gyűlést kell tartani.

A szakirodalomban gyakran felbukkanó nézet szerint „A modern vallásos egyesületek a 18–19. század fordulóján tűntek fel. A korábbi századokban is voltak népszerű egyházas konfraternitások, de ezek többnyire decentralizált egyesületek, egy-egy közösség sajátos, helyi kultuszát fogták össze.” Vagy: A Jézus Szíve kultusz „általában megmaradt az egyházi, templomi keretekben, apácaközösségekben és a magándevóció világában.”¹³ Ha azonban ala-

¹⁰ *Jézus Szíve Társaságnak Regulái*, Pesten, Ejtzenberger Ferentz Antal, [1765–1776 között]. Szövegkiadás: SZELESTEI 2008, 101–104.

¹¹ Például a *Breviarium Romanum*hoz: *Officium Sanctissimi Cordis...*

¹² Ld. az 1. sz. jegyzetben.

¹³ PUSZTAI Bertalan, *Egy 19–20. századi vallásos tömegmozgalom, a Jézus Szíve kultusz (Néprajzi kutatási lehetőségek)*, in *Néprajz és nyelvtudomány* (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Sectio ethnographica et linguistica) 39 (1998) 61, 57.

posan tanulmányozzuk a barokk kori társulatokról fennmaradt adatokat, jellemző sajátásként azt állapíthatjuk meg, hogy egységes szervezeti hálózatba kapcsolódnak, jól szervezettek, általában római anyatársulattal, meghatározott célokkal, s nemcsak tagjaik egyéni vallásos elmélyedésének buzdítása szerepelt előírásaik között, hanem a társadalmi-szociális tevékenységre kötelezés is.

A barokk kori Jézus Szíve kultuszról kialakult véleményt a fentiek alapján árnyalnunk kell. A Jézus Szíve társulatok tagjai nem maradtak csak templomi kereteken belül és a magánáhitat világában. A társasági regulák tartalmát látva nemcsak az egyes személyek magánáhitatának szervezéséről van szó, sok konkrét tennivaló várt a társulati tagokra. Elégséges most a békéltetők és a beteglátogatók szerepére gondolnunk. A társulatok a római központ által adott engedélyezések, kiváltságok révén erősen irányítottak voltak, az illetékes püspök is ragaszkodott ahhoz, hogy illeszkedjenek a vallásgyakorlati keretekhez. Az sem véletlen, hogy a Jézus Szíve társulatok szervezői (néha háttérből) általában jezsuiták voltak. Természetesen az egyéni elmélyedés szorgalmazása az alap. Mócsy Imre tanulmányából idézek: A Jézus Szíve tiszteletben önmagunk felajánlása egyéni döntés, de nem individualista, hanem egzisztenciális döntés. A bűn és a bűn következményei ellen való küzdés.¹⁴

A Jézus Szíve tiszteletet magyar anyanyelvű közösségekben hatásosan terjesztette a *Jó illatú rózsás kert* című imádságos könyv, amely Jézus Szíve officiumával és imáival lehetővé tette a tiszteletet magánáhitatként is. A kötet gyakori kiadásai révén nagyon elterjedt. Az officium és imák e kötetben is erősen kapcsolódnak a középkori Jézus Szíve tisztelethez. De (általános imakönyv lévén) nem tartalmazza a társulatok reguláit. A tisztelet egyes elemeit, például a Jézus Szíve litániát és az azt kísérő könyörgéseket ez az imakönyv, továbbá a Jézus Szíve társulatok által megjelentetett egyéb kötetek általánosan ismertté tették. Ilyen kiadványok például a pozsonyi orsolyiták társaságának már említett 1721. évi *Vierfache Verbündnuß*,¹⁵ a magyarországi német közösségek által is használt *Himmlischer Phoenix-Nest* című kötet, vagy a részben abból készült válogatás.¹⁶ A Jézus Szíve litániát szép misztikus imák környezetében találjuk. A rózsafüzér elmondásakor a Hiszekegy helyett Szent

¹⁴ Mócsy Imre, *A Jézus Szíve tisztelet és gyakorlatai* = <http://hu.scribd.com/doc/97144646/Mocsy-Imre-A-Jezus-Szive-tisztelet-es-gyakorlatai> (2012. okt. 1.).

¹⁵ Lásd az 5. jegyzetet.

¹⁶ A *Himmlischer Phoenix-Nest* című imakönyvet a magyarországi katolikus németek sokáig használták, 1775-ben Sopronban két kötetben imákat nyomtattak ki belőle. *Des himmlischen Phönix-Nestes anderer Theil...* (Sieß, Oedenburg 1775). E kötet 86–91. lapjain található Jézus Szíve litánia és imák megtalálhatóak a pozsonyi orsolyiták Jézus Szíve társulatának 1721-ben kiadott imakönyvében is (*Vierfache Verbündnuß* 133–136 és 139–142).

Gertrúd imádságát mondták.¹⁷ 1765 után a breviáriumokhoz és a misekönyvekhez készített kiegészítésekben megjelentek az ünnep liturgikus szövegei.¹⁸ Előfordulnak kéziratos imádságok is.¹⁹

A pozsonyi orsolyiták társulatáról sok adattal rendelkezünk. (Sajnos a Sigray Borbála ajándékozta domborművű fametszést nem sikerült megtalálnunk.) A tömegeket megmozgató ünnepekről, híres körmenetekről leírásokból, az ünnepnapon elmondott prédikációkból értesülünk. Az orsolyita apácák több magyarországi városban is megtelepedtek a 18. században, s mindig magukkal vitték a Jézus Szíve tiszteletet.

Kassára az orsolyiták 1698-ban érkeztek. Az első évtized sok viszontagsága után, a szakirodalom szerint 1716 táján alapították meg a Jézus Szíve társulatot.²⁰ Bizonyára létezett náluk a Jézus Szíve tisztelet, a társulatba szerveződésről azonban csak 1747-ből sikerült konkrét adatot találnom. Akkor a pozsonyi alapításhoz hasonló folyamat figyelhetünk meg. Barkóczy Ferenc egri püspök engedélyt adott a társulat alapításához.²¹ (Miként korábban Keresztély Ágost primás a pozsonyi apácáknak.) „A társulat már más helyütt jóváhagyott szabályok szerint” ezen engedély birtokában fordult Rómához a szokásos búcsúengedélyért. Barkóczy kikötötte, hogy ennek megkapása után és közzététele előtt újra felterjesztést kell írniuk. Egyéb feltételeket is közölt. A társulati szabályok megtartására senkit ne kötelezzenek esküvel; a társulat eseményei akadályozóan ne ütközzenek a vallásgyakorlat szokásos eseményeivel, továbbá se a zárda falain belül, se azon kívül ne tartson a társulat ebédet vagy lakomát. Jellemző, hogy a társulatot itt is jezsuita, név szerint Tersztyánszky Máté szervezte. A tagok számára tájékoztató füzet készült, melynek elején Jézus Szíve metszet áll.²² 1762 előtt a zárdatemplomban Jézus

¹⁷ *Jó illatú rózsás kert* 1748, 112–113. „Az Hiszekegy Isten helyett mondják Szent Gertrudisnak ezen imádságát [ti. a koszorúban]. Üdvözlek tégedet ó szentséges Jézusnak szíve, életet hozó forrása az örök életnek, kimeréhetetlen kincse az istenségnek, égő kemencéje az isteni szeretetnek, te vagy nyugodalma annak és oltalmának helye: Ó te szeretetre méltó üdvözítőm, gyullaszd fel szívemet ama tüzes szeretettel, mellyel a te szíved felgyulladott; öntsd abban amaz adományokat, melyeknek a te szíved kezdete, és egyesítsd szívemet a te szíveddel, hogy a te akaratom légyen az én akaratom, és hogy enyim örökké hasonlatos légyen a tiédhez, mivelhogy ennek utána a te szent akaratom légyen igazító zsinóra az én minden kívánságomnak, cselekedetemnek.”

¹⁸ *Officium Sanctissimi Cordis D. N. Jesu Christi recitandum feria VI. post octavam Corporis Christi sub ritu duplicis majoris*, Tymaviae, 1765; *Cultus Sanctissimi Cordis Jesu pro festo ejusdem feria VI. post octavam SS. Corporis Christi, et pro tota octava festi constans affectibus, seu meditationibus octo, in singulos scilicet dies, ex Sacris Litteris ut plurimum depromptis, et subjectis ubique Hymnis et Oratione* (Tymaviae 1766).

¹⁹ Például az Országos Széchényi Könyvtár 321171. jelzetű kötetében (*Ájtatos foglalatosságok*, Eger, 1768): Igen szép és foganatos imádság, mellyet Nagy Asszonyának, Nagy Patronájának tiszteletire

Szíve oltárt emeltek (Weber Katalin), arra 1762-ben Szentkereszty Franciska 1000 rajnai forint alapítványt tett. Nagyváradra Kassáról érkeztek az apácák, és velük a Jézus Szíve kép, 1771-ben.²³ A nagyszebeni orsolyita apácák évkönyve már 1737-ben leírta a Jézus Szíve ünnep eseményeit.

A század közepéről valók az eperjesi és a selmecbányai Kálváriák faragott kápolna-képei.²⁴ Tóth Mike adatai közül figyelemre méltó és kellően fel nem tárt a fertőszéplaki Jézus Szíve szoborcsoport története. 1737-ben özv. Széchényi Zsigmondné Barkóczy Mária a templom mellé emelt két domb egyikén emblemikus vörösmárvány szívet tartó kő angyalszobrot készíttetett, s alapítványban gondoskodott arról, hogy minden pénteken lámpa égjen előtte. 1887-ig állt a szobor. Széplakon nem sokkal korábban Széchényi György Krisztus töviskoronája-társulatot alapított.²⁵ Ma a templom melletti Kálvária- és Jézus Szíve dombot (nagyobbrészt 18. századi) szoborcsoport díszíti. Jézus Szíve kőoszlopon van elhelyezve.

Folytatni lehetne még a Tóth Mike adataiból való szemlét az 1703-ra datált péterváradai festménnyel, az 1725 körüli erdélyi erzsébetvárosi gyermek Jézus-alakon elhelyezett szívvel, és további olyan szív-ábrázolásokkal, amelyek nem, vagy nem csak az új Jézus Szíve tisztelet példái.²⁶ Ilyen a márianosztrai Jézus öt sebe társulat által 1760-ban állíttatott oltárkép, melyen a Szent Szív a sebhelyek egyike.

Az 1714-ben Pozsonyból Budára települt klarisszák szintén magukkal hozták e tiszteletet. Apátnőjük a *Jó illatú rózsás kert* fordítója, Sigray Erzsébet Rózsá lett. A budai klarissza kolostorban 1742-ben alakult meg hivatalosan a Jézus Szíve társulat, ekkor készült a pozsonyi képhez hasonló rézmetszet.²⁷ A klarissza templomban ekkor már állt az a Jézus Szíve oltár, amelyet minden

Deák Nyelvből Magyarra fordított, Most pedig kedves élete párjának ájtatosságára e kis könyvecskébe saját kezével bé-írt 1773. Esztendőben B. I. – A Jesus Szívéhez mondandó Szép Imádság. Ó Jézusnak édességes Szíve, néked ajánlom...

²⁰ Vö. KNAPP Éva, *Vallás és társadalom Kassán a 17–18. században*, in *Századok* (1995) 794. (Knapp Wick Béla tanulmányaira hivatkozik.)

²¹ Az engedélyező okiratot hasonmásban és magyar fordításban közölte: TÓTH 32–34. KNAPP a 18. századi kassai társulatokról értekezve nem említi ezen engedélyezést.

²² A Nagyszombatban nyomtatott társasági füzetecskét leírta: TÓTH 35–36. Példányt nem sikerült találnom.

²³ Uo. 36–37.

²⁴ Uo. 46, 27 stb.

²⁵ TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva, *Vallásos társulatok Magyarországon a XVII–XVIII. században*, in *Néprajzi Látóhatár* (1992) 3–4/8–36, i.h. 26.

²⁶ Uo. 56–57.

²⁷ NÉMETHY Lajos, *Az Úr Jézus Szívének ábrái*, in *Új Magyar Sion* (1882) 96–97. lapok között.

bizonyval a klarissza Falkoner Zsófia festett, aki a töröktől való fölszabadulás után Budán letelepedett Falkoner György festő a klarisszák közé belépett lánya volt. A festményről, amely a klarisszák II. József általi feloszlatása óta a piliscsabai plébániatemplomban található, Szilárdfy Zoltán írt értő elemzést.²⁸ Falkoner Zsófia festett 1742-ben a budai klarisszák Jézus Szíve testvérületének (confraternitas) albumába egy szintén díszes Jézus Szíve képet: Jézus Szíve rózsadisz keretben, fénnyalábokban, töviskoszorúval, sebhellyel, felül lángcsóvával, abban álló kerteszettel, a kereszt szárán IHS, a Szív körül 8 angyalfejjel, függönydíszsel, felül koronával,²⁹ és Orehoczy Brigitta apátnő címerét. Az album könyv szerint 1742-ben 31 előkelőség és ötvenegy személy vált taggá. A II. József általi 1782. évi feloszlatásig közel ezer személyt jegyeztek fel, köztük nagyon sok a szerzetes, a nők száma majdnem kétszerese a férfiakénak.³⁰ A bejegyzések, továbbá a jezsuita plébánia Esztergomban őrzött historia domusának elemzésével a 18. századi Buda vallási és társadalmi viszonyairól árnyalt képet rajzolhatnánk.

Ha már Budán járunk: a vízivárosi Szent Anna templomban ma is látható az a kép, amelyet Kögl Ádám jezsuita plébános 1765-ben festetett Franz Wagen Schön bécsi festőművész műhelyében. Némethy Lajos, aki Kögl Ádámról írt monográfiájában részletesen szól Kögl buzgóságáról, a budai klarisszák társaságával való kapcsolatról, Jézus Szíve képek szétosztásáról, még úgy vélte, hogy Anton Maulbertsch a festő.³¹ Ezt a véleményt vette át Tóth Mike,³² s még ma is találkozzunk itt-ott e téves adattal.

Az orsolyita és klarissza apácák történetének tanulmányozása közben gyakran kerülnek elő a 18. századi Jézus Szíve tisztelet emlékei, de más szerzetesrendeknél sem hiányzott a kultusz. Gyulafehérvárott Manerth Lukács ferences szerzetes püspöki engedély birtokában alapított társulatot 1760-ban.³³ 1766-ban Vajda Sámuel tihanyi bencés apát római engedélyt kapott, az apátsági templomban 1771-ben felállított híres Jézus Szíve oltár és a társulat albumának bejegyzései tanúsítják itt a tisztelet elterjedését.

²⁸ SZILÁRDFY Zoltán, *A budai klarisszák meditációs oltárképei*, in *Uő, Ikonográfia: Kultusz-történet, Képes tanulmányok* (Balassi, Budapest 2003) 159–166, kép: nr. 48.

²⁹ OSZK, Kézirattár, Fol. Lat. 3650/II: *Bruderschaft buech einer unter dem Titul und Schuz des allerheiligsten göttlichen Herzens JESU aufgerichten löblichen Bruderschaft, welche ... zu Ofen in dem königl. Stifft der Kirchen der vnbeflekthen Empfängnus MARIAE, deren WohlEhrwürdigen geistlichen Jungfrauen Ordens der Heyligen Mutter Clara unter glücklicher Regierung Ihro Hochwürden undt Gnaden Matris Brigitta Orahoczy dermahligen würdigsten Abbatissin aufgerichtet worden, den 21. December Ihm Jahr Anno 1742.*

³⁰ 1743 utánról 538 a nő, 298 a férfi.

II. József Jézus Szíve társulatokat is betiltó rendeletének a 18. század végén ugyanúgy nem mindenütt tudtak érvényt szerezni, mint a 20. századi tiltásoknak. Kilenc Jézus Szíve társulat betiltásáról maradtak ránk adatok. De nemcsak a tényleges társulati életet tilalmazták. Hell Miksa udvari csillagászt 500 forintnyi bírságra ítélték néhány Jézus szent Szívének tiszteletéről szóló könyvecske elajándékozásáért.³⁴ 1791-ben Dayka Gábor Szaicz Leó szervita szerzetest bosszantandó a Jézus Szíve tiszteletet pellengérezte ki *Fohász* című versében. Az 1790-es évektől megszorításokkal, 1814-től pedig engedéllyel újra működhetnek a társulatok.

FÜGGELÉK

*A Jézus Szívéhez való felajánlása a mi szívünknek*³⁵

Ó az én szerelmes Űdvezitűmnek isteni Szíve, minden jóságos erkölcsöknek ülése, minden malasztoknak megbecsülhetetlen kincse, vajon mit találhattál énbennem oly hathatóst, aki téged ennyire vihetett, hogy midűn én még Téged nem szeretnék, sőt nem is kívántalak szeretni: oly kimondhatatlanul szeretni és érettem szeretetbül meghalni, s ezután az Oltáriszentségben megmaradni akartál! Bizonytal semmit nem találhattál énbennem erre méltót, hanem éppen csak szeretetednek s megmérhetetlen kegyességednek tulajdonéthatni. Örökkén áldott légyen azért a te nagy kegyességed. Ó mennyivel vagyok én Neked ellenben adós, erről nem is merek gondolkodni, mert méltó és illendő elégtételt adnom lehetetlen, mindazon által a te szeretetednek látható jelei reménséget adnak nékem, hogy nem kisebb kedvvel leszen ahhoz, aki Téged malasztidnak igazgatási után kíván szeretni, amint voltál akkor is hozzám, midűn Téged még nem kívánt szeretni. Felveszed tudom kegyelmedben az én kívánságomnak Néked ajánlott jeleit. Azért, ó isteni Szív, én az magamét

³¹ NÉMETHY Lajos, *Kögl Ádám, Jézus-társaságbeli atya (1707–1771)*, in *Új Magyar Sion* (1878) 20–31, 181–196, 335–342, 572–581, i.h. 25; Uő, *Az Úr Jézus Szívének ábrái*, in *Új Magyar Sion* (1882) 92–102.

³² TÓTH 14–17.

³³ A II. József által felosztatott társaság javainak árverésére 1794-ben került sor.

³⁴ LESKÓ József, *Szaicz Leó, a katolikus ujságírás magyar úttörője* (Szent István Társulat, Budapest 1898) 28–29.

³⁵ A felajánlás szövegét a *Jó illatú rózsás kert* feltételezett kéziratos előzményéből közlöm. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Duod. Lat. 119, ff. 32v–34v.

éppen megadandó és szentelő kívánságomat, sőt ugyan szívemet, személyemet és életemet, melyeket mind Néked tulajdonítok, égő áldozatul tisztességedre adom s ajánlom, ki most az szeretetnek lángjátul Tehozzád felgyulladott, de azután éppen megemésztetik. Tehát, ó isteni Szív, vegyed, mint egy megmáshíthatatlan s visszavehetetlen ajándékul az én szívemet, melyet én valóságosan, minden üdőben kívánok hasonlatossá tenni a te szent indulatidhoz. Ímé, lássad szívemet, ó minden szíveknek királya, senkinek része abban tovább ne légyen, vedd kedvesen kérlek az áldozatot, melyet Néked az legháladatlanabb ember offerál, akarván Téged tisztelni, mivel elégtételül is amaz nagy háladatlanságnak s illetlenségnek, mellyel, ó jaj, én is, sokan egyebek is a te búven adakozó szereteted becstelenítettük. Én keveset ugyan adok néked, mindazáltal azt adom, s úgy adom nagy kedvvel, amint én adhatom, és amint elűtted kedvesnek ítélek. Ó bú adakozó Szív, kérlek téged alázatosan az te kegyességed által, hogy amint szintén a Téged szeretésnek kívánságát nékem adtad, hasonlóképpen búvséges malasztoddal közöljed velem azon kívánságnak végben vitelét is, hogy cselekedetemmel mutathassam meg, hogy Te vagy az én szívemnek kívánsága és öröme, és hogy egyebet nem kívánok, hanem csak a Te dicsőségnek öregbítésire kívánok élni és meghalni. Amen.

♦♦♦ HEGEDŰS ANDRÁS

Pio atya látogatása a bebörtönzött Mindszenty bíborosnál

Ha Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzok* című művére gondolunk, megállapíthatjuk, hogy a történetírás egyik legősibb műfaja az életrajz. Ennek sajátossága, hogy az életút minden részletének bemutatására törekszik, amihez a történelemtudomány hagyományos eszközeit (írott források, tárgyi emlékek, szóbeli emlékezet) veszi igénybe. Számos példa van azonban arra, hogy ezek az eszközök nem elégségesek az életrajz minden részletének összeállításához, mert az adott esemény kívül esik e világ összefüggésrendszerén.

Így vagyunk ezzel Mindszenty József bíboros életrajza esetében is. A hitvalló hercegprímás egyik biográfusa, Mészáros István kommentár nélkül idézi¹ az USA-ban megjelenő *Katolikus Magyarok Vasárnapja* c. újság 1993. április 4-i számát, amely D. Scott Rogo: *Miracles* c. könyvére hivatkozva írja le Pio atyának a bebörtönzött Mindszenty bíborosnál történt megjelénését. „*Meglehetősen ismert eset, hogy amikor Mindszenty kardinális Magyarországon a kommunisták börtönében volt, Pio atya – egyszerre két helyen lévén – ostyát és bort vitt neki, és ministrált a miséjén... Mint megbízható vatikáni hírt közli (utalás D. Scott Rogo művére – H. A.). Amikor Mindszentyt kiszabadulása után erről különböző helyeken kérdezték, sohasem nyilatkozott ezzel kapcsolatban.*” Az újság ezek után még megjegyzi: „*Ha való az eset Mindszentyvel kapcsolatban, különös, hogy a kardinális sem nem állította, sem nem tagadta annak megtörténtét.*”²

Mivel a történetírást az elmúlt idők eseményei érdeklik, a történész nem mehet el az életrajz elkészítésekor szó nélkül egy olyan eset mellett, amely

¹ MÉSZÁROS ISTVÁN, *Egy „kultusz” a XXI. században. A Mindszenty-tisztelet története (1975-2005)* (Budapest 2005) 179.

² Uo.

e világ szabályszerűségein túlmutat. Amint Mészáros István írja, az ilyen esetek regisztrálása szükséges.³ Amennyiben azonban lehetőség van rá, nem csak regisztrálni kell a történést, hanem annak vizsgálatát is el kell végezni. A következőkben erre teszünk kísérletet.

Az eset valóban ismertnek mondható, mert az *Il Tempo* hasábjain Franco-baldo Chiocci már 1971-ben⁴ a következőket írta: „Egy ideje a garganói kapucinus és a budapesti 'élve eltemetett' közti csodálatos kapcsolatról terjednek a hírek, legendák. Sőt egyes hírek bilokációra céloznak, mintha a San Giovanni Rotondóban szentség hírében elhunyt szerzetes Magyarországra ment volna, hogy az 'ellenálló' bíborosnak vigasztalást vigyen, akire Pio atya mint a meg nem alkuvó, bátor, régi egyház példájára mutatott rá.” A szerző Zágón József⁵ tolmácsolása mellett készített interjút a bíborossal. Ugyanakkor Mindszenty bizonyos mondatokat vagy mondatrészeket latinul mondott, mert ezeket így idézi a cikk.

Az újságíró kimondottan érdekelte az eset, amelyről Zágón Józsefnél is tájékozódott: „Monsignor Zagon csak annyit mondott nekem, hogy nincs mindezekről tudomása. Aztán megengedte, hogy közvetlenül a bíborostól szerezzek bizonyosságot. ... Mindszenty azt mondta nekem: 'Olvastam Pio Atya műveiről, imáiról, szenvedéseiről azokban az amerikai újságokban, amelyeket minden nap behoztak nekem a követségre. Nagyon hálás vagyok neki, amiért az Úrhoz fohászokodott oltalmamért, hálás vagyok a gondolataiért, a közelségéért és a megbecsüléséért. Gratias ago pro eo naturaliter...'

És nemcsak naturaliter. Monsignor Zagon tolmácsolása mellett Mindszenty bíboros a következőket fűzte hozzá szó szerint: 'Annál is inkább mivel Pio atya természetfeletti módon mindig segített engem mindazokban a nagy szenvedésekben, amelyeket az Úrért és népemért el kellett viselnem.'

Erre a kifejezésre 'természetfeletti módon' újra felröppennek majd a legendák, melyeket a bíboros, mivel egyházfejedelem és egy olyan pillanatban vagyunk, amikor az egyház egy boldoggá avatási eljárást folytat, nem erősített meg.”⁶

³ MÉSZÁROS István, *Mindszenty-bibliográfia szemelvényekkel* (Budapest 2011) 119.

⁴ CHIOCCI, Franco-baldo, *Il Cardinale scomodo e spaesato*, in *Il Tempo* XXVIII (1971. október 9.) 277/13. Köszönetemet fejezem ki Dr. Németh László olaszországi magyar főlelkésznek, aki az újságra elsőként hivatkozott: *Új Üzenet – Az olaszországi magyar katolikus misszió értesítője* (2006. szeptember 24.), és az eredeti cikk másolatát rendelkezésemre bocsátotta.

⁵ Zágón József (1909–1975) teológiai tanulmányait Bécsben a Pázmáneum növendékeként végezte. Pappá szentelése (1935) után Sopronban káplán, 1937-től püspöki titkár Győrben. 1938-ban teológiai doktorátust szerzett, majd irodaigazgató és győri kanonok lett. 1949-ben külföldre távozott, Rómában a Pápai Magyar Intézet régense lett. Létrehozta a Szent István Alapítványt és zárandokházát. Első

Valószínűleg a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* c. újság előbb idézett cikke nem ismerte az *Il Tempo* hasábjain megjelent beszélgetést. Ennek fényében ugyanis más megvilágításba kerül az amerikai lap kijelentése: „különös, hogy a kardinális sem nem állította, sem nem tagadta annak megtörténtét”. Mindszenty bíboros valóban nem adott egyértelmű, félreérthetetlen választ a kérdésre. De nem ok nélkül figyelt fel Francobaldo Chiocci is a „természetfeletti módon” kifejezésre. Ez a szóhasználat egyértelműen az imádságon túli vagy kívüli segítségre utal, hiszen a bíboros először arról szól: „Nagyon hálás vagyok neki, amiért az Úrhoz fohászzkodott oltalmáért, ... *Gratias ago pro eo naturaliter.*” Csak ezután említi, hogy nemcsak naturaliter, hanem természetfeletti módon is segítette őt Pio atya. Sőt, az is kérdéses, miként értelmezzük, hogy a hercegprimás hálás Pio atya közelségéért. Mindszenty bíboros válaszát tagadásnak tehát semmiképpen sem vehetjük, sejtelmes utalásnak azonban igen.

Miért nem nyilatkozott Mindszenty bíboros erről a sajtónak? Részben talán valóban azért, amire az újságcikk is utal, hogy Pio atya 1969 novemberében megindult boldoggá avatási eljárása miatt a folyamatban lévő ügyben nem nyilatkozhatott. Másrészt a bíboros nem volt exhibicionista alkat,⁷ ugyanakkor a börtön időszaka is már közel húsz év távolságra volt tőle. A szenvedések, fizikai bántalmazások emlékei között esetleg számára is irreálisnak tűnhetett a szentmise bemutatása iránti vágyának ilyen módon történő megvalósulása a börtöncellában. A bíboros hallgatása tehát önvédelemből is fakadhatott, nehogy elméjének épségét kétségbe vonják. A természetfelettivel közvetlenül találkozó személy ugyanis könnyen kétségbe vonhatja azt, amit saját maga tapasztalt. Péter apostol börtönből történt csodás szabadulása is ezt bizonyítja. Miután az angyal leoldotta bilincseit és megnyitotta a zárka ajtaját az apostol „*ment és követte, de nem tudta, hogy valóság-e, amit az angyal tesz. Azt gondolta, hogy látomása van.*” (ApCsel 12,9). Ehhez hasonlóan nem akart hinni a szemének a barcelonai szalézi

titkára volt az Elvándorlók és Úton lévők Pápai Tanácsának, amelyet VI. Pál pápa 1970. március 19-én hozott létre. Élete szorosan kötődött Mindszenty József bíboros emigrációban eltöltött éveire. Vö. NÉMETH László Imre, *Zágon József (1909–1975)*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 24 (2012) 3–4/39–78.

⁶ *Il Tempo* uo.

⁷ Kihallgatása során maga a bíboros nyilatkozta: „*Vannak bizonyos dolgok, amiket az ember becsuk a lelke kamrájába, és amiket nem mond meg; vannak ilyenek.*” ÁBTL 3.1.9. V–700/5. 23. fol. Gyorsírási jegyzet áttétele Mindszenty kihallgatásáról 1948. december 27-én este. A forrásra Balogh Margit történész hívta fel a figyelmemet, amelyért ez úton is köszönetet mondok.

intézet igazgatója sem, amikor egy éjszaka Bosco Szent János bilokáció útján megjelent neki.⁸

Ha a sajtónak a bíboros nem is nyilatkozott, kérdés, hogy nem beszélt-e legfelsőbb bizalmasainak mégis erről. Pio atya boldoggá avatási irataiból⁹ ugyanis az derül ki, hogy az eljárás során tanúvallomást tevő Angelo Battisti¹⁰ egy Budapestről érkezett paptól értesült az esetről. Honnét értesülhetett ez a magyar pap a bilokációról? Mindenesetre ő informálja és kéri Angelo Battistit az eset megerősítésére.

Mint közvetlen munkatárs Angelo Battisti a kérdést nem merte azonnal feltenni: „*hogya ilyesmit kérdeznék Pio atyától, akkor ő nem túl kedves szavak kíséretében zavarna el engem.*” Évekig nem merte feltenni kérdését, míg végül 1965 márciusában hirtelen ihlettől¹¹ vezérelve rászánta magát. Nem tudjuk tehát pontosan, hogy a Budapestről érkezett pap mikor beszélt Angelo Battistivel, de az bizonyos, hogy Mindszenty bíboros ekkor Budapesten, az Amerikai Nagykövetségen volt.

Pio atya szintén hallgatott, 1965-ig nem beszélt az eseményekről, közvetlen környezete sem értesült semmiről, tehát a budapesti pap információit nem Olaszországból kapta. Vagyis ahhoz kell visszatérnünk, hogy az információ Magyarországról származhatott.

A kapucinus szerzetes annyira nem kívánt az esetről beszélni, hogy csak Angelo Battisti határozott és ismételt kérdésére válaszolva erősítette meg a hír valódiságát. Úgy tűnik, hogy maga Pio nagyon szűkszavú volt, mert a bilokácóról a tanúvallomásban csak Angelo Battisti beszél, aki elmondta, hogy a börtönbe zárt Mindszenty bíborosban az idő múlásával egyre élénkebbé vált a misézés utáni vágy. „*Egy reggel megjelent nála Pio atya minden szükséges felszereléssel. A bíboros misézett és Pio atya segédkezett neki, azután beszélgettek, míg végül Pio atya mindavval, amit magával hozott, eltűnt.*” A tanúvallomás érdekessége, hogy Battisti nem mondta el Piónak, amit hallott, csak feltette a kérdést: „*Atya, Mindszenty bíboros felismerte Pio atyát?*” A kérdés önmagában, előzetes információcsere nélkül érthetetlen lenne, de Pio atya a

⁸ A barcelonai szalézi intézet igazgatója, Juan Branda, 1886. február 6-ára virradó éjszaka álmából arra ébredt, hogy a Torinóban lévő Don Bosco az ágya végénél áll és a nevéen szólítja. Miután a szent közölte Don Brandával, hogy nem alszik, egy ügy megoldására utasította. Reggelre azonban már Don Branda is elbizonytalanodott: hátha mégiscsak káprázat volt az egész? Több napon át halogatta tehát az utasítás végrehajtását. Aztán levelet kapott Torinóból. Ebben Don Rua – Don Bosco közvetlen munkatársa – azt írta neki, hogy Don Bosco elbeszélte, miképpen járt nála Barcelonában látogatóban, és most ismételten figyelmezteti: engedelmeskedjék. LUKÁCS István, *A fiúk apostola* (Budapest 2009) 232–233.

⁹ Positio II. 1638.

lélekbelátás adománya¹² miatt pontosan értette, mire vonatkozik. A kérdésre első felháborodása után is csak azért válaszolt, mert Battisti arra hivatkozott, hogy az atya olvas a lelkekben, és így tudnia kell, hogy Isten sugallatára teszi fel a kérdést. Ezután erősíti meg Pio az eset megtörténtét: „*találkoztunk és beszélgettünk, úgy gondolod, hogy nem ismert fel?*”

A tanúvallomás történettudományi szempontból ott hibás, hogy szerinte „*Mindszenty bíborost 1956 októberében letartóztatták.*” Tudjuk azonban, hogy a hercegprímást 1948. december 26-án tartóztatták le, és börtönéből az 1956. október 23-án kitört forradalom szabadította ki október 30-án. Az a tény, hogy Angelo Battisti téved a hercegprímás letartóztatásának időpontját illetően, a tanúvallomás lényegi részét – a bilokáció megtörténtét – nem befolyásolja. Battisti a Pio atya által megerősített igazságról számol be. Ennek keretét az a történeti háttér adja, amit saját maga mondott el. Mivel Olaszországban az 1956. évi magyarországi forradalom nagy visszhangot váltott ki, Battisti – aki a bíboros emlékiratait is olvasta¹³ – fejében összerosódtak az események és a „magyar ügy” egyik szimbólumát jelentő bíboros szabadulását összekeveri a forradalom utáni megtorlásokkal, bebörtönzésekkel. Egyszerű tárgyi tévedés, amely – ismételjük – nem érinti a tanúvallomás lényegét.

Mivel a történelem térben és időben zajlik, felvetődik a kérdés: mikor és hol játszódott le az eset? A hercegprímást 1949. február 8-án ítélték el életfogytiglani fegyházbüntetésre. A gyűjtőfogházban már rendszeresen misézhetett: „*Megérkezésem óta (1949. február 8. – H. A.) rendes házikenyérrrel és szerzett borral végeztem a szentmiseáldozat napenkénti bemutatását.*”¹⁴

Az Andrásy út 60-ban azonban, ahová letartóztatásakor vitték, a vizsgálati fogság idején a megtörés részeként akadályozták, hogy a bíboros rendszeresen mutathasson be szentmisét. Erről így vall emlékirataiban: „*Emlékszem, hogy a borból csak kétszeri misézésre futotta és a harmadik reggelre nem hoztak újabb bort, sőt a partizán, mialatt én kivitem a mosdóvizet, feldúlta a dívány környékét. Nemcsak a boros-, hanem még az én ivópoharamat is elvitte. Ezt megrendezett dolognak véltem akkor is. Talán arra számítottak, hogy a*

¹⁰ Angelo Battisti (1906–1988) 1957-től Pio atya 1968 szeptemberében bekövetkezett haláláig az általa alapított kórház (Szenvedés Enyhítésének Háza – Casa sollievo della Sofferenza) gondnoka és igazgatója volt.

¹¹ Angelo Battisti tanúvallomása szerint ez isteni sugallatra történt.

¹² A tanúvallomás ezért is idézi Pio atyát: „*Én mindent látok Isten által!*” l. a Függelékben.

¹³ A tanúvallomásban így szól erről: „*emberileg elképzelhetetlen, hogy a bíboros el tudta volna viselni mindazt a szenvedést, amelyet ki kellett állnia, és amelyeket az emlékirataiban (kiemelés – H. A.) leír.*”

¹⁴ MINDSZENTY József, *Emlékirataim* (4. kiad., Budapest 1989) 330.

*szentmise utáni nagy vágyamban hozzájuk fordulok miseborért és ők annak fejében előbb érhetik el céljaikat velem. Én azonban ezektől sem ezt, sem egyéb szívességet soha nem kértem. A 39 nap alatt többé egyszer sem miséztem vagy áldoztam.*¹⁵

Az emlékiratok alapján tehát a február 8-án bemutatott szentmisétől 39 napot visszaszámolva, január 1-jén misézett utoljára a bíboros. E kérdés további fontos forrása az a feljegyzés, amelyet a hercegprímás saját kezűleg készített 1949. március 31-én az általa bemutatott szentmiséről.¹⁶ Eszerint letartóztatását követően december 30–31-én, január 1-jén, majd január 13-tól folyamatosan misézhetett. Összehasonlítva a két forrást látható, hogy az első misék tekintetében nincs lényegi különbség. Az emlékiratok szerint szintén január 1-jén misézett utoljára, és csak két misét tudott bemutatni a kevés borból, tehát december 31-én és január 1-jén misézett. A periratok között lévő misefeljegyzés szerint december 30-án is misézett. Ez, bár különbség, abból kiindulva, hogy Mindszenty emlékiratait évtizedekkel később jegyezte le, nem jelentős. Lényegileg szinte mindegy, hogy 2 vagy 3 alkalommal tudott csak misézni a kevés borból. Sokkal lényegesebb, hogy mi az oka annak az eltérésnek, hogy január 13-tól folyamatosan misézhetett.

Bár az írás kétségtelenül Mindszenty bíboros kezétől származónak tűnik, elgondolkodtatóak az abban található javítások. Észrevehetően nem volt tisztában a dátummal, vagy az nem tudatosodott benne, hiszen a keltezést kétszer is javította. A bezártság könnyen összezavarja az ember időérzékét. Ez a tény, kiegészítve azzal, hogy az *Emlékiratok* elkészítése és az események között jelentős idő telt el, vezethetett oda, hogy Mindszenty emlékezetében a pontos dátumok elhomályosultak, és csak az maradt meg benne, hogy nagy vágyát, a szentmise bemutatását, megakadályozták.

A misefeljegyzés alapján a bilokáció idejét az 1949. január 2. és január 13. közötti időre szűkíthetjük. Ez a tizenkét nap Mindszenty bíboros életében a kínzások és megaláztatások időszaka. Érthető, hogy az oltáron megújuló áldozat bemutatásával erőt akart meríteni Krisztus kínszenvedéséből. De nem tehetette, mert kínzói tudatosan – ördögi módon – fosztották meg ettől az erő-

¹⁵ Uo. 252.

¹⁶ Prímási Levéltár, Mindszenty periratok, V–700/33. 250. fol. Mindszenty József feljegyzése, 1949. március 31.

„I., XII. 26-ig bezáróan otthon mindennap (sic!) miséztem. (Lásd misekönyvecské!)

2., XII. 30., 31.,

I.1 napokon

3., I.13 – III. 31.

forrástól. A szentmise utáni nagy vágyában a mélységből Istenhez kiáltott, aki ismeri gyermekei szükségét, és olykor a fizikai törvények felfüggesztésével segít rajtuk.

Annak feltételezése esetén, hogy – látszólagos ellentmondásuk ellenére – a misefeljegyzés és az *Emlékiratok* is valós, és nem tévedésen alapuló dátumokat közölnek, a legmesszebbre az a gondolat vezet, amely Mindszenty bíboros szavainak és Battisti tanúvallomásának összevetéséből következhet. A bíboros ugyanis azt mondta: „*Pio atya természetfeletti módon mindig segített engem*”, Angelo Battisti vallomásában pedig kijelentette: „*Ez azt mutatja, hogy az atya a letartóztatása kezdetétől támogatta őt, mert emberileg elképzelhetetlen, hogy a bíboros el tudta volna viselni mindazt a szenvedést, amelyet ki kellett állnia, és amelyeket az emlékirataiban leír.*” Vagyis feltehető a kérdés: lehet, hogy a misefeljegyzések bizonyítékai több, esetleg január 13. után misztikusan bemutatott szentmisének? A kérdés oly merész, hogy e sorok írója is csak felvetni kívánja, ám a válasz a csoda megtörténtének lényegét nem befolyásolja.

Tény, hogy a most vizsgált bilokáció nagyon forrás- és szemtanúhiányos. Nincs saját korából származó írásos megerősítése, mint Don Bosco említett bilokációjánál, senki kívülálló nem látta, ellentétben számos más esettel. Mindkét érintett hallgatott. Mindszenty nem tagadta, de nem is erősítette meg az eset megtörténtét. Ennek okait már az előbbiekben vizsgáltuk, de legvalószínűbbnek az tűnik, hogy a bíboros maga is elbizonytalanodhatott a valóságot illetően, mint Péter apostol vagy mint a barcelonai szalézi szerzetes 1886-ban. Vélelmezhetően ez az oka annak is, hogy emlékirataiban nem tesz említést az esetről. Sőt ebben Mindszenty zárkózott természetén túl az is benne lehet, hogy ez a misztikus látogatás csak neki szólt, az ő megerősítését szolgálta. Mindszenty „hallgatása” azonban nem cáfolja Angelo Battisti tanúvallomását, amelyet a Szenttéavatási Kongregáció hitelesnek fogadott el.

Az olaszországi San Giovanni Rotondóban élő szent életű kapucinus látogatása a börtönbe zárt és szigorú felügyelet alatt tartott Mindszenty bíborosnál mindenképpen természetfeletti jelenség. Így azzal a – nem ismeretlen – jelenséggel találjuk szemben magunkat, hogy a történelmi események vizs-

A hivataltól eddig még járó misepénnel kiosztandó a plebániák útján (sic!) az esztergomi szegényeknek, hogy értem imádkozzanak.

49. III. 79: 31.

+ József”

Az áthúzott részeket a bíboros s.k. javította. A feljegyzés talán az Esztergomi Főegyházmegyei Hivatal számára utasítás céljából készült. A forrásra Balogh Margit történész hívta fel a figyelmemet, amiért ez úton is köszönetet mondok.

gálatakor az egzakt kritikai módszer nem mindig elégséges. Az intellektuális becsületességgel kutató emberben ilyenkor számos kérdés merül fel, akárcsak Victoria Sackville-West esetében, aki Jeanne D’Arc életrajzában írja: *„felveti a legmélyebb problémákat, amik megfejtésében hiszünk, vagy nem hiszünk. Talán nincs még egy katonai jelensége a történelemnek, aki ennyire gondolkozásra sarkallna.*

*Gondolkozásra sarkall és kérdésre sarkall; fölfed sötét helyeket, ahová nem merünk betekinteni. Csak olvasunk és miután elolvastuk, megmaradnak a lényeges kérdések: vajon Isten olykor egyenes módon megnyilatkozik? Vajon csak a látható világ az a világ, amellyel számolnunk kell? Lehetséges halandó emberek számára, hogy egy másik világ lakóival érintkezzenek? Lehetséges az, hogy földöntúli vezetést nyerhetünk emberi tévelygő elménk megsegítésére?”*¹⁷

Az eset elemzésének alapja tehát, hogy a történész vagy bárki, aki az igazságot kutatja, elfogadja, hogy a transzcendentalitás a történelemben megtapasztalható, amely végső soron a Mindenható Istenre mutat rá. Enélkül az axióma nélkül minden érthetlenné és meseszerűvé válik. Tény azonban, hogy a bilokáció nem ismeretlen jelenség, hiszen más szentekkel kapcsolatban is feljegyeztek ilyen eseteket.

Magá a bilokáció – amint azt Marko Rupnik írja – misztérium, de teológiailag érthető. Isten rendkívüli ajándéka, amelynek célja, hogy megerősítse az embert a Krisztus feltámadásába vetett hitében. A jelenség ugyanis a feltámadás utáni élet elővételezése, ahol a tér és az idő nem átjárhatatlan, hanem egybeolvad.¹⁸ A test megszabadul e két dimenzió kötelékeitől, amint az Jézusnak feltámadása utáni megjelenéseiről a Szentírásban is olvasható.

Pio atya Mindszenty bíborosnál történt megjelenésében a legkülönlegesebb, ezért nagyon fontos, az anyag jelenléte. Pio megjelenésébe bevonja a kenyeret, a bort és mindent, ami a Szentmiseáldozat bemutatásához szükséges.¹⁹ Ez azért rendkívüli, mert általában a bilokáció alkalmával a személyek változtatnak helyet. Pio atya azonban ebben az esetben tárgyakat is magával vitt.

E bilokáció célja a szenvedés enyhítése. Isten számára lehetséges lett volna Mindszenty bíborost a rabságból úgy megszabadítani, amint azt Péter apostollal tette (ApCsel 12,1-11). De az Ő szándéka az volt, hogy a bíboros a kelyhet kiürítse, és ezért misztikus módon erősítette meg a hitvalló hercegprímást.

¹⁷ SACKVILLE-WEST, Victoria, *St. Joan of Arc* (1936, 2. kiad. 1969), magyarul: *Szent Johanna* (ford. Szerb Antal; Atheneum, Budapest é.n.) 321.

Bár az eset mindenekelőtt Pio atya életszentségének bizonyítéka, rávilágít Mindszenty bíboros megpróbáltatásaira is. Milyen hatalmas lehetett az a szenvedés, amely ilyen enyhítést érdemelt? Pio maga mutat rá erre: „*Az ördög ronda, de vele rondábban elbántak, mint ahogy azt az ördög tette volna!*”

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a két vizsgált forrás nem mond ellent egymásnak, és több jel is arra mutat, hogy Pio atya Mindszenty bíborosnál tett misztikus látogatása a hitvalló hercegprímás életrajzához tartozó valós történelmi eseményként fogadható el.

FÜGGELÉK

Angelo Battisti tanúvallomása Pio atya boldoggá avatási eljárásában arról, hogy a kapucinus szerzetes bilokáció útján meglátogatta börtönében Mindszenty József bíborost
Positio II., 1638–1639.

Un episodio di bilocazione

Su questo argomento della bilocazione mi limito a riferire il seguente episodio.

Come noto, il cardinale Mindszenty, nell’ottobre del 1956, fu arrestato e messo in carcere e guardato a vista. Col passare del tempo si faceva vivissimo il desiderio di poter celebrare la santa messa: Una mattina gli si presenta Padre Pio con tutto l’occorrente. Il cardinale celebra la sua santa messa e Padre Pio gliela serve: poi parlarono e alla fine Padre Pio scompare con quanto aveva portato.

Un sacerdote venuto da Budapest, incontrandomi, mi confido riservatamente il fatto, pregandomi se potevo avere una conferma dal Padre. Gli risposi che se avessi chiesto una cosa del genere Padre Pio mi avrebbe cacciato a male parole.

Invero mi sono sempre ricordato di questo singolare episodio. Chiamato successivamente dal Padre, per qualche anno, alla fine delle questioni sulle quali dovevo intrattenerlo, mettevo sempre il card. Mindszenty. Per due-tre anni mai mi riusciva di arrivare a porre questa domanda. Ho capito che non

¹⁸ Vö. RUPNIK, Marko I., *Il cammino dell’uomo nuovo* (Lipa, Roma 2009) 50.

¹⁹ Uo. 51.

era volontà di Dio perché dimenticai, non so come, del tutto dal prenderne nota come avevo fatto con diligenza per l'innanzi. Se non che, una sera del marzo del 1965 (dopo tanti anni!), terminato di riferire al padre le questioni della «Casa», mi alzai per congedarmi da lui.

Il Padre, nella sua bontà, invece mi invitò a trattenermi ancora qualche istante. Mi rimisi a sedere e senza che lontanamente pensassi al cardinale Mindszenty, dissi al Padre: «*Padre, il cardinale Mindszenty ha riconosciuto Padre Pio?*».

Mi voleva mangiare, mi trattò da imbecille, da stupido. Però quando gli dissi e spiegai che lui mi leggeva i pensieri, che non era nelle mie intenzioni d'importunarlo su questo argomento, che non era la mia curiosità, ma che Dio, per la sua gloria in quel momento me lo metteva nelle labbra, il Padre si fece buono e mi rispose: «*Che diamine, ci siamo visti e ci siamo parlati, vuoi che non mi abbia riconosciuto?*».

Poi si fece mesto e soggiunse: «*Il diavolo è brutto, ma lo avevano ridotto piú brutto del diavolo!*»!

Il che sta a dimostrare che il Padre lo aveva fin dall'inizio del suo arresto soccorso, perché non si può umanamente concepire come il cardinale avesse potuto resistere a tutti i patimenti ai quali è stato sottoposto e che lui descrive nelle sue memorie.

Il Padre concluse: «*Ricordati di pregare per questo grande confessore della fede, che ha tanto sofferto per la Chiesa!*»

Non è il caso di addentrarci oltre, sui doni che Dio gli concesse, posso però affermare, per lunga esperienza, davvero singolare, che Padre Pio sapeva tutto e di tutti e che per lui non vi erano distanze.

«*Io vedo tutto in Dio!*». E lui che me lo ripete per ben tre volte, perché lo tenessi presente quando andavo con lui a conferire sulle questioni dell'opera sua.

Egy bilokációs eset²⁰

A bilokáció tárgyában a következő történet elmondására szorítkozom.

Mint ismert, Mindszenty bíborost 1956 októberében letartóztatták, börtönbe zárták és szemmel tartották. Az idő múlásával egyre élénkebbé vált benne a misézés utáni vágy. Egy reggel megjelent nála Pio atya minden szükséges kellékkel. A bíboros misézett és Pio atya segédkezett neki, azután beszélgettek, míg végül Pio atya mindavval, amit magával hozott, eltűnt.

²⁰ A tanúvallomást Szőnyi Tamás fordította magyar nyelvre.

Mikor egy Budapestről érkezett pappal találkoztam, az bizalmasan tájékoztattott a történekről, egyúttal arra kért, hogy ha tudom, szerezzem meg a fentiek megerősítését az atyától. Azt válaszoltam neki, hogyha ilyesmit kérdeznék Pio atyától, akkor ő nem túl kedves szavak kíséretében zavarna el engem.

Igazából sohasem feledkeztem meg erről a rendkívüli eseményről. A későbbiekben, néhány éven át, mikor az atya hivatott, az ügyek végett, amelyekről tájékoztatnom kellett, mindig eszembe idéztem Mindszenty bíborost. Kéthárom éven át azonban sohasem sikerült eljutnom odáig, hogy feltegyem ezt a kérdést. Megértettem, hogy nem ez volt Isten akarata, ezért felejtettem el egészen, nem tudom hogyan, kezdve azzal, hogy feljegyezzem, miként azt azelőtt szorgalmasan megtettem. Csakhogy 1965 márciusának egyik estéjén (annyi év után!), miután tájékoztattam az atyát a ház ügyeiről, felkeltem, hogy elbúcsúzzak az atyától.

Az atya az ő nemeslelkűségével azonban megkért, hogy maradjak még egy kicsit. Ismét leültem és anélkül, hogy távolról is Mindszenty bíborosra gondoltam volna, azt mondtam az atyának: *„Atya, Mindszenty bíboros felismerte Pio atyát?”*

Majdnem megevett engem, értetlenként, oktalanként kezelt. De amikor azt mondtam és magyaráztam neki, hogy ő olvassa a gondolataimat, és nem volt szándékomban ezzel a témával alkalmatlankodni, és nem a kíváncsiságom, hanem Isten volt, aki abban a pillanatban a saját dicsőségére azokat a (szavakat) számba adta, az atya megenyhült és így válaszolt nekem: *„A csudába is, találkoztunk és beszélgettünk, úgy gondold, hogy nem ismert fel?”*

Majd elszomorodva hozzáfűzte: *„Az ördög ronda, de vele rondábban elbántak, mint ahogy azt az ördög tette volna!”* Ez azt mutatja, hogy az atya a letartoztatása kezdetétől támogatta őt, mert emberileg elképzelhetetlen, hogy a bíboros el tudta volna viselni mindazt a szenvedést, amelyet ki kellett állnia, és amelyeket az emlékirataiban leír.

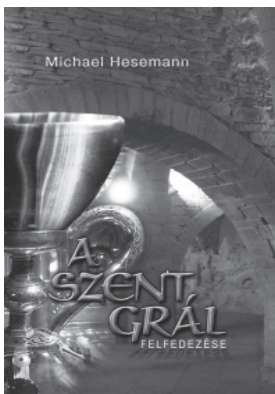
Az Atya így fejezte be: *„Ne felejts el imádkozni ezért a nagy hitvallóért, aki annyit szenvedett az egyházért!”*

Nem akarok túlságosan belemélyedni az Isten által neki adományozott képességekbe, de gazdag tapasztalataim alapján megerősíthetem, hogy igazán egyedülálló, ahogy mindenről és mindenkiről tudott, és, hogy számára nem létezett a távolság.

„Én mindent látok Istenben!” Ő volt, aki háromszor megismételte ezt nekem, hogy mindig szem előtt tartsam, amikor vele vagyok a művével kapcsolatos kérdések megbeszélése végett.

Michael Hesemann

A Szent Grál felfedezése

A keresztényeket évszázadok óta foglalkoztatja a kérdés, hogy vajon ránk maradt-e a Szent Grál, vagyis az a kehely, amelyben Jézus az utolsó vacsorán vérévé változtatta a bort? A szerző egy kétezer esztendő átívelő történelmi utazásra hív bennünket. Szigorú, tudományos kritériumok szerint megvizsgálja a ránk maradt dokumentumokat, mígnem eljut a spanyolországi Valenciába, melynek katedrálisában több mint fél évezrede őriznek egy 7 cm magas, 9,5 cm átmérőjű, finoman csiszolt achátköből készült kelyhet, melyet aranyba foglalt az utókor.

336 oldal, színes képmelléklettel, keménytéblás, Ára: 2980 Ft

Torquato Tasso

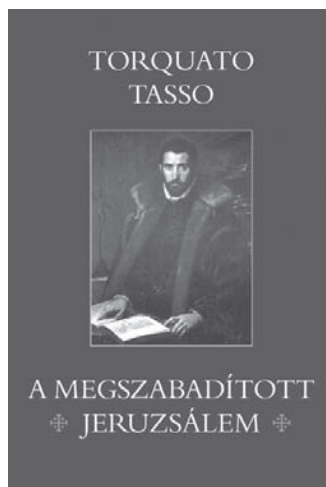
A megszabadított Jeruzsálem

A világirodalom első keresztény eposzának cselekménye a kereszties háborúk korában játszódik, amikor az egész keresztény világ összefog, hogy a Szent Sírt visszaszerezzék a muzulmánoktól.

A remekmű Hárs Ernő fordításában kerül az olvasó kezébe, mely a szerzőhöz méltó, magas költőiségű, formájában és szellemiségében egyaránt hű az eredeti alkotáshoz.

(Prof. Király Erzsébet tanulmányával és jegyzeteivel.)

540 oldal, védőborítóval, 3800 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

♦♦♦ BEKE MARGIT

Egy egyházi címer születése. Megfontolások egy bíboros-prímási címer kapcsán

A PRIMÁS ÉS A LEGATUS NATUS

Az esztergomi érsek nem csupán saját egyházmegyéje főpásztora és a hozzá tartozó érseki tartomány metropolitája, hanem különleges kiváltságánál fogva Magyarország primása is. A primások szentelték fel az alattuk álló metropolitákat, zsinatra hívhatták össze területük püspökeit.¹

A primási tisztségre vonatkozóan Erdő Péter bíboros így ír: „a IX. században keletkezett Pseudo-Izidor-i dekretális gyűjtemény szerint primáciát kell alapítani, ha valahol egy nagyszámú nép tér a hitre. Ily módon bátran állíthatjuk, hogy Szent István Esztergomban olyan érsekséget akart létrehozni, amely egyúttal primácia is volt.”² Megállapítja továbbá, hogy a primáciák alapításának feltétele az is, hogy legyen egy meghatározott érseki szék, melynek címéhez a primási tisztség kötődik. Az egyes primáciák hivatalos elnevezése tartalmazhatja valamelyik késő-római provincia vagy tartománycsoport nevét, ha antik alapítású primáciáról van szó. A lyoni érsek pl. a *Primas Galliarum* címet viseli. A későbbi alapítású primáciák általában egy-egy országról kapták nevüket, pl. *Primas Hungariae*. Primáciát csak a római pápa hozhat létre.³

Egyesek szerint a magyar primási tartomány létrehozása 1000 táján zajlott, és megelőzte a koronázást. Domonkos a pannonhalmi alapítólevélben már

¹ KÉSMÁRKY István, *Az esztergomi érseknek, mint Magyarország primásának jogai és kiváltságai* (Budapest 1896) 10.

² ERDŐ Péter, *Ajánlás*, in BEKE Margit, *A primási Levéltár nemesi és címeres emlékei* (Budapest 2010) 7.

³ ERDŐ Péter, *A primáciák a nyugati egyházban. Egy elméleti fejlődés emlékei a középkori kánonjogtudományban*, in *Kánonjog IX* (2007) 7-25, 20-21.

érsekként szerepel. Az első római püspökség megalapítását a 970-es évek előtt kereshetjük.⁴

IV. Béla király 1239. szeptember 29-én kiadott levelében a magyar primás felsőbbbségét elismeri a többiek felett e mondat tanúsága szerint: „*Et cum praedicta Sancta Ecclesia locum Primatis in regno...*”⁵

1256. január 17-én szintén IV. Béla erősíti meg az esztergomi érsek jogait és kiváltságait, amelyeket szent királyoktól kapott. Béla király azzal, hogy elismeri az érseknek a szent királyoktól adott kiváltságokat, elismeri különleges jogállásának Szent István-i eredetét is. II. Benedek érsek⁶ idejében az esztergomi egyházzól ezt írja: „*Cum eadem ecclesia Strigoniensis a prima sui fundatione multis libertatibus, beneficijs diversis super omnes Ecclesias Cathedrales totius Regni Hungariae velut omnium Ecclesiarum primas sit decorata.*”⁷ Ez az *omnium ecclesiarum primas* kifejezés arra utalhat, hogy az oklevél írója ismerhette a lateráni bazilika feliratát: *mater et caput omnium ecclesiarum urbis et orbis.*⁸ Azt a következtetést vonhatjuk le, hogy amint a lateráni bazilika főpapja a pápa, úgy az esztergomi bazilika főpapja az esztergomi érsek, akinek a temploma minden magyar katedrális fölött áll, és minden egyháznak az elseje, tehát a primás minden magyar egyház feje. Tamás esztergomi érsek részére 1317-ben kiadott oklevelében I. Károly király is az esztergomi egyházat minden magyarországi egyház anyjának nevezte: „*Sanctam Ecclesiam Strigoniensem, matrem videlicet Ecclesiarum aliarum Hungaricarum*”.⁹

Legatus

A magyar primás címe mellett olvasható a *legatus natus* elnevezés is, ami számunkra most érdekes. A primás és a *legatus natus* cím összekapcsolásáról értekezik Kovács Ferenc.¹⁰

⁴ PÜSPÖKI NAGY Péter, *Szent István egyházszervezete*, in *Szent István és kora* (szerk. Glatz Ferenc – Kardos József; Budapest 1988) 59-80, 67.

⁵ TÖRÖK János, *Magyarország primása. Közjogi és történeti vázolat I–II* (Pest 1859) II, 28; *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I–IV* (ed. Ferdinandus Knauz – Crescens Ludovicus Dedek – Gabriel Greska – Geysa Érszegi – Andreas Hegedüs – Tiburcius Neumann – Cornelius Szovák – Stephanus Tringli; Strigoni-Budapestini 1874-1999; továbbiakban: MES) I, 328; *Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. 1001-1270* (szerk. Szentpétery Imre; Budapest 1923; továbbiakban: ÁO) I, 660. sz.

⁶ Az érsek ugyanis 1254. február 25-től 1261. július 2-ig töltötte be az esztergomi széket.

⁷ Közli az egész oklevelet: TÖRÖK II, 31. XXVII.

⁸ *Liturgikus Lexikon* (szerk. Kühr Flóris – Radó Polikárp; Komárom 1933; továbbiakban: LL) 230.

⁹ TÖRÖK II, 43.

¹⁰ KOVÁCS Ferenc, *Az esztergomi érseknek, mint Magyarország primásának jogállása* (Budapest 1920) Szakdolgozat. Kézirat PPKE Hittudományi Kar Könyvtára 1920/9, 14.

Kialakulásának körülményeiről azt írják, hogy a pápa helyettesei az apostoli vikáriusok, akik a pápát széles körű hatalommal helyettesítették, de nem a hatalom teljességével. Egy ország püspökei közül egyet személyére nézve bízott meg, de ez a megbízatás véget ért vagy az illető halálával, vagy a feladatával.¹¹

A legátusok tevékenységére hazánkban szórványosan találhatók adatok. Például 1103-ban, hazánkban járt Ágoston kardinális, aki a belgrádi püspök és egy kolostor közötti vitában hozott döntést.¹² Az 1112. évi Esztergomi zsinatot Kálmán király és Lőrinc esztergomi érsek alatt tartották, amikor Kunó bíboros a pápa küldöttjeként járt Magyarországon és részt vett a zsinaton. Kunót II. Paschalis pápa kreálta bíborossá, és követként küldte Görögországba, Németországba és Magyarországra is.¹³ 1153 körül Adalbert legátus hivatkozik arra, hogy II. Géza király és Martyrius esztergomi érsek parancsára ment II. Roger szicíliai normann királyhoz.¹⁴ A III. Esztergomi zsinaton 1169-ben Manfréd legátus tevékenyen közreműködött.¹⁵ 1279-ben Fülöp fermói püspök szentszéki követként jött Magyarországra.¹⁶

Legatus natus

Amikor a legátusi tisztséget valamelyik püspöki székhez állandó jelleggel hozzákötötték, ehhez külön megbízatás nem kellett. Az ilyen legátusokat nevezték *legati natinak*, azaz született követeknek.¹⁷ Idővel ezek jelentősége hanyatlani kezdett, amint a pápák legátusokat küldtek maguk helyett. Mint cím és rangbeli elsőbbség maradt meg az adott püspöki székhez kötött született követi jelleg. Az esztergomi szék ebből a szempontból kivétel volt. Az esztergomi primás hajdani jogai, mivel azok a primátusból következtek, ez

¹¹ KOSUTÁNY Ignác, *A magyarországi egyházak alkotmányának és közigazgatási jogának rövid foglalata* (Szeged 1923²) 131.

¹² KOSZTA László, *Szerafin*, in *Esztergomi érsekek 1001–2003* (szerk. Beke Margit; Szent István Társulat, Budapest 2003; továbbiakban: Eé) 31–36, 33; SZUROMI Sz. Anzelm, *Esztergomi zsinatok és kánongyűjtemények a XII. századi Magyarországon*, in *Justum Aequum Salutare* II (2006) 1–2/191–201, 199.

¹³ Péterfy 111-re helyezi e zsinatot. Lásd: PÉTERFY, Carolus, *Sacra concilia ecclesiae Romanae catholicae in Regno Hungariae celebrata* I-II (Posonii 1741–1742) I, 52; *Catalogus fontium historiae hungaricae* I–III (coll. Albinus Franciscus Gombos; Budapestini 1938) III, 2186, bár ezt 1110-ra helyezi; KOSZTA László, *Lőrinc*, in Eé 36–42, 39; SZUROMI 2006, 200.

¹⁴ KÖRMENDI Tamás, *Martyrius*, in Eé 55–58, 55.

¹⁵ KÖRMENDI Tamás, *Lukács*, in Eé 59–72, 64; SZUROMI 2006, 200.

¹⁶ WENZEL Gusztáv, *Árpád-kori új okmánytár* I–XII (Pest 1860–1874; továbbiakban: ÁUO) IV, 113, 115, 116, 119. sz. például.

¹⁷ KOSUTÁNY 131.

pedig – Kosutány Ignác szerint – a magyar jogból eredeztethető, még a XX. század elején is megvoltak.¹⁸

A *legatus natus* különleges jogokkal felruházott személy. Késmárky azt állítja, hogy az esztergomi érsek *legatus natus* tisztsége az I. Esztergomi zsinathoz fűződik. E zsinat időpontja vitatott, egyesek 1104–1114 közé helyezik, Szuromi Szabolcs Anzelm 1100-ra datálja.¹⁹ Dokumentumaiban a következő olvasható (magyar fordításban): „A pannonhalmi főapát ... független minden püspöki jurisdicciótól, de az esztergomi érseknek mint *legatus natus*nak alá van vetve.”²⁰ Péterfy kiadványában az 1114-es év szerepel, amikor Lőrinc metropolita, esztergomi érsek zsinatot tartott Esztergomban 10 suffraganeussal.²¹

Az esztergomi érseknek közül Demeter (1378–1387)²² megkapta a *legatus natus* címet a pápától, hiszen 1379. november 22-i oklevelében – VI. Orbán pápa idején – szentszéki apostoli követként nevezi meg magát.²³ Később, 1385. április 21-én Lengyelországra nézve legátus lesz.²⁴ Itt valószínűleg különbséget kell tennünk a követ és a született szentszéki követ között.

Kanizsai János (1387–1418) érsek²⁵ a pápától 1393. május kalendájának VIII. napján olyan bullát nyert, amely a magyarországi primás egyházi felsőbbségét és hatóságát az országban határozottan és világosan megszabja. Azon a területen, mely az esztergomi szék egyházi hatósága alá tartozik, a Szentszék született követének hatáskörével és címével is rendelkezik, amelyet primás elődje is viselt. Ezt tehát a pápa újra megerősíti és kiadja. Eszerint a bencés és premontrei társas kolostorok, prépostságok, valamint a felsorolt plébániák az esztergomi érsek joghatósága alá tartoznak, vezetőik köteles tisztelettel tartoznak a legátusok működésének, s az apostoli szék minden járandóságához és más terhekhez szükséges adózásból kiveszik a részüket.²⁶ Egyesek az irat keletkezését 1394. április 24-ére helyezik,²⁷ más szerzők

¹⁸ Uo.

¹⁹ SZUROMI Sz. Anzelm, *Az első három esztergomi zsinat és a magyarországi egyházfegyelem a 12. században*, in *Tanulmányok a magyarországi egyházjog középkori történetéről. Kézírtos kódexek, zsinatok, középkori műfajok* (Bibliotheca Institutii Postgradualis Iuris Canonici III, Studia 3) (szerk. Erdő Péter; Budapest 2002) 87–142, 90; *Teológia* 33 (1999) 153–158.

²⁰ KÉSMÁRKY 13-ra hivatkozik PÉTERFY I, 57. Itt inkább az érsekekről és a metropolitákról van szó, valamint arról, hogy a primási és érseki jogokat nem választják szét.

²¹ PÉTERFY I, 53.

²² BERTÉNYI Iván, *Demeter*, in *Eé* 188–196, 190, 193.

²³ BERTÉNYI 190; Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban: MNL) DF 237418.

²⁴ BERTÉNYI 190; MNL DF 286551.

²⁵ VAJK Ádám, *Kanizsai III. János*, in *Eé* 196–200, 199.

²⁶ TÖRÖK I, 79.

1393-ra.²⁸ Ennek értelmében a primás a városokban, az egyházmegyékben, a provinciákban és a szerzeteseknél is gyakorolja jogait.

Mátyás király történésze, Bonfini szerint Szécsi „saját jogán a Pannóniákban örökös legátus volt”.²⁹ A kinevező iratokban az esztergomi érseki kinevezés mellett általában megtalálható a *legatus natus* is. Mária Terézia 1776. február 3-án kelt kinevező okmányában is ez olvasható: „*cum dignitate S R I Principis Eidem Archiep[isco]patui adnexa, honore item perpetui et supremi comitis Comitatus Strigoniensis Tituloque ac Dignitate Primatis memorati Regni Nostrae Hungariae Legati Nati...*”³⁰

A mai álláspont szerint „akik különleges jogcímen a született követ, *legatus natus* címével rendelkeznek, semmilyen külön jog nem illeti meg őket”.³¹

Legatus a latere

A *legatus natus* tisztségét meg kell különböztetnünk a *legatus a latere* címtől. Történelmi kialakulására nézve ez a XI. századra vezethető vissza. A pápák a bíborosokkal képviseltették magukat, ezért őket *legati a latere (pontificis)* névvel illették, és a rájuk vonatkozó jog is lassanként kialakult. Valamennyi követ/*vicarius* közül nekik volt a legnagyobb hatalmuk, amely sok panaszra adott okot, ezért a Trentói Zsinat megszüntette ezt a jogkört. Nem szüntette meg azonban a pápának azt a jogát, hogy magát képviseltesse.³² A mai egyházjogszerint *legatus a latere* néven említhetők azok, akik a pápamegbízásából valamilyen ünnepségen képviselik a Szentszéket.³³ Ez valójában a fogalom leszűkítését jelenti. 1226-ban például IX. Gergely pápa Róbert esztergomi érseket nevezte ki szentszéki követnek a kunok részére.³⁴ Ismeretes, hogy a szent életű főpapot a kunok megtérítőjeként és a milkói püspökség megalapítójaként említik. Később, 1243. július 19-én IV. Ince pápa Bánca nembeli Istvánt nevezte ki szentszéki követnek Dalmácia és Horvátország területére.³⁵

²⁷ Vö. ERDŐ Péter, *A pápaság és a magyar királyság Zsigmond király idején (1387–1437)*, in *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve* (szerk. Zombori István; Budapest 1996) 83–95, 85–88.

²⁸ Ezt Késmárky 1399-re teszi, de az oklevelek 1393-at erősítik meg. TÖRÖK II, 54, LI; PRAY, Georgius, *Specimen Hierarchiae Hungariae archiepiscoporum et episcoporum* I–II (Posonii-Cassoviae 1776–1777) I, 86.

²⁹ BONFINI, Antonius, *A magyar történelem évtizedei* (ford. Kulcsár Péter; Budapest 1995) 3, 8, 260.

³⁰ MNL E 54. 16. cs. Nr. 262. 1776. febr. 3-án kelt.

³¹ ERDŐ 1993, 64.

³² KOSUTÁNY 131; KÉSMÁRKY 54.

³³ ERDŐ 1993, 64.

³⁴ SCHMITTH, Nicolaus, *Archiepiscopi Strigonienses compendio dati* I–II (Tyrnaviae 1758²) I, 109; KÉSMÁRKY 56.

³⁵ KÉSMÁRKY 13; MES I, 354, 440.

Tovább lapozva a történelemben azt látjuk, hogy V. Miklós pápa 1452. április 22-én³⁶ megerősíti a primási és apostoli szentszéki követi jogot, amely emberemlékezetet meghaladó szokás: „*Jurisdictionem Primatiae et Legationis praedictarum autoritate Apostolica tenore praesentium approbamus et confirmamus.*” Ez pedig Szécsi Dénes (1440–1465) idejére esik.³⁷ 1455. szeptember 1-jén már III. Callixtus pápa a *legatus natus* címet a *latere* címmel bővítette, különös és rendkívüli meghatalmazással Magyarország és Dalmácia területére.³⁸ A primási és követi méltóság jeléül az esztergomi érsek mindenütt maga előtt vitetheti az érseki keresztet.³⁹

1512-ben Bakócz Tamás *legatus a latere* Magyarország, Csehország, Lengyelország, Oroszország, Svédország és Dánia részére.⁴⁰

A bíbor viselése

A bíbor viselésének kérdéséhez részletet közlünk egy könyvből,⁴¹ amely inkább az *oral history* műfaját idézi: „Az 1179. évben Wittelsbach Konrád salzburgi érseknek – a 700-as évek óta jelentős keleti missziós érsekség gazdájának és utódainak – a pápa megadta az igen előkelő *legatus natus* (rangja címén pápai követ) címet és az ezzel járó bíbor viselésének jogát. Az engedélyező irat megemlíti, hogy a bíbor a mórok által használt szövessel (*moiret=habos*) is készülhet.”⁴²

„Körülbelül kétszáz év múlva két esztergomi érsek, végül 1452-ben Miklós⁴³ érsek és utódai is megkapták a *legatus natus* címet és a vele járó bíbor viselésének jogát ... Minden esztergomi érsek tudta azt, hogy a bíbor nem személyüknek, hanem hivataluknak jár. Eder salzburgi érsek,⁴⁴ amikor mint Lékai László bíboros vendége a Dunántúlon járt – mely elődeinek egykor missziós területe volt – ugyancsak bíborban jött.”⁴⁵

Ez a kérdés a szerzetesből lett bíboros kapcsán a XX. században ismét felvetődött. Meszlényi Zoltán Lajos ír erről: „Ha egy szerzetes bíboros vala-

³⁶ TÖRÖK I, 95, II, 66; TÖRÖK I, 94 magyar fordításban közli, latinul: II, 65, LX.

³⁷ BEKE Margit, *Szécsi Dénes*, in Eé 203–208, 205.

³⁸ Közli: TÖRÖK I, 100. BEKE, *Szécsi Dénes* 205; KÉSMÁRKY 56; SCHMITTH I, 260.

³⁹ TÖRÖK I, 95 magyar fordításban, latinul: II, 66, LXI.

⁴⁰ TÖRÖK I, 151.

⁴¹ [BOGNÁR Lajos], *Az esztergomi egyház fél évszázada. Élmények, érzések, értesülések* (Hitoktatási Kiadó, h.n. 2001) 66. o.

⁴² BOGNÁR 66.

⁴³ Miklós pápáról (1447–1455) van szó.

milyen püspöki széket kap, engedélyt szokott a pápa adni, hogy Rómán kívül /Extra Curiam/ a bíbort viselhesse. Ez azért van, mert szokatlannak tűnnék fel, hogy egy előkelő püspöki vagy érseki széken, ahol megszokták a bíbor fényét, erről le kelljen mondani. Serédi mindjárt kinevezése után felvetette a kérdést, hogyan kelljen majd otthon öltözködni. A pápai főszertartásmester már december 6-án kelt levelében arról értesítette Serédit, hogy a Szentatya úgy határozott, hogy Serédi Rómán kívül öltözködését illetőleg kövesse a hagyományokat és az eddigi engedményeket. 'Riguardo al colore delle vesti Cardinalizie *extra Curiam* Sua Santita accorda ed approva che Vostra Paternita si comporti secondo la tradizione ei precedenti ammessi.'⁴⁶

Az esztergomi érsekre nézve ennek a kérdésnek különleges jelentősége már csak azért is volt, mert az esztergomi érsekek, még ha nem is voltak bíborosok, viselheték a bíbort, mint a Szentszék született követői. Furcsa lett volna tehát, ha Serédi, mint bíboros nem viselte volna azt a bíbort, amit olyan elődei is viselhettek, akik még nem voltak bíborosok.⁴⁷

„Vaszary Kolos hercegprímás a kérdést a Szentszék elé vitte. Arra nézve nem nyilatkoztak, hogy a magyar prímást megilleti-e a bíbor, ellenben Vaszarynak tényleg megadták.⁴⁸ A cikk szerzője Sajó (a fedőnév a későbbi Rajner Lajos segédpüspököt takarja) úgy véli, hogy a Szentszék a Vaszarynak nyújtott engedménnyel közvetve elismerte volna az esztergomi érsekeknek jogát a bíbor viselésére. A kérdésnek csak az a történelmi nehézsége, hogy a régi prímások, akik nem voltak bíborosok, nem viselték a bíbort, amint meglevő képeiken ma is megállapítható.”⁴⁹

„A tény az, hogy a Vaszarynak adott kifejezett engedmény után a következő Csernoch János szintén viselte a bíbort már bíborosi kinevezése előtt. Ugyanezt tette Mindszenty József is. Serédi a fenti engedély alapján, Rómán kívül mindig ugyanúgy öltözködött, mint a nem szerzetes bíborosok. Fekete szerzetesi ruhái ott voltak a S. Anselmo bíborosi lakosztályában, hol római tartózkodása idején megszáltni szokott.”⁵⁰

⁴⁴ Lékai László bíboros 1974. febr. 2-től püspök és esztergomi apostoli adminisztrátor, 1976. febr. 10-től prímás és esztergomi érsek 1986-ban bekövetkezett haláláig. Ez alatt az idő alatt nem Eder, hanem Karl Berg volt a salzburgi érsek (1972–1988). Georg Eder őt követte (1988–2002) a salzburgi érsekség élén. Amikor a szerző e könyvet írta, már Eder volt az érsek. Vö. BOGNÁR.

⁴⁵ BOGNÁR 66.

⁴⁶ PL Serédi Jusztinián. Egyházkormányzati iratok. Cat. C. 303/1928.

⁴⁷ PL Meszlényi Zoltán hagyaték. Serédi életrajz. Ms kiadás előtt.

⁴⁸ Lásd: Archiv für katholisches Kirchenrecht LXVII. 1929. 437 skk.

⁴⁹ PL Meszlényi Zoltán hagyaték. Serédi életrajz. Ms kiadás előtt.

⁵⁰ PL Meszlényi Zoltán hagyaték. Serédi életrajz. Ms kiadás előtt.

Meszlényi Zoltán Lajos sinopei c. püspök, esztergomi segédpüspök különböző kutatásai közepette felfigyelt a primással kapcsolatos érdekes dokumentációra, amely szintén az elmondottakat erősíti meg. Szerinte a magyar primásnak joga van a bíborhoz, mint *legatus natus*nak, igaz, hogy a történelem folyamán azok az esztergomi érsekek, akik nem voltak bíborosok, nem éltek ezzel a joggal. Vaszarynak ezt külön kifejezetten megadták.⁵¹ Az bizonyos, hogy Lékai László esztergomi érsek (1976. február 10. – 1986. június 30.) bíbornoki kinevezése, tehát 1976. április 27. előtt a pápai kihallgatáson már bíborosi öltözékben jelent meg.

A mai egyházjog szerint, akik különleges jogokkal, született legátus címmel rendelkeznek, semmilyen külön jog nem illeti meg őket.⁵² Nem kizárt azonban, hogy a fenti előzményekre tekintettel a bíborosi ruha viselésének joga a magyar primást a *legatus natusi* címtől függetlenül, külön kiváltsággként megilleti. Erdő Péter primás a bíbort bíborossá kreálása előtt liturgián nem viselte, de 2003 elején az esztergomi székeskáptalannál tett első hivatalos látogatásán bíborosi ruhában jelent meg kifejezetten a jog fenntartása céljából.

CHEREÖDI JÁNOS SZEMÉLYE

Neve igen változatos formában kerül elő, például: Chereödi, Cherödy, Cserödy, Chereödy. Életrajza⁵³ alapján megállapítható, hogy 1543-ban született, és tanulmányai befejeztével teológiai doktorátust szerzett. 1573-ban esztergomi kanonoknak nevezték ki. 1575. január 18-án nemességet kapott a királytól.⁵⁴ Általa nemesek lettek testvérei: Ferenc, Mátyás, Márton és Lőrinc, valamint rokona, Prym András is. Nemesi diplomája, élén festett címerrel, fennmaradt a Primási Levéltár Acta Radicalia dokumentumai között. 1592. szeptember 5-én pécsi püspök és egyúttal esztergomi apostoli adminisztrátor lett. 1596. június 17-én egri püspöki kinevezést kapott, de pápai megerősítést nem nyert. Egert éppen ebben az évben foglalta el a török. Ez az időszak a török uralom ideje, amikor Pécs és Esztergom már előzőleg török kézre került és a püspökök

⁵¹ PL Meszlényi Zoltán hagyaték. 4. d. 10. Sylva rerum. Sajó, Der Purpur des Fürstprimas von Ungarn.

⁵² ERDŐ 1993. 64. o.

⁵³ TAKÁCS Emma, *Cserödy János*, in *Magyar Katolikus Lexikon* II (főszerk. Diós István; Budapest 1996) 426 további irodalommal. KOLLÁNYI Ferenc, *Esztergomi kanonokok 1100–1900* (Esztergom 1900) 176; SUGÁR István, *Az egri püspökök története* (Budapest 1984) 284.

többnyire a Magyar Királyság alá tartozó Felvidéken tartózkodtak. Chereödi is az esztergomi érsekek székhelyére ment, Nagyszombatba, és ott hunyt el 1597. augusztus 4-én 54 évesen. A Szent Miklós-templomban helyezték nyugalomra, ahol síremléke is megmaradt.⁵⁵ Ludoviká ugyan 1591-re teszi halálát, de sírfelirata szerint 1597-ben hunyt el. A főpapot oldalnézetben ábrázolták, az „örökimádás” pozícióban, amint a megfeszített Krisztus előtt térdel. Vörös és fekete márványból és kelheimi kőből készült síremlékének felirata a következő:

ET ERIT IN PACE MEMORIA
EIUS

EPITAPHIUM

REVERENDIS/SIMI/ ATQ/UE/ AMPLIS/SIMI/ PRAESULIS AC D/OMI/
NI D/OMINI/
IOANNIS CHERŐDI, QUI CUM TININIEN/SEM/ QUINQ/
UEECCLESIENSEM/ ET
AGRIEN/SEM/ EPISCOPATUS MAGNO ECCL/AESI/AE EMOLV
MENTO GESSISS/ET/ SIMULQ/UE/ ADMINISTRATORIS
RERUM SPIRITV/ALIUM/ METROP/OLITANAE/ ECCL/ESIAE/
STRIGON/IENSIS/ AC
SAC/RAE/ CAES/AREAE/ REGIAEQ/UE/ MA/UESTA/T/IS/ CON/
SILIARII/ MVNERE LAV
DABILITER FVNCTVS FVISSET SVMMIS IN REMP/UBLICAM/
CHRIST/IANAM/ MERITIS CLARUS OMNIVMQ/UE/ ORD/INUM/
VIRIS PERGRATUS PIE IN D/OMI/NO OBIIT DIE IV.
AVG/USTI/ AN/NO/ M D XCVII AETAT/IS/ SVAE LIV.

Nagyszombatban halt meg, ezzel magyarázható, hogy miscskönyve az esztergomi székeskáptalan tulajdonában maradt. Megemlítik róla, hogy kiváló jártassággal bírt a magyar jogtudományban.

⁵⁴ BEKE Margit, *A Primási Levéltár nemesi és címeres emlékei* (Esztergom 1995) 95 (a nemesi diploma), 345; UŐ, *A Primási Levéltár nemesi és címeres emlékei* (2., bőv. kiad. Budapest 2010) 118.

⁵⁵ LUDOVIKÁ, Zuzana, *Az esztergomi érsekek nagyszombati síremlékei*, in *Strigonium Antiquum V* (2003) 223–233, 232, 251, közli síremléki fotóját is.

A CHEREÖDI-MISSALE SZÍNEZETT FAMETSZETE.
Főszékesegyházi Könyvtár, Esztergom. Missale Zagrabienne.
Fotó: Mudrák Attila.

Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban őrzik a Chereödi-misekönyvet, amelyet *Missale Zagrabienne*sének is nevez az irodalom.⁵⁶ A papír- és hártya-fóliókból álló kötetet két hasábban készítették 1511-ben a velencei Petrus Liechtenstein nyomdájában. Magyar mester díszítette 1592-ben. Két festett lapkeret díszíti, és két címert ábrázol Szent István és Szent Adalbert képével. A kötése XVI. századi vörös bársony, fatáblákon, aranyozott ezüstveretekkel, az evangélisták alakjaival díszített 8 sarokkerettel és 2 köldökkerettel. A felső köldökkereten

ECCE AGNUS DEI IO/
ANNES/ CH/EREÖDI/
E/PIUSCOPUS/ Q/UIN/Q/
UEECLESIAE/: 1592.

Ez tehát a tulajdonos személyét és az évszámot hitelesíti. Vagyis a kötet pécsi püspökként már az ő birtokában volt. Az alsó köldökkereten címer és körfelirat: IOAN/NES/ CHEREÖDI E/CCLESIAE/ Q/UINQ/UE/ ADMINISTRATOR ECCL/ESI/AE STRIGO/NIENSIS/.⁵⁷ Tehát a pécsi püspöknek, az esztergomi egyház adminisztrátorának a tulajdona volt pontosan 1592-ben. Talán éppen kinevezésekor kapta ajándékba, vagy díszítették személyéhez illően.

E kötet színezett fametszetet is tartalmaz az első lap retróján, a *Regina coeli laetare* kezdetű oldalon. Ennek témája Magyarok Nagyasszonya, amit

⁵⁶ Közli: BERKOVITS Ilona, *Főszékesegyházi könyvtár*, in *Magyarország műemléki topográfiaja I* (összeáll. Genthon István; Budapest 1948) 321.

⁵⁷ A CHEREÖDI E/CCLESIAE... helyett inkább E/PISCOPUS/ és Q/UINQ/UE/ECCLESIAE/ olvasandó.

CHEREÓDI SÍREMLÉKE A NAGYSZOMBATI SZÉKESEGYHÁZBAN. Fotó: Mudrák Attila

a S/ANCTA/ MARIA PATRONA REGNI HUNGARIE felirat is alátámaszt. A patróna fontosságát hangsúlyozta a metszetkészítő, amikor a Szűz jobbára Szent Istvánt állította uralkodói joggal. Köpenyének felirata: S/ANCTUS/ STEPHANUS R/EX/ HUNGARIE/!⁵⁸ István baloldalán Szent Imrét liliummal ábrázolták. Kardjának felirata: S/ANCTUS/ EMERICUS DUX SCLAVONIE/!⁵⁹ Szűz Mária balján áll Szent László kezében bárdal. Köpenyének felirata: S/ANCTUS/ IADISLAUS R/EX/ HUNGARIE/!⁶⁰ A Magyarok Nagyasszonya ölében a kis Jézussal szép faragott trónon ül, feje

⁵⁸ Szent István, Magyarország királya.

⁵⁹ Szent Imre, Szlavónia hercege.

⁶⁰ Szent László, Magyarország királya.

fölött két lebegő angyal koronát tart. Tehát a Mennyekbe felvett és Megkoronázott királynőre is történik utalás. A legfontosabb mégis az ülő Madonna, a *Sedes Sapientiae* – a Bölcsesség Széke. Itt jutunk el Erdő Péter bíboroshoz, aki patrónusként tiszteli Szűz Máriát a Bölcsesség Széke szimbólumában.

A BÖLCSESSÉG SZÉKE

A Bölcsesség Székének fogalmához szentírási szövegek állnak rendelkezésre. A bölcsességi irodalom az Ószövetségben öt – Jób, Példabeszédek, Prédikátor, Jézus Sirák fia, Bölcsesség – könyvre terjed ki.⁶¹ Salamon bölcs és értő szívet kapott.⁶² Megtestesíti a bölcsességet (*Sapientia*), az okosságot (*Prudentia*) és az igazságosságot (*Justitia*).⁶³ Salamon saját magának pazar palotát épített, abban „csináltatott egy hatalmas trónt elefántcsontból és bevonatta színarannyal ... a trónnak hat lépcsője volt ... a szék mindkét oldalára karfát tettek, a karfák mellett pedig két oroszlán állt.”⁶⁴ Néha 12 oroszlánról szólnak, ami a prófétákra és az apostolokra utal. A hat lépcsőfokhoz Mária erényeit kapcsolták.

Salamont tartják az Énekek Éneke szerzőjének, amely Isten és az egyház kapcsolatát fejezi ki misztikus módon. A XVI. századtól kezdve Loretóból terjedt el a zarándokok számára az a litánia, amelyben a Szűzanyát az Énekek Énekéből vett szimbólumokkal szólítják meg, mint Bölcsesség Széke, Igazság Tükre.

Cserey Farkas 1772-ben versekbe foglalja Szűz Mária dicséretét a Loretói Litánia szövegét követve.⁶⁵ Szűz Máriát a szerző a Bölcsesség királyi székének nevezi, amit szentírási szövegekkel támaszt alá. Idézem: „Kicsoda ez, aki feljő a pusztából gyönyörűségekkel bővelkedvén, az ő szerelmesére támaszkodván (Én 8,5). A magasságnak dicsőséges királyi széke (Jer 17,12). Ő teremtette azt a Szentlélek által (Sir 1,9). Nem volt ilyen királyi szék egy országban sem (2 Krón 9,19).” A költői megfogalmazásból kiderül, hogy Isten az örök Bölcsesség, aki Máriát királyi székének előre kiválasztotta, ugyanis Krisztus, a második isteni személy tőle nyerte testét. Ebben gyökerezik a Bölcsesség Székének értelme.

⁶¹ *Biblia. Ószövetségi és újszövetségi Szentírás* (Szent István Társulat, Budapest 1976) 274.

⁶² 1Kir 4,12.

⁶³ *A keresztény művészet lexikona* (szerk. Jutta Seibert; Corvina, h.n. é.n.) 274.

⁶⁴ Vö. 1Kir 10,18. skk.

Ezt a szimbólumot választotta címeréhez Erdő Péter.⁶⁶ Elmondható, hogy szinte egész életét végigkísérte a jog iránti tisztelet és érdeklődés. Édesapja jogász volt, tehát otthonról hozta érdeklődését. Teológiai tanulmányait Esztergomban kezdte, Budapesten fejezte be. Lékai László bíboros Rómába küldte tanulmányainak folytatására a Pápai Magyar Egyházi Intézet ösztöndíjasaként, hogy a Pontificia Universitá Lateranensén kánonjogot tanuljon, ahol 1980-ban doktori címet szerzett. 1975. június 18-án Lékai László szentelte pappá Budapesten. A megújuló magyar egyháznak szüksége volt kánonjogászra. Miután Rómából hazatért, 1980-ban szentszéki jegyző, 1985-ben bíró és a bírósági helynök helyettese, 1994–95-ben az Esztergomi Érseki Bíróság helynöke lett. 1992-ben létrejött a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 1996-ban pedig az Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézete, amelynek első elnöke lett 2002-ig. 1998-tól 2003-ig az egyetem rektora is volt.

Az egyetemes egyház szempontjából is felfigyeltek munkásságára. II. János Pál pápa 1999. november 4-én puppii c. püspökké és a Székesfehérvári Egyházmegye segédpüspökévé nevezte ki. Püspökszentelését II. János Pál végezte Rómában 2000. január 6-án a Szent Péter-bazilikában Giovanni Battista Re bíboros és Marcello Zago érsek társszentelőkkel. Erdő Péter püspöki címerét Vanyó László teológiai tanár készítette el. Ebben a *Sedes Sapientiae* alakja látható hold és csillag kíséretében a Sinai hegyi Szent Katalin-kolostor ábrázolása szerint. Jelmondata Szent Ágoston gondolatai alapján így szól: *Initio non erat nisi gratia*. Szűz Máriának mint a Bölcsesség Székének szerepeltetése a címerben utalás a katolikus egyetemre, melynek az új püspök a rektora volt. Hagyományosan ugyanis a katolikus egyetemek védőszentje Szűz Mária, a Bölcsesség Széke. Ezért helyezte el akkoriban a rektor a Pázmány Péter Katolikus Egyetem központi kápolnijában is a Bölcsesség Székének szobrát.

Erdő Pétert 2002. december 7-én II. János Pál kinevezte az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye érsekévé, majd 2003. január 11-én hivatalba lépett.

Ekkor az ország első főpapjának új címerre volt szüksége, olyanra, amely kifejezi egyházmegyéjéhez való kötődését. Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár őrzi az esztergomi főegyházmegye ordináriusának, Chereödinek a Missaléját. Az említett oldal színezett fametszetén a szép Szűz Mária-alak

⁶⁵ NAGY-AJTAI CSEREY Farkas, *Isten Anyjának, a Boldogságos Szepőlötelen szép Szűz Máriának Lórétomi Litániában lévő nevezetek rendin folyó dicsérete* (Bécs 1772, reprint: Szent István Társulat, h.n. é.n.) 68–69.

⁶⁶ BEKE Margit, *Erdő II. Péter*, in Eé 408–410; uő, *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006* (Budapest 2008) 171–178.

tökéletesen megfelelt a célnak. Ez lett a címer központi alakja. A pajzs kék mezeje, benne a hold és a nap Erdély címerének az a része, mely a székely nemzetre utal. Ami valamelyest problémát okozott, az volt, hogy a kalap és a 15-15 róla lecsüngő bojt milyen színű legyen. Várható volt, hogy a magyar primás – elődeihez hasonlóan – igen hamar bíbornoki rangra emelkedik, ami 2003. október 21-én nyilvános konzisztórium keretében meg is történt. Címtemploma a Santa Balbina lett.

A budapesti Szent István-bazilika 1993 óta társszékesegyház. A főpásztori szék mögötti baldachinra a beiktatás alkalmából ráhímeztek az új főpásztori címet. A levéltári forrásokban sem Vaszary Kolos (1891–1912, 1893. január 16-tól bíboros), sem Csernoch János (1912–1927, 1914-től bíboros) színes érseki címerét nem sikerült fellelni. Mindszenty Józsefnek (1945. augusztus 16. – 1973. december 18., 1946. február 21-től bíboros) viszont érseki kinevezése után zöld színű címere volt, és csak bíborosi kinevezése után változtatta vörös színűre.

Így született meg Erdő Péter esetében a zöld színű címer, amelyet hamarosan fel kellett cserélni az őt megillető vörösre. A bojtok száma azonban már a zöld változaton is 15-15 volt. Az újabb egyházi heraldikai szokás szerint ugyanis az egymás feletti sorokban elhelyezhető bojtok a hierarchikus szintet fejezik ki. Ha a primási cím – ma már inkább történelmi kivételként – valamilyen a metropolitai szint feletti joghatósággal is jár (pl. harmadfokú bíraskodás, mint a magyar primás esetében), akkor a három sorban álló bojtokkal díszített püspöki (1+2+3 bojt) és a négysoros érseki (kétszer 1+2+3+4 bojt) címerre tekintettel indokolt a bojtok ötsoros elhelyezése (kétszer 1+2+3+4+5 bojt). A lisszaboni és a velencei pátriárka címerében például kétszer 15 bojt szerepel akkor is, ha még nem bíborosok.

A bíborosi címer képét tehát a Chereödi-missale kölcsönözte. Az eredeti lap színezett fametszet, amely Szűz Máriát a gyermek Jézussal ábrázolja trónszéken ülve. Az emelvény felirata: S/ANCTA/ MARIA PATRONA REGNI HUNGARIE/!/.⁶⁷ A kép többfunkciójú és jelentésű, mivel nem csupán a *Sedes Sapientiae* ábrázolásnak felel meg, hanem nemzetünk védőasszonyát is megjeleníti. A Bölcsesség Székét Magyarország uralkodói veszik körül. A kép a Megkoronázott Királynét is ábrázolja, hiszen feje fölött két angyal zárt koronát tart. Ebből a szép kompozícióból emelték át a címerbe a Bölcsesség Széke ábrázolást, amely egyúttal Magyarország Nagyasszonya és a mennyekben megkoronázott Királyné is. A kép forrásául szolgáló miscellán egy jogász főpap tulajdonát képezte, ezért is érdekes a kapcsolat az újonnan készülő főpapi címerrel.

⁶⁷ Szűz Mária Magyarország patrónája.

A címer tehát a következő: aranszegélyű pajzs kék mezejében jobbról arany nap, balról ezüst hold között arany trónuson arany hajú, arany dicsfényű Sedes Sapientiae alakja látható. Ruhája arannyal szegélyezett vörös, fölötté kék köpeny. Baljával átkarolja a természetes színű, arany dicsfényű kis Jézust, jobbával aranyjogart tart. Feje fölött ékkövekkel díszített aranypánton hármastevelű, felül zárt aranykorona. A pajzs mögött arany kettős kereszt, fölötté vörös színű kalap, két oldalról öt sorban (1+2+3+4+5) lehulló vörös bojtok. A pajzs előtt ezüst, hátoldalán kék színű stólán fekete betűvel a jelmondat olvasható: INITIO NON ERAT NISI GRATIA.⁶⁸

A bíboros pecsétje is ezt a teljes címerképet tartalmazza. Kerek pecsétjének pontos felirata: DR ERDŐ PÉTER Prímás Esztergom-Budapesti Érsek. Tehát részben majuszkulás, részben minuszkulás felirattal.

ERDŐ PÉTER ÉRSEKI CÍMERE.
Tervezte Beke Margit, színezte Kovácsné
Somogyi Zsuzsanna. Fotó: Míg Balázs

ERDŐ PÉTER BÍBOROS CÍMERE.
Fotó: Mudrák Attila

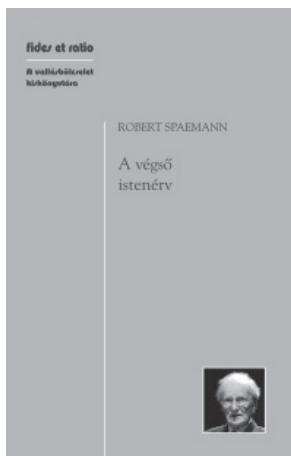

ERDŐ PÉTER BÍBOROS PECSÉTJE.
Fotó: Mudrák Attila

⁶⁸ Vö. BEKE 2010, 296.

Robert Spaemann

A VÉGSŐ ISTENÉRV

Vajon nem a középkor haszontalan kísérleteit tárgyalja újból a szerző? Vajon Kant már rég nem cáfolta-e meg azokat? Nietzsche meg nem pont az ész ésszerűségét tette kérdésessé? Robert Spaemann új istenérvével egészen más felfogást képvisel.

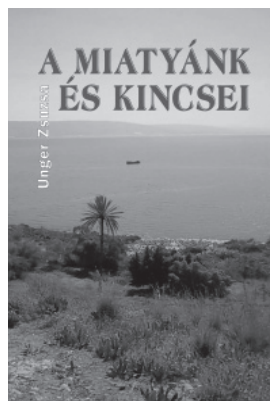
48 oldal, puhafedeles, Ára: 1900 Ft

Unger Zsuzsanna

A MIATYÁNK ÉS KINCSEI

A Miatyánk egyes kéréseihez több más bibliai szakaszt társítva elvezet a legismertebb imádság bibliai gyökereihez. Egyházunk nagyjai – szentek, tanítók, lelki írók – e könyv lapjain felelnek, hogy a tőlük származó tanulságos szemelvények alapján velük együtt átélmélkedjük, eddig nem ismert szemszögből lássuk az Úr imáját. Jó szívvel ajánljuk e kitekintést mindenkinek, amely hasonlatos a bibliai családapa kínálatához, aki kincseiből újat és régit hoz elő.

180 oldal, puhafedeles, Ára: 1800 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974 • www.szitkonyvek.hu

♦♦♦ KÄFER ISTVÁN

Lexikonok békesszolgálati lehetősége

Magyar–szlovák jegyzetek Beke Margit kézikönyvéhez
kitekintéssel a szlovák katolikus lexikonra¹

II.

BLESZKÁNY, František (1846. szeptember 3., Kriva, Árva megye – 1917. június 16., Budapest) pápai káplán, szlovák egyházi író, műfordító. Teológiai tanulmányait Bécsben, a Pázmáneumon végezte. 1873. január 2-án szentelték pappá. Kápláni állomáshelyei: Laksárújfalu, Nagytapolcsány, Holics, Budapest-Terézváros (1884), Budapest-Józsefváros (1894). Adminisztrátor a Nyitra megyei Újlakon (1894), majd Budapest-Józsefvárosban (1912). 1903-ban kapta a pápai káplán címet. Pasztorációs munkáját szinte kizárólag szlovák ajkú hívek körében végezte, és nagy érdeme különösen a fővárosi szlovák katolikusok nyelvének ápolása. Nem csatlakozott a szlovák nemzeti mozgalomhoz, de jelentős művekkel gazdagította a szlovák vallásos irodalmat. Cikkei a *Krest'an* (A Keresztény) c. folyóirat 1895. évfolyamában jelentek meg.²

¹ Az I. rész a *Magyar Sion* 2013/1. számában jelent meg. A „B” betűs címszavak záró része követi az eddigi gyakorlatot: korrigáljuk Beke Margit kézikönyvének adatait, egyeztetjük a szlovák katolikus lexikonnal, felhívjuk a figyelmet az abból hiányzóakra. Mindez előmunkálatként, kísérletként szolgál egy majdani közös magyar–szlovák egyháztörténet munkálataihoz.

² A *Lexikón...-* ban Ján Letz ezt írja róla: „Hungarofil volt és Zichy Néppártjához tartozott. Imakönyveket és énekeskönyveket állított össze és fordított is magyarból, amelyek több kiadásban jelentek meg a budapesti szlovák kisebbség számára.” *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska* (Július Pašteka a kol.; Lúč, vydavateľské družstvo, Bratislava 2000) 119–120. hasáb. A megfogalmazásban nem helyénvaló a „szlovák kisebbség” terminus. A magyarhoni, köztük a budapesti (pest-budai) szlovákok nem tekintették magukat kisebbségnek, s nem is lehettek, hiszen a kisebbség régióinkban 1920 utáni kategória. Ez a tudománytalan aktualizálás ellentmondásban van az ugyancsak tudománytalan „Ziči” névformával, ami viszont a szlovák etnikum államalkotó honiségét akarja jelezni.

Művei:³ 1. *Hora kalvárska* (Kálvária-hegy [imádságok]; Budapest 1890, több kiadás). 2. *Štepná záhradka v ktorej nachádzajú sa dojímavé a nábožné modlitby ranné a večerné k omši sviatej* (Oltványos kert, amelyben a szentmisehez megható és áhitatos reggeli és esti imádságok találhatók; Budapest 1890, 1914). 3. *Veľká fialka ľúbeznej vône. Alebo Zbierka rozličných cierkevných piesní ku službám Božím cez celý rok* (Kellemes illatú nagy ibolya. Avagy különféle egyházi énekek gyűjteménye az istentiszteletekhez egész évre; Budapest 1892, 1909). 4. *Duchovné jaderko modlitieb k rozličným tajomstvám Pána našeho Ježiša Krista* (Imádságok lelki magvacskája a mi Urunk Jézus Krisztus különféle titkaihoz; Budapest 1895, 1914, több kiadás). 5. *Piesne Ludovej strany* (A Néppárt dalai; Budapest 1896). 6. Jáki Ferenc, *Kniha svätých ružencov* (Szentolvasók könyve [fordítás]; Budapest 1900, 1910).⁴

Lexikonunk a BOCSÁK (Bočák) Gyula (1888–1957) néven jegyzett plébánosnál jelzi a szlovák névalakot, sőt – teljesen fölöslegesen – utalozza is, igaz, nem a szlovák *Július* keresztnévvel. Lexikonunk gazdagon merít az 1920 utáni nagyszombati sematizmusokból is. Nyilván azokból tudhatók immár csehszlovákiai tisztségei, ezért feltűnő, hogy sem a *Lexikón...*-ban, sem más szlovákiai kézikönyvben nem található.⁵

Hiányzik a szlovák lexikonból BODA Miklós (1893–1956), Felsőszeli adminisztrátora, BOGNÁR Gergely (1868–1947) kanonok, aki gútai plébános és nagyszombati szentszéki bíró is volt.

Megtalálható viszont a *Lexikón...*-ban BOGNÁR István nagyváradi kanonok, aki nyilván születési helye (Vásárút) miatt lett Štefan keresztnévvel a lexikon címszava. Igaz, adatait közli a *Slovenský biografický slovník*, bár halálának napja a szlovák forrásokban április 28., nálunk 27.

Nincs a szlovák lexikonban BOHUSS Rezső (1892–1955), akinek Bős és Egyházkarcsa volt szolgálati helye. A mi lexikonunkból viszont nem derül ki,

³ A mi lexikonunkban bántóak a szlovák címek nyelvi hibái. A 3. sz. cím egyszerűen értelmetlen, felismerhetetlen. Igaz, a szlovák lexikon is pontatlanul nem az *eredeti* címetek közli.

⁴ Františ Bleszkány néven megjelent írásaiban kifejezetten a Néppárt mellett agitál, vö. *Obnovenie shody* [A kiegyezés megújítása], in *Krest'an* (1895) 30. Beszámol az európai néppártok müncheni közgyűléséről, amelyen a magyar néppártot gróf Zichy Ferdinánd képviselte, vö. *Valné shromaždenie v Mnichove*, in *Krest'an* (1895) 36, és elkeseredetten nyilatkozik a liberálisok parlamenti győzelméről a vallásszabadság ügyében, vö. *Či je už všetkému koniec?* [Vajon már mindennek vége?], in *Krest'an* (1895) 45.

⁵ Az életrajzban szereplő adatban („Plešivcín, a Rozsnyói Egyházmegyében adminisztrátor”) a „Plešivci” minden bizonnyal Plešivec.

⁶ Michal Boleček a *Lexikón...* (129–130.) szerint szintén a Galánta járásbeli „Nemeskerten” született 1897. október 23-án. (Ez a helynév a torzítások mintapéldája. Ősi neve *Nemeskürt*. Ezt Csehszlovákia az *ü* hang likvidálása érdekében a csehek és a szlovákok számára kiejthető *e*-re változtatta, így lett *Nemeskert*, ezt viszont már lefordították szlovákra a *kert–Sady* jelentésben. Lexikonunk ezt a magyarul nem

melyik Püspökiben volt adminisztrátor, és Veľké Blahovo Nagyabony lehet. Hiányzik a szlovák lexikonból BOKOR Ernő (1882–[1938]) is, akinek állomáshelyei (Grinád, Nahács, Nagysenkőc, Szárazpatak, Tótmegyer, Vágsellye, Vittenc) szerint szlovákul is kellett pasztorálnia. *Hrádics* azonosítása problematikus, mivel három azonos nevű település is létezett. Helye lenne a szlovák lexikonban az 1920 után Pozsonyban és Léván működő BOLCZEK Istvánnak (1896–[1923]) is.

Különösen érdekes BOLECSEK Vince (1893–1945) plébános élete. Ugyancsak hiányzik a szlovák lexikonból, pedig öccse – igaz, ő Nyitrai egyházmegye – a szlovák katolikuság jeles képviselője.⁶ Hiányzik a szlovák lexikonból BOLL János (1860–1934), hiszen szolgálati helyei (Szenic, Búrszentmiklós, Pudmeric, Závod) szerint szlovákul is pasztorált.⁷

Ellentmondásos a két lexikon BOLTIZÁR / BOLTÍŽÁR / BOLTIZSÁR szócikke. Boltizár Boldizsár (1861–1909), Boltizár József püspök unokaöccse hiányzik a szlovák lexikonból, pedig Pudmeric, Vistuk, Nagylévárd szolgálati helyeken, kopcsányi plébánosként jórészt szlovákul pasztorálhatott. A mi lexikonunkban feltüntetett szülőhelye, a Nyitra megyei Petrovilla nem található a helységnévtárakban. Nem derül ki az sem, melyik „Szent Adalbert Intézet”-ről van szó. Boltizár József mindkét lexikonban szerepel, azt azonban egyik sem közli, hogy Nagyszombatban a Spolok svätého Vojtecha (Szent Adalbert Társulat) elnöke volt, és mint ilyen a szlovák egyháztörténet fontos szereplője.⁸

BOLTIZÁR, Jozef / BOLTIZÁR József⁹ (1821. február 4.¹⁰ – 1905. május 16.,¹¹ Esztergom) c. püspök, nagyszombati érseki helynök. Gimnáziumi tanulmányait Szentgyörgyön és Tatán, a teológiát Bécsben végezte. 1844. július 15-én szentelték pappá. Káplán lett a Nyitra megyei Újlakon és Miskolczi Márton püspök szertartója Esztergomban; 1847: iktató, 1849: levéltáros és primási

használatos alakot vette át a helyes Nemeskürt helyett). Szlovákiai karitásztevékenysége miatt „Nyitra apostolának” nevezték, aki 1927-ben Nagyszombatban szlovák fordításban kiadta NAGY B. – MATTYASOVSKÝ K., *Vigilate et orate! Vakációi jótanácsok papnövendékek számára* c. könyvét.

⁷ Szentmiklósvölgye magyarított alakja helyett ajánlatos az eredeti magyar *Ólehota* használata.

⁸ HANAKOVIČ, Štefan, *Dejiny Spolku svätého Vojtecha* [A Szent Adalbert Társulat története] (Spolok s. v., Trnava 2005) 147–194.

⁹ A *Lexikon...* BOLTÍŽÁR névformája a *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)* (Matica slovenská, Martin 1986; a továbbiakban: SBS) kötelező gyakorlata, az viszont az 1977-ben(!) indult *Encyklopédia Slovenska* I. kötetéből vette át. Valamennyi magyar és későbbi szlovák forrásban a BOLTIZÁR név szerepel. A kettős keresztnév itt kettős identitását jelzi. Ennek kidolgozása egyháztörténetünk további feladata.

¹⁰ *Lexikon...*, MKL: febr. 2.

¹¹ *Lexikon...*: máj. 16.

szertartó, 1852: primási titkár, 1856: plébános Selmecebányán, 1874: esztergomi kanonok, 1875: milosiai címzetes püspök, Simor János primás segéd-püspöke, 1876: a nagyszombati Spolok sv. Vojtecha elnöke, 1882: római gróf, pápai prelátus, 1884: honti, 1889: főszékesegyházi főesperes, 1892: nagyszombati helynök, 1893: esztergomi általános helynök, 1894, 1896, 1900: kanonok, 1896: nagyszombati érseki helynök. Selmecebányán működése idején támogatta a bányászok szociális igényeit, és érdemeket szerzett az ottani dohánygyár létrehozásában. Megakadályozta, hogy a selmeci akadémiát Bécsbe helyezték. A gyémántmiséje alkalmából kiadott ünnepi köszöntőkben (*Emléksorok Boltizár József felszentelt püspök 1904. évi július hó 14-én ünnepelt gyémántmiséje alkalmából*, Esztergom 1904) „egy szürös tót atyafi” gyóntatásának történetét idézik nagyszombati vikárius korából. 1873–1875 között Selmecebánya országgyűlési képviselője volt. Konzervatív politikusként Ferenc József lovagrend kitüntetést kapott. Ilyen minőségben tudta védeni a katolikus szlovák kulturális egyesületet mind a magyarosítás, mind a szlovák kulturális-politikai élet belső feszültségeivel szemben. Nagyszombat díszpolgára lett. Végrendeletében jelentős összegeket hagyott a város kórházainak, katolikus egyleteinek. Az esztergomi bazilika kriptájában nyugszik.

Nem található a szlovák lexikonban BORBÁS László (1864–1938), többek között Garamszentbenedek, Aranyosmarót lelkésze, BOROVSZKY József (1860–1932) Miava, Modor, Vágújhely, Koros, Drahóc, Selmecebánya, Verebély, Grinád, Horvátgurab szolgálati helyeken, amelyek nagy részén szlovákkul kellett pasztorálnia.¹² BOZÓ Gyula (1915–1984) a Csehszlovákiából (Pered) kiutasított papok közé tartozik. Az ő életük feldolgozása is közös feladatunk. Kimaradt a szlovák lexikonból BOZSEK Péter (1880–[1938]), akinek lelkipásztori állomáshelyei (Nagybittse, Szenic, Nagysurány, Lamacs, Miava) szerint a szlovák pasztoráció volt a feladata. Hasonló eset BÓCZ Károly (1863–1929) Nagyugróc, Kis- és Nagytapolcsány, Szenic, Pudmeric,

⁹ A *Lexikón...* BOLTIZÁR névformája a *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)* (Matica slovenská, Martin 1986; a továbbiakban: SBS) kötelező gyakorlata, az viszont az 1977-ben(!) indult *Encyklopédia Slovenska* I. kötetéből vette át. Valamennyi magyar és későbbi szlovák forrásban a BOLTIZÁR név szerepel. A kettős keresztnév itt kettős identitását jelzi. Ennek kidolgozása egyháztörténetünk további feladata.

¹⁰ *Lexikón...*, MKL: febr. 2.

¹¹ *Lexikón...*: máj. 16.

¹² Lexikonunk helynevei közül a helyes alak *Moraván, Koros, Drahóc* (Vágdebrőd).

¹³ Nem derül ki lexikonunkból, melyik Szöllősen működött. Gidrafa helyesen Pudmeric, Aszós pedig a régi magyar Oszuszkó.

Oszuszkó szolgálati helyen.¹³ Szerepelnie kellene a szlovák lexikonban BÓSZNER János hittanárnak (1836–1918).

Feltételezhetően identitásváltása miatt maradt ki az újabb szlovák kézikönyvekben BÓHM Károly (1853–1932) márianosztrai plébános, aki 1892-től Clevelandben működött. A mi lexikonunk helyesen közli, hogy 1880–1888 között a szlovák katolikus sajtóban jelentek meg cikkei.¹⁴ Az Amerikába kivándorolt magyarok és szlovákok kapcsolatrendszerének kutatása a hungaroszlovakológia fontos feladata, hiszen az amerikai szlovákoknak jelentős szerepük volt a szlovák nemzeti identitás előmozdításában, majd Csehszlovákia létrehozásában.

Teljesen fel kellene dolgozni a szlovák lexikonból kimaradt BRÁZDA Antal / BRÁZDA, Anton szlovák plébános életét (1874–1927?). A mi lexikonunk dicséretesen tudja, hogy Kopcsányban született, Máriavölgyben és Gidrafán, azaz helyesebben Pudmericen káplánkodott, majd (Szent) Ábrahám plébánosa volt.

Hiányzik a szlovák lexikonból BRESZTYÁK Sándor (1885–1929), aki egy évtizedet szolgált somorjai plébánosként, hasonlóképpen BREYER Róbert zsitvabesenyői plébános (1852–1937), BRINZIK József (1910–1993), aki Pozsonypüspökiben, Komáromban, Naszvadon káplánkodott, BRUCKNER László (1911–1976) egegi esperes, aki Budapest-Józsefvárosból 1945-ben került vissza Csehszlovákiához,¹⁵ továbbá BRUKER M. Ágoston plébános (1845–1921), aki szolgálati helyein (Udvarnok, Szomolány, Galgóc) szlovákul is pasztorálhatott.

BUBNIČ, Michal (1877. május 22., Borostyánkő, Pozsony m. – 1945. február 22., Rozsnyó) püspök. Az elemi iskolát Borostyánkőn és a somorjai magyar katolikus népiskolában, a gimnáziumot Pozsonyban, majd Esztergomban végezte. Esztergomi teológiai tanulmányai idején lelkesedésével elérte, hogy a klerikusok szlovákul is tarthattak gyakorló prédikációkat. Vaszary Kolos esztergomi érsek felismerte tehetségét, és pappá szentelése előtt Rómába küldte a Szentatya áldásáért.¹⁶ Szentelése Esztergomban volt 1900. június 22-én.

¹⁴ RIZNER, L. V., *Bibliografija písomníctva slovenského... do r. 1900* [A szlovák írásbeliség bibliográfiája 1900-ig] (Martin 1929) I, 163–164.

¹⁵ Ez a tétel a mi lexikonunkban is ellentmondásos. A „dékán” halálzási éve „1945 után”, holott szlovák sematizmus alapján 1976-ban még élt Egegen. A „*dekan*” szlovákul esperest jelent. Pozsony-Újhely helynév nem ismeretes, talán „Bratislava – Nové mesto”, azaz Pozsony Újváros nevű kerülete.

¹⁶ URBANČOK, Ľubomír, *Kto je ako Boh? Zo života rožňavského biskupa Michala Bubniča* [Ki olyan, mint Isten? Michal Bubnič rozsnyói püspök életéből] online: <http://sk.wikipedia.org/w/index.php?title=Michal+Bubnič&oldid=5449194>.

Rövid ideig kisegített és adminisztrátor volt Szentgyörgyön, majd 1902–1907 között Pöstyénben káplánkodott. Szövetkezetet alapított, segítette a város gazdasági fellendülését. Neki köszönhető a világhírű fürdő tulajdonosának katolizálása. 1908-ban kezdte plébánosi működését Madunicon.¹⁷ Sokat fáradozott a község szociális felemelésén. Élelmiszeripari hitelszövetkezetet alapított. Emlékművet emelt plébános-elődjének, Ján Hollýnak, a szlovák klasszikus költészet *poeta doctus*ának. Két színművet írt Madunicon: *Dvanást'ročný Ježiš* (A tizenkét éves Jézus), *Pašie* (Passió). E műveit száznál többször adták elő. Az ifjúság körében végzett munkájához felhasználta kapcsolatait a morvaországi papokkal. 1923 végétől Nagytapolcsányban lett plébános. Katolikus kultúrházat, egyházi népiskolát hozott létre. 1925-ben pápai kamarás, scilliumi címzetes püspök, roznnyói apostoli adminisztrátor. Püspökké szentelését 1925. december 8-án a pozsonyi Szent Márton-dómban végezte Marián Blaha besztercebányai püspök Pavol Jantausch és Jozef Čársky segédletével.¹⁸ A morvaországi Velehradon alapított szlovák katolikus ifjúsági egyesület protektora lett, és a magyar főiskolások Prohászka-köreit bekapcsolta az Actio Catholicába. A pápa megbízta az 1938. évi budapesti eucharisztikus kongresszus szlovák szervezetének vezetésével. A bécsi döntés után Rozsnyó Magyarországhoz került. XII. Piusz pápa 1939. július 19-én kelt bullájában az egyházmegyét visszacsatolta az Egri érsekséghez. Ekkor foglalhatta el Bubnič tényleges püspöki székét 1939. október 1-jén. Ebben a tisztségében Serédi Jusztinián esztergomi érsek közbenjárására elérte, hogy a szlovák katolikus ifjúsági szövetség tovább működhessen a KALOT¹⁹ keretében. 1945. január 9-én a püspöki rezidenciát megszálló partizánok arra kényszerítették a főpapot, hogy vezesse le őket a pincébe és szolgáljon borral nekik. A partizánok később elengedték, de kínzásuk következtében február 22-én a roznnyói kórházban meghalt.²⁰ Michal Bubnič mindenekelőtt katolikus lelkipásztor volt. Mindenoldalúan óvta, ápolta, helyére tette a szlovák nemzeti kultúrát, és védte híveit az új csehszlovák állam türelmetlenségével szemben. Amikor 1919-ben megszervezte Szlovákiában az ifjúsági egyesületet (Slovenská

¹⁸ Ugyanígy helyesebb, ha a szlovák püspökök neveit szlovák formában használjuk. Különösen is fontos ez Ján Vojtaššák esetében, akinek boldoggá avatásáért rendszeresen imádkoznak egyházmegyének mai papjai és hívei.

¹⁹ Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Titkársága.

²⁰ URBANČOK i.m.

²¹ SBS I, 336.

²² URBANČOK i.m.

²³ A lexikonunkban feltüntetett Nagyún helyesen *Unin*, a kényszermagyarosított Sziklabánya pedig *Chropó*. Vö. MAJTÁN, Milan, *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773–1997)* (Veda, Bratislava 1998).

omladina), szlovák, magyar, német osztályt hoztak létre. 20 000 magyar fiatal volt tagja. Élete, munkássága méltó feldolgozásra vár, hiszen a „mindenható” szlovák biográfiai szótár, amely ma is kötelező például szolgál a (magyar) személynevek átírásában, ezt írja Bubničről: „... Hungarofil, akitől a csehszlovák állam megvonta a működési engedélyt; csak dél-Szlovákiának a Horthy-Magyarország által történt megszállása után lett rozsnyói püspök.”²¹ Ez még a „megszokott” csúsztatásokat is felülmúlja, hiszen a csehszlovák kormány és a Vatikán már 1928-ban fel akarta darabolni a Rózsnyói Egyházmegyét. Bubnič még Andrej Hlinkánál is interveniált, és a szlovák püspökök is az egyházmegye fennmaradása mellett voltak. A hivatalos csehszlovák állam Pozsonyba akarta helyezni a Rózsnyói Egyházmegye székhelyét, hogy Szlovákia fővárosa érsekség legyen. *Ezért* nem lehetett Bubnič ténylegesen rozsnyói püspök, csak 1939-ben.²²

Irod.: A legteljesebb összefoglalás folyóiratokban jelent meg: Sztakovics Erika, *Tomek Vince szerepe a Magyarországi Szent Adalbert Társulat létrehozásában*, in *Magyar Sion* V/XLVIII (2011) 75–86.

Hiányzik a szlovák lexikonból BUCHNA Vilmos (1889–[1945]). Vittenc, Piarg (Hegybánya), Tepla, Alsóbadin szolgálati helyein bizonyára szlovákul is pasztorált. Ugyanígy BUCHTA József (1868–1928) Nagylévárd, Nagytapolcsány, Szenic szolgálati helyeken.²³

BUCKO, Ján (1844. január 2., Trencsén – 1901. május 10., Radosóc, Nyitra m.) plébános, szlovák hitszónok. A filozófiát Nagyszombatban, a teológiát Esztergomban végezte. 1867. július 28-án szentelték pappá. Nádas, Kutti,²⁴ Sasvár, Péterfalva káplánja, majd Stepanó, végül a Pozsony megyei Kukló plébánosa. Jó szónok volt, prédikációi a *Kazatel'* c. folyóiratban jelentek meg 1874–1876 között.²⁵

Irod.: Rizner I, 211.

BUČEK, Matej (1844. január 23.,²⁶ Ljeszek, Árva m. – 1937. április 10., Verebely, Nyitra m.) esperes plébános, szlovák egyházi író, politikus.

²⁴ A Jókút is az erőszakolt magyarosítás eredménye. Helyesen a régi magyar *Kutty*, ma Kúty határátlomlás a szlovák–cseh határon.

²⁵ RIZNER a következőket közli: *V každom stave možno dôjst' spasenia* (Minden állapotban el lehet jutni a megváltáshoz); *Cirkev prenasledovaná – cirkev víťazná* (Üldözött egyház – győztes egyház); *Vítazstvo mučedníkov je svedectvom o pravde viery katolíckej* (A vértanúk győzelme tanúságtétel a katolikus hit igazságáról); *O vlažných a studených kresťanoch* (A langyos és hideg keresztényekről).

²⁶ A *Lexikón...* szerint jan. 24.

Szepeskáptalanban végezte a teológiát. 1907-ben szentelték pappá. Igen aktív, öntudatos szlovák volt. Szolgálati helyein: Hontnadás, Nagykosztolány, Pöstyén, Hrádek²⁷ (Garam) Szentbenedek, Verebély, pasztorációs munkája mellett szövetkezeteket alapított, folyóiratot szerkesztett. Harcos néppárti politikus volt. Vojtech Tukával közösen adták ki az *Úcta Svätej Krvi Kristovej* (Krisztus Szent Vérének tisztelete, Trnava 1926) c. könyvet.

Bizonyára szlovákul pasztorált BUDAVÁRY Ágoston András (1864–1937), aki Csejte, Szilincs, Závada, Sissó, Vistuk²⁸ községekben végezte papi szolgálátát. Hiányzik a szlovák lexikonból BUNDALA János (1864–1923), aki magyar publikációi ellenére túlmyomórészt szlovák környezetben (Sasvár, Nadlány, Budapest-Józsefváros, Nagytapolcsány) pasztorált, ugyanígy BURANDIK István (1869–1915). Helye lenne a szlovák lexikonban is BURIÁN Lászlónak (1922–). A Csehországba deportált magyarok papja mindmáig sokat tett a két nemzet megbékéléseért. Lexikonunk rosszul tudja első állomáshelyét: nem Hrussó, hanem szlovákul Krušovce, azaz Nyitrakoros, Rudnay Sándor esztergomi érsek egykori első plébániája. Durva hiba Mitosinka cikke. Helyesen: *Pamäti kňaza* (Egy pap emlékei). A Csehszlovákiából²⁹ kiutasított papok közé tartozik BÚS József³⁰ (1909–1987).

BUZALKA, Michal (1885. szeptember 18., Szentantal, Hont m. – 1961. december 7., Tábor, Csehország) szlovák püspök, pedagógus, hitvalló.³¹ Bányász családból származik. Egyik testvére jezsuita lett. 1903-ban érettségizett a selmecebányai piarista gimnáziumban. Mint kiváló kispapot, Vaszary Kolos prímás 1904-ben a bécsi Pázmáneumba küldte. 1908. július 14-én szentelték pappá. 1908–1911 között káplán volt Selmecebányán és tanított a piarista gimnáziumban.³² Posztgraduális tanulmányai után 1912-ben doktorátust szerzett. 1911–1912-ben a budapesti Szent István Kórház lelkésze volt. 1912-ben adminisztrátor a Bars megyei Szkicón.³³ 1915-ben tábori lelkész. 1920–1922 között Vajnor

²⁷ Vö. HA²⁷ A település régi magyar nevét, a *Hrádeket* kell használni a Temetvény helyett.

²⁸ Különösen az 1913-ban magyarított Kárpáthalas használata groteszk.

²⁹ Ügyelnünk kell a terminológiára. 1947-ben *szlovák* állami hatóságok nem voltak, csak *csehszlovákok*.

³⁰ Igen zavaró, hogy a szabálytalan betűrend miatt (az *u* és az *ú* is külön betű) nem a helyén van lexikonunkban.

³¹ Az életrajz jelentős bővítése a *Lexikón...* 169–170. hasábjáról történt, külön hivatkozások nélkül.

³² A mi lexikonunk szerint az evangélikus gimnázium hittanára volt!

³³ A Kicőt 1903-tól használták hivatalosan, korábbi magyar neve *Szkicó*.

plébánosa.³⁴ Mindvégig a keresztény nemzeti elkötelezettségű Andrej Hlinka eszmeiségét és politikáját követte, és hosszú ideig fizetés nélkül szerkesztette a Rózsahegyről Pozsonyba települt *Slovák* c. napilapot, a Szlovák Néppárt sajtóorgánumát. 1922-ben a nagyszombati nagyszeminárium prefektusa és professzora lett. 1924-ben XII. Piusztól pápai kamarási címet kapott. 1925–1931 között Zavar plébánosa volt. 1931-ben a nagyszombati Szent Cirill és Metód Szeminárium rektora lett, egyben a morális és pasztorális teológia professzora. 1936-ban a pozsonyi hittudományi kar létrehozásakor a nagyszombati nagyszeminárium is a fővárosba költözött. 1932-ben zsinati vizsgáztató, 1935-ben pápai prelátus. 1937-ben a pozsonyi Szent Márton Társaskáptalan kanonokja. 1938. március 17-én connesi címzetes püspök, Pavol Jantausch³⁵ nagyszombati apostoli adminisztrátor segédpüspöke. Szentelésére 1938. május 15-én Rómában került sor. 1940-től a megújított *Katolícke noviny* (Katolikus Újság) kiadója volt, és számos írása jelent meg a szlovák katolikus sajtóban. 1941-ben a szlovák hadsereg vikáriusává nevezték ki. 1942-ben ismét a pozsonyi nagyszeminárium rektora lett. 1944-ben nemzetszolgálatáért magas állami kitüntetést kapott. 1945-ben áprilistól júliusig vizsgálati fogságban tartották. Bizonyítékok hiányában nem állították népbíróság elé. Tanúként szerepelt Jozef Tiso perében. 1950. április 29-én elsősorban titkos püspökszentelése okán letartóztatták, Csehországba hurcolták és a szokott kínzási módszerekkel kicsikarták belőle a köztársaság elleni összeesküvés vádjának elismerését. 1950-ben Pozsonyban folytatták ellene a bírósági eljárást, ami 1951. január 15-én életfogytiglani börtönnel végződött. Együtt ítélték el Ján Vojtaššák és Pavol Gojdič püspökkel. 1956-ban a főügyészség súlyos betegnek nyilvánította, és a csehországi Tábor³⁶ börtönébe szállították, ahol meghalt. A hivatalok elutasították kérését, hogy szülőfalujában temessék el. Erre csak három év múltán került sor Szentantalon.

Irod.:³⁷ Buzalková-Montilová, M., *Osudy biskupa Michala Buzalku po r. 1945* (Buzalka püspök sorsa 1945 után), in *Trpeli za vieru a vlasť* (Szenvedtek

³⁴ A mi lexikonunk szerint 1920-ban adminisztrátor Pozsonyszöllősen, amely név csak 1913-tól létezett a Szöllős, illetve az ősi magyar *Vajnor* helyett.

³⁵ Továbbra is igen szokatlan lexikonunk gyakorlatában a nem magyar egyházi személyek nevének magyar formájú használata. Még akkor is, ha az illető Esztergomban is tanult. Lehetnek esetek, amikor a kettős névalak alkalmazása helyénvaló, de Pavol Jantausch vagy Michal Buzalka esetében semmiképpen. Ők mindketten az önállóvá váló szlovák katolikus hierarchia meghatározó személyiségei.

³⁶ A mi lexikonunk ezt a települést az egykori Hont megyei Szentantálnak jelzi, bizonyára a születési hely okán.

³⁷ A sematizmusok és más kézikönyvek anyagát nem ismételjük, csak a további, igen szükséges feldolgozásokhoz használható irodalmat.

a hitért és a hazáért, Bratislava 1994) 51–60; Dian, D., *Pravda o Mons. A. Richterovi* (Az igazság mons. A. Richterről [Őt szentelte titokban püspökké, de adatai a szlovák lexikonban nem található!]), in *Duchovný pastier* 81 [2000] 6/273–274.

BUZNA, Alexander (1868. január 14., Koros, Nyitra m. – 1945. április 8., Nizsna, Nyitra m.) szlovák plébános, festőművész. Pozsonyi gimnáziumi tanulmányai után Esztergomban végezte a teológiát. 1892-ben szentelték pappá. 1892–1894 és 1922–1923 között Budapesten festészetet tanult Vajda Zsigmondnál és Turi Gyulánál. Tanult Bécsben és Rómában is. Pályáját a nagyszombati püspöki gimnáziumban kezdte. 1894-ben adminisztrátor, majd 1894-ben adminisztrátor és 1896-ban plébános Vedralán. 1912-ben egészségügyi problémái miatt lemondott plébániájáról. Pöstyénben és Zebegényben élt. 1915-ben a Váci Szentszék ülnöke volt. 1923-ban adminisztrátor Apajon és Pöstyénben. 1933-ban művészeti felügyelő lett a Nagyszombati Apostoli Adminisztratúrán. 1938-tól Nizsnán volt plébános. Egész életében sokat foglalkozott a képzőművészettel. Már 1910-ben Pöstyénben gyűjteményes kiállítása volt. Főként olajfestményeket készített, és aktív portréfestő volt. Megfestette Andrej Hlinka és Pavol Jantausch képmását. Inspirálta művészetét a szlovák folklór is. Szlovák népviseletet ábrázoló festményeiből egy indiai maharadzsa és Ferdinánd bolgár király is vásárolt. Oltárképeket festett Nagyabony, Podola, Pobedim templomába, és számos műalkotással járult hozzá a szlovákiai szakrális festészet fejlődéséhez.

Irod.:³⁸ Városov, Marián, *Slovenské výtvarné umenie 1918–1945* (A szlovák képzőművészet 1918–1945; Bratislava 1960) 41–42.

³⁸ Lexikonunk és a *Lexikón...* adatait vizsgálva lényegében csak kézikönyvadások találhatóak, érdemleges értékelés nem. A két lexikon szokás szerinti „testvér-tájékozatlanságára” jellemző, hogy a *Lexikón...* nem is említi budapesti tartózkodását, a mi lexikonunk pedig még halálának dátumát sem ismeri, sem Szlovákiában keletkezett alkotásait.

♦♦♦ BIRÓ AURÉL – SEREMETYEFF-PAPP JÁNOS

Budapesti templomokban,
közgyűjteményekben őrzött
Szűz Mária-ábrázolású
templomi zászlók III.

A Budai-Északi Espereskerület zászlói

14. 1936. december 8-án készült a felső-krisztinavárosi Keresztelő Szent János-templom (a főhajó jobb oldali falán) egyszínű fehér, hímzett selyemzászlaja, amelynek mérete 90×181 cm. A zászló háromszögben végződő kereszttel lezárt négyes fanon. Az előlapon, középen kék ruhában, Keresztelő Szent János fénysugárral övezve, baljában könyv, amin egy „bárány” látható glóriával a feje körül. Szent János jobbával rámutat (*Nézzétek, az Isten Báránya! Ő veszi el a világ bűneit.* – Jn 1,29). Az ábrázolás felett, illetve alatt aranszínű felirat: *KERESZTELŐ SZT JÁNOS* és *KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK!* A zászlólap felső részén aranszínű apró betűvel az adományozók nevei: *NÉMETH JÁNOS ÉS NEJE SZÜL. KOCSIS BORBÁLA S LEÁNYUK NÉMETH BORBÁLA ADOMÁNYA 1936 XII 8.* (14a. kép). A hátlapon, középen a felhőkön álló Szűz Mária (Szalézi Társaság Segítő Szűz Máriája Don Bosco Szent János tisztelete szerint),¹ fején korona, feje körül glória, csillagokkal. Jobbjában jogar (mint királynő), baljában, fehér lepelben a gyermek Jézus, aki széttárja kezét. Jézus fején korona, feje körül glória. Mária kék köpenyben és rózsaszínű ruhában. Az ábrázolás alatt aranszínű felirat: *MÁRIA SEGITS!* (14b. kép). A zászló három szabad szélén aranszegély, alul 4 aranszínű fémbojt. Felül a zászlólap 10 fémkarikával és fémmerevítővel van a kereszttrúdra erősítve. A kereszt-rúd 92 cm.²

¹ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

² Saját felmérés 2006.

14A. KÉP

14B. KÉP

15. A XIX. század közepén készült a felsővízvárosi Szent Anna-templom vörös selyemzászlaja (foszlott, használaton kívül), amelynek mérete 82×125 cm. A zászlólap virág- és stilizált növényi motívumokkal díszített. A zászló lekerekített hármastroncsban. Az előlapon, középen, aranszegélyes négyzet keretben, olaj-vászonképen a kék színű éggömbön álló Szeplőtelen Szűz Murillo nyomán.³ Jobb lába holdsarlón, bal lába a szájában almát tartó kígyóra tapos. Feje körül dicsfény, kezei a Szívére helyezve, köpenye kék, ruhája fehér. Mellette két angyal, a baloldali három liliummal és két rózsával, a jobb oldali pálmaággal. Az ábrázolás felett aranszínű festett felirat: *St: Maria* (Szűz Mária) (15a. kép). A hátlapon, középen, aranszegélyes négyzet keretben, olaj-vászonképen, Keresztelő Szent János látható, aki három ószövetségi férfihoz prédikál bűnbánatért. János baljában kereszt, köpenye vörös, ruhája fehér. Az ábrázolás felett aranszínű festett felirat: *St: Joannes Bapt:* (Keresztelő Szent János) (15b. kép). A zászló szélein, felül a bújtatón (mind-

³ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

⁴ Saját felmérés 2005.

15A. KÉP

15B. KÉP

két oldalon) és a levart szélén vörös textilrojtok. A keresztrúd két szélén sárga fa záróelem, míg tetején sárgaréz akasztóelem.⁴

16. A XIX. század végén készült a felsővízvárosi Szent Anna-templom kék selyemzászlaja (foszlott, használaton kívül), amelynek mérete 82×120 cm. A zászló téglalapban végződő hármastűs fán. A zászlólapot virág- és stilizált növényi motívumok díszítik. Az előlapon, középen, aranszegélyes téglalap keretben, olaj-vászonképen a felhők között a Segítő Mária,⁵ kezében a ruhátlan gyermek Jézus. Mária fején fehér fátyol, feje körül glória, köpenye kék, ruhája vörös színű. Jézus feje körül glória (16a. kép). A hátlapon, középen, aranszegélyes téglalap keretben, olaj-vászonképen, Szent Márk, aki egy könyvet tart az oroszán hátán, míg baljában tollat. Szent Márk feje körül glória, köpenye kék színű, lábán vékony bőrszíjjal felkötött bőrszijas saru (16b. kép). A zászló szélein és felül a bújtatón (mindkét oldalon) hiányos kék textilrojtok. A keresztrúd két szélén sárga fa záróelem, míg tetején sárgaréz akasztóelem.⁶

⁵ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

⁶ Saját felmérés 2005.

16A. KÉP

16B. KÉP

17. A XIX. század végén készült a felsővízvárosi Szent Anna-templom vörös selyemzászlaja (használaton kívül), amelynek mérete 76×117 cm. A zászló gótikus ívelésű hármás fanon. A zászlólap ívekkkel határolt rombuszelemekben stilizált növényi motívumokkal díszített. Az előlapon, középen, aranszegélyes barokkos keretben, olaj-vászonképen Mária neveltetése (Szent Anna olvasni tanítja gyermekét, Szűz Máriát), előttük liliom, ami a tisztaságot jelképezi. Anna fején világossárga fátyol, köpenye barna, ruhája zöld színű. Mária bíbor köpenyben édesanyja előtt ül. Feje felett ablak, melyen keresztül dombos, hegyes táj képe bontakozik ki (17a. kép). A hátlapon, középen, aranszegélyes barokkos keretben, olaj-vászonképen Szent József szerszámokkal, kezében fehér ágyékkötőben a gyermek Jézus, kezükben liliom. Fejük körül glória, József köpenye aransárga, ruhája lila színű (17b. kép). A zászló szélein és a bújtatón (mindkét oldalon) aranszínű fémrojt. A keresztrúd szélén hiányoznak a sárgaréz záróelemek. A keresztrúd tetején sárgaréz akasztóelem, amely sárgaréz csavarral és szárnyas anyával lett a keresztrúdhhoz erősítve.⁷

⁷ Saját felmérés 2005.

17A. KÉP

17B. KÉP

18. A XIX. század végén készült a felsővízvárosi Szent Anna-templom fehér selyemzászlaja (használaton kívül), amelynek mérete 80×110 cm. A zászló háromszögben végződő hármastűs fazon. A zászlólap ívekkal határolt rombusz alakzatban stilizált növényi és kereszt motívumokkal díszített. Az előlapon, középen, aranszegélyes téglalap keretben, olaj-vászonképen Mária neveltetése (Szent Anna olvasni tanítja Szűz Máriát). Anna feje körül glória, fején kék fátyol, köpenye kék, ruhája barna, Mária feje körül glória, köpenye rózsaszínű. Mögöttük alacsony kőfallal határolt liget, a háttérben tájkép (18a. kép). A hátlapon, középen, aranszegélyes téglalap keretben, olaj-vászonképen az éggömbön álló Szeplőtelen Szűz, a Csodásérmű Mária,⁸ aki a szájában almát tartó kígyóra tapos. Fején fehér fátyol, mögötte mandorla alakzatot idéző dicsfény, széttárt kezével kegyelmet áraszt. Köpenye kék-sárga, ruhája fehér (18b. kép). A zászló széléin és a bújtatón (mindkét oldalán) aranszínű fémrojt. A kereszttrúd két szélén aranyozott fa záróelem. A kereszttrúd tetején díszes sárgaréz akasztóelem, amely sárgaréz csavarral és szárnyas anyával lett a kereszttrúddhoz erősítve.⁹

⁸ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

⁹ Sajat felmérés 2005.

18A. KÉP

18B. KÉP

19. A XIX–XX. század fordulóján készült a felsővízivárosi Szent Anna-templom zöld selyemzászlaja (használaton kívül), amelynek mérete 102×132 cm. A zászló háromszögben végződő négyes fanon. A zászlólapot élére állított négyzetek és ezekkel határolt stilizált növényi és keresztmotívumok díszítik, sarkaiknál fekvő négyzet található. Az előlapon, középen, zöld szalagos arany téglalap keretben, olaj-vászonképen a trónon ülő Magyarok Nagyasszonya, jobb lába holdsarlón, fején korona, feje körül glória, jobbában jogar (királynő), ölében, fehér ágyékkötőben a gyermek Jézus, akit baljával magához ölel. Mária köpenye kék, ruhája vörös színű. Jézus feje körül glória, jobbában a világmindenséget szimbolizáló kék színű éggömb, mutatóujját az ég felé emeli (én Atyám) (19a. kép). A hátlapon, középen, zöld szalagos arany téglalap keretben, olaj-vászonképen barna köpenyben Páduai Szent Antal, bal kezével magához öleli a gyermek Jézust, míg jobbában lilium (a szüzesség jelképe), övén rózsafüzér. Jézus kék öves vörös köpenyben. Szent Antal és Jézus feje körül glória. Mellettük olvasóasztalon nyitott könyv. A helyiség egy kolostorra emlékeztet, a román stílusú ablak a tájra néz (19b. kép). A zászló szélein és a bújtatón (mindkét oldalon) zöld textilrojt. A zászlóhoz hiányos kereszttrúd is tartozik. A kereszttrúd tetején díszes sárgaréz akasztóelem, amely

¹⁰ Saját felmérés 2005.

19A. KÉP

19B. KÉP

sárgaréz csavarral és szárnyas anyával lett a keresztrúdhoz erősítve. Az akasztóelem két stilizált virág (rózsa?) között kezeit imára kulcsoló, nyitott szárnyú angyal látható, feje letört.¹⁰

20. A XX. század elején készült a felsővízvárosi Szent Anna-templom hímzett, fehér selyemzászlaja (használaton kívül), amelyet Major G. készített. A téglalap alakú zászló mérete 80×120 cm. Az előlapon, közepén, aranszínű ovális keretben, festett papíron (akvarel) a felhőkön trónoló Magyarok Nagyasszonya, fején fehér fátyol és a Szent Korona, feje körül glória, baljában a magyar jogar. Őlében, fehér ágyékkötőben a gyermek Jézus, akit jobbával magához ölel. Jézus feje körül glória, jobbában országalma a kettőskereszttel. Mária köpenye kék, ruhája vörös színű. Mellette két angyal, jobb oldali kezében a Szent Korona nélküli magyar kiscímer, míg a bal oldali kezében pálmaág(?). A festmény szélén a készítő neve. Az ábrázolás felett, illetve alatt ívben aranszínű hímzett felirat: *PATRONA HUNGARIAE* és *ORA PRO NOBIS (MAGYAROK NAGYASSZONYA KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK)* (20a. kép). A hátlapon, közepén, aranszegélyes kör keretben, festett papíron Alexandriai Szent Katalin, fején korona, feje körül glória. Jobbjában kerék, baljában pálmaág. Katalin köpenye vörös, ruhája kék színű. A festmény szélén a készítő neve. A képek és a rögzítő szalag közti mezőben két olajág. Az ábrázolás felett, illetve alatt ívben aranszínű hímzett felirat: *ÉLETÜNKET ÉS VÉRÜNKET* és *KATHOLIKUS HITÜNKÉRT!* (20b. kép). A zászlólap felül öt fémkarikával és

20A. KÉP

20B. KÉP

fémmerítővel lett a zászlórúdhoz erősítve. A zászló 3 szabad szélén aranszínű fémrojt, alul 2 aranszínű fémbajt. A zászló csúcsa gyertyaláng alakú sárgaréz, benne kereszt. A zászlóhoz egy fehér farúd is tartozik.¹¹

21. A XX. század elején készült a felsővízvárosi Szent Anna-templom fehér selyemzászlaja (használaton kívül), amelynek mérete 60×91 cm. A zászló téglalapban végződő hármastalpas fanon. A zászlólap indás növényi motívumokkal díszített. Az előlapon, középen aranszínű festett imafelirat: *ÜDVÖZLÉGY MÁRIA* (21a. kép). A hátlapon, középen aranszínű festett felirat: *SZT. ANNA KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK* (21b. kép). A zászló szélén és a bújtató mindkét oldalán fehér textilrojt. A keresztrúd két szélén sárgaréz záróelem. A keresztrúd tetején díszes sárgaréz akasztóelem, amely sárgaréz csavarral és szárnyas anyával lett a keresztrúdhoz erősítve. Az akasztóelem közepét kerubfej díszíti.¹²

¹¹ Saját felmérés 2005.

¹² Saját felmérés 2005.

21A. KÉP

21B. KÉP

22. A XX. század elején készült a felsővízvárosi Szent Anna-templom háromcsúcsú, egyszínű sárga selyemzászlaja (használaton kívül), amelynek mérete 49×75 cm. Az előlapon, középen téglalap keretben egy festményről készített monokróm fotón az álló Szűzanya (a Szeplőtelen Szűz Murillo nyomán),¹³ körülötte angyalok. Mária lába holdsarlón, keze a Szívén (22a. kép). A hát-lapon, középen téglalap keretben, papír alapon hiányos, színes olajnyomaton Jézus Krisztus feltámadása, mellette római katona és egy angyal (22b. kép). A zászlón alul három szürkés textilbojt. A keresztrúd két szélén esztergályozott, ezüstözött fa záróelem. A zászlóhoz egy rúd is tartozik.¹⁴

¹³ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

¹⁴ Saját felmérés 2005.

22A. KÉP

22B. KÉP

23. A XX. század elején készült a felsővízvárosi Szent Anna-templom fehér selyemzászlaja (foszlott, használaton kívül), amelynek mérete 48×77 cm. A zászlólap meghatározhatatlan alakú ismétlődő mintával díszített. Az előlapon, középen, fehér szegélyes téglalap keretben, színes papíron az éggömbön álló, sugárzó mandorlával övezett Feltámadt Krisztus. Feje körül glória, kezén, lábán, mellkasán a stigma jelei, kezei széttárva, köpenye bíbor, ruhája ezüst, amelyet zöld öv fog egybe. A keret alsó részén ezüst rojt (23a. kép). A hátlapon, középen, ezüst szegélyes téglalap keretben, színes papíron az éggömbön álló, jobb lábával kígyóra (szájában alma) taposó, bal lábát hold-sarlón nyugtató Szeplőtelen Szűz, a Csodásérmű Mária.¹⁵ Fején fehér fátyol és feje körül sugárkoszorús glória, 12 csillag, háta mögött sugárzó mandorla.

¹⁵ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

23A. KÉP

23B. KÉP

Széttárt kezével kegyelmet áraszt, köpenye kék, ruhája fehér, amelyet ezüst öv fog egybe. A keret alsó részén ezüst rojt. A zászlón alul két fehér foszlott bojt (23b. kép).¹⁶

24. A XX. század elején készült a felsővízvárosi Szent Anna-templom zöld selyemzászlaja (használaton kívül), amelynek közepe színes papír. Háromszögben záródó zászló. A zászlólap stilizált növényi ornamentikával díszített. Az előlap szélén szegély, felül nemzeti színű szegéllyel. Középen, téglalap keretben, színes olajnyomott papíron, arany színű háttér előtt a Szenvedő Szülő, a Mindenkor Segítő Szűzanya, a római S. Alfonzo, a redemptoristák anyatemplomának krétai eredetű XV. századi kegyképe.¹⁷ Az Istenanya megformálása

¹⁶ Saját felmérés 2005.

¹⁷ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

24A. KÉP

24B. KÉP

a bizánci hagyományokat követi, így mind keleten, mind nyugaton népszerű. Mária fején csillag (ősi szíriai szüzességszimbólum), fejkön korona, fejükön körül glória, mellettük Mihály és Gábrriel arkangyal és neveiknek a rövidítései. A képen felül vörös görög felirat: ISTENANYA, JÉZUS KRISZTUS. Jézus köpenye arany, ruhája zöld színű, míg Mária köpenye zöld, ruhája bíbor. A kép alján töredékes felirat: [SANCTA MARIA] DE PERPETUO SUCCURSU (SZŰZ MÁRIA MINDIG JÁRJ KÖZBEN). A bűjtató alsó részén és külső szegélyén nemzeti színű szalag (24a. kép). A hátlap szélén nemzeti színű szegély, középen, téglalap keretben, színes olajnyomott papíron, fehér lovon a mórokat csodálatos módon legyőző id. Szent Jakab apostol.¹⁸ Ruháján ugyanis kagylós zarándokjelvények, kalapján pedig spanyol(?) trikolor látható, a háttérben kereszties zászló. Szent Jakab jobbában kard, baljában pajzs, mögötte egy lovasnál lovagi zászló, előtte a menekülő mórók. A Szent Jakab ruháján lévő kagyló a Santiago de Compostellába, a mórölő Szent Jakab kegyhelyére tartó zarándokok jelvénye volt¹⁹ (24b. kép). A zászló szélén és a bűjtatón nemzeti színű szalag. A zászlón alul 3 nemzeti színű bojt. A kereszttrúd két szélén fa záróelem. A zászlóhoz egy kereszttrúd is tartozik.²⁰

¹⁸ Az ábrázolás típusát Terdik Szilveszter írta le.

¹⁹ SEIBERT, Jutta (szerk.), *A keresztény művészet lexikona* (Corvina, Budapest 1994) 160. A XII. században a mórók elleni küzdelemben alakult egy Szent Jakab kardjáról elnevezett lovagrend is. A mórokkal vívott csatában segítő Szent Jakabot ábrázolja G. B. Tiepolo budapesti képe (1767–1770, Szépművészeti Múzeum). Uo. 133.

25. KÉP

25. A XIX–XX. század fordulóján készült a kút völgyi Szűz Mária-kápolna fehér, egyoldalas, téglalap alakú vászonzászlaja, amelynek mérete 140×122 cm. A zászlólap másodlagos és egyszínű. Középen, aranszínű szegélyes téglalap keretben, olaj-vászonképen Szent István király felajánlja a koronát²¹ a felhőkön trónoló Magyarok Nagyasszonyának. Szent István vörös párnán nyújtja át a Szent Koronát (különleges korona-ábrázolás, Ipolyi Arnold-féle koronarekonstrukció). Mária ölében, fehér ágyékkötőben a gyermek Jézus, akit jobbájával magához ölel. Mária balját nyújtja a korona felé. Mária fején kék fátyol, köpenye kék, ruhája rózsaszínű, Mária és Jézus feje körül glória, Szent István vörös szegélyes arany palástban, ruhája kék színű. Az ábrázolás felett, illetve alatt aranszínű himzett felirat: *MAGYARORSZÁG NAGYASSZONYA és KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK!* A zászlón felül 3 fémkarika²² (25. kép).

26. A XX. század első felében készült a kút völgyi Szűz Mária-kápolna egyszínű fehér, egyoldalas, himzett, téglalap alakú selymzászlaja, amelynek mérete 134×114 cm. Középen a fénysugarakat árasztó, felhőkön álló Szűzanya a kisdied Jézussal Raffaello Sixtusi Madonnája nyomán.²³ Mária fején

²⁰ Saját felmérés 2005.

²¹ A felajánlás a fehérvári Nagyboldogasszony-templomban történt.

²² Saját felmérés 2005.

²³ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

26. KÉP

rózsaszín fátyol, feje körül glória. Mária köpenye kék, ruhája zöld színű. Mária karjában a ruhátlan gyermek Jézus, akinek feje körül glória. Az ábrázolás alatt ívben aranybarna felirat: *ISTENNEL A HAZÁÉRT* és vörös színnel írt dátum: *1848*, amit később tettek rá. Felül 12 fémkarika, a zászlólap négy szélén végig a magyar címer két eleme váltakozik (külön-külön a vágásos és a kettőskeresztes), amit ősi magyar életfa-motívumok egészítenek ki²⁴ (26. kép).

27. A XX. század végén készült a kút völgyi Szűz Mária-kápolna világoskék, egyoldalas, téglalap alakú, hímzett selyemzászlaja, amelynek mérete 90×146 cm. A zászlólap pöttyös díszítésű. Középen mandorla keretben, aranyszínű sugárzó háttérrel a felhőkön álló, kígyóra taposó Szeplőtelen Szűz.²⁵ Lábával a holdsarlóra tekeredő kígyóra tapos, fején fehér fátyol virágkoszorúval, feje körül glória, köpenye kék, ruhája rózsaszín, kezei imára kulcsolva. A zászlón alul két bojt, a zászlóhoz egy rúd is tartozik²⁶ (27a. és 27b. képek).

²⁴ Saját felmérés 2005.

²⁵ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

27A. KÉP

27B. KÉP

28. A XX. század végén készült a kút völgyi Szűz Mária-kápolna egyszínű fehér, téglalap alakú, hímnzett műselyem zászlaja, amelynek mérete 71×91 cm. Az előlapon a felhőkön ülő, 12 csillaggal övezett, naiv megfogalmazású Magyarok Nagyasszonya, fején zöld fátyol és a Szent Korona, feje körül glória. Jobbjában a magyar jogar, ölében a gyermek Jézus. Mária köpenye vörös, ruhája fehér színű. Jézus feje körül glória, baljában az országalma a kettős kereszttel, köpenye zöld színű. A hangsúly a nemzeti színeken van. Az ábrázolás felett ívben aranszínű felirat: *patrona hungariae* (Magyarok Nagyasszonya) (28a. kép). A hátlapon, közepén ezüst kettőskereszt, alatta hármashalom, és aranszínűvel osztott évszám: 1038 (Szent István halála és a korona felajánlásának éve). Az ábrázolás felett ívben aranszínű felirat: *Regnum Marianum* (Mária Országa) (28b. kép). A zászló mindkét lapján, három szabad szélén aranszínű szegély. A zászlón felül 2 lelógó textilbojt, alul 26 barna textilbojt, felül 9 aranszínű bujtató. A zászlóhoz egy rúd is tartozik.²⁷

²⁶ Saját felmérés 2005.

²⁷ Saját felmérés 2005.

28A. KÉP

28B. KÉP

29. 1999-ben készült a máriaremetei Kisboldogasszony-bazilika (sekrestye) fehér, egyoldalas, téglalap alakú, selyembrokát zászlaja, amelyet Vida Zoltán készített. A zászló mérete 87×145 cm. A zászlólap növényi ornamentikával díszített. Középen, aranszínű szegélyes téglalap keretben, festett vásznon a híres kegykép másolata. Ebben az einsiedelni Mária-kegyszobor²⁸ látható a gyermek Jézussal, mellettük két angyal. Szűz Mária és Jézus fején hagyma alakú uralkodói korona, Mária jobb kezében jogar, míg bal kezében Jézus. A gyermek Jézus fehér ágyékkötőben, jobb kezét áldásra emeli, a bal kezében tengelice, amely az eljövendő szenvedésére utal. A háttérben fatörzs, a kegykép felett falevelek vannak. Ez látható a templom oltáránál is. A kép felső (ívben), illetve alsó részén vörös-bordó felirat: *REMETEI SZŰZANYA* és *KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK*. A zászlót Úrnapján, Kis- és Nagyboldogasszony napján használják. A zászlón alul aranszínű fémrojt, a három szabad szélén fémmel átszőtt arany szegély. A keresztrúd 101 cm, két szélén sárgaréz záróelem. A keresztrúd tetején díszes sárgaréz akasztóelem, amely sárgaréz csavarral és szárnyas anyával lett a keresztrúdhhoz erősítve²⁹ (29. kép).

²⁸ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

²⁹ Saját felmérés 2005.

29. KÉP

30. KÉP

30. A XIX. század végén készült a rózsadombi Krisztus Király-templom (bal oldali karzat, üvegszekrény) fehér selyem, kongregációs zászlaja (használaton kívül), amelyet apácák készítettek. A zászló mérete 142×106 cm. A zászlólap geometrikus alakzatban kereszttel és növényi motívumokkal díszített. Az előlapon, középen himzett liliumra utaló, zöld és arany kör keletben, festett Szeplőtelen Szűz, a

Csodásérmű Mária³⁰ kék köpenyben, fehér ruhában, jobb lába holdsarlón, bal lába kígyóra tapos. Felhőn és kék éggömbön áll. Fején fehér fátyol, szétártt kezével kegyelmet sugároz. A zászló négy sarkát himzett stilizált aranykorona, valamint két oldalra tekerdő liliom száruk díszítik. A zászlón felül 7 fémkarika, 3 szélén aranyszínű fémrojt, alul 2 aranyszínű fémbojt (30. kép). A hátlapjáról nem készült fotó.³¹ A Budapesti II. Kerületi Érseki Katolikus Főgimnázium (Rákóczi-Kollégium) Fiúnevelőintézet 1909–1910-es sportversenyén már használták a Mária-kongregációs zászlót.³²

³⁰ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

³¹ Saját felmérés 2006.

³² *A Budapesti II. Kerületi Érseki Katolikus Főgimnázium és a vele kapcsolatos Rákóczi-Kollégium Fiúnevelőintézet értesítője az 1909–1910. iskolai évről* (Buschmann F. Utódai Könyvnyomdája, Budapest 1910) 31.

31. 2005-ben készült a Pesthidegkút-Ófalu, Sarlós Boldogasszony-templom (főhajó, baloldali padosor) egyszínű fehér, hímzett, téglalap alakú, műselyem zászlaja, amelynek mérete 74×116 cm. Az előlapon, középen, aranszínű mandorla keretben, világoskék mezőben Sarlós Boldogasszony³³ (Szűz Mária és Szent Erzsébet kezüket egymás vállára teszik, fejük körül glória). Középen ősi magyar életfa. Az ábrázolás szélén, a keretben felül, illetve alul aranszínű felirat: *Róm. kat. Plébánia és Pesthidegkút Ófalu*, valamint évszám: 1736 (a plébánia régi pecsétje alapján a dátum a templom felszentelését jelöli) (31a. kép). A hátlapon, középen három sorban aranszínű felirat: *Mária, keresztények segítsége Könyörögj érettünk!* (31b. kép). A zászlón alul aranszínű rojt. A fa zászlócsúcs gyertyaláng alakú. A zászlót az úrnapi és a húsvéti körmenetkor, illetve a csiksomlyói zarándoklatkor használják. A kereszttrúd 94 cm, két szélén fa záróelem, a farúd 261 cm.³⁴

31A. KÉP

31B. KÉP

³³ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

³⁴ Saját felmérés 2005.

A Budai-Középső Espereskerület zászlói

32. 1941. június 15-én Hamvas Endre általános érseki helytartó szentelte fel az Érdi úti iskolában az egykori farkasréti Keresztes Szent János-temetőkápolna (jelenleg a farkasréti Mindenszentek Plébánia templomterének hátsó részén) egyszínű fehér, hímzett, téglalap alakú selyemzászlaját, amelynek mérete 83×124 cm. Az előlapon, középen a felhőkön, kék éggömbön álló Magyarok Nagyasszonya. Jobbjában a magyar jogar, baljában, fehér lepelben a gyermek Jézus. Mária fején fehér fátyol és a Szent Korona, feje körül glória. Mária köpenye kék, ruhája rózsaszín. Jézus feje körül arany háttérű glória, baljában a világmindenséget szimbolizáló éggömböt (keresztrel) tart, jobbjaival áldást ad. A tervezőnek itt a gömb helyett a magyar országalmát kellett volna ábrázolnia. Az ábrázolás alatt ívben (két sorban) aranszínű felirat: *MAGYARORSZÁG NAGYASSZONYA VÉDD MEG HAZÁNKAT!* (32a. kép). A hátlapon, középen a magyar kiscímer a Szent Koronával, amelyet cserfaág és olajág övez. A címer alatt aranszínű felirat: *ISTEN ÁLDD MEG A MAGYART* (32b. kép). A zászló helyenként foltos, a koronából öt gyöngydarab hiányzik. A zászló három szabad szélén aranszínű fémrojt (4 cm), alul 2 aranszínű fémbojt (25 cm), felül 9 fémkarika. A zászlólap fémmerevítővel van a kereszttrúdhöz erősítve. A kereszttrúd (nem eredeti) tetején díszes sárgaréz akasztóelem,

32A. KÉP

32B. KÉP

amely sárgaréz csavarral és szárnyas anyával lett a keresztrúdhoz erősítve. A zászlóánya vitéz Bárány Lászlóné volt.³⁵ Az eredeti rúd elveszett. Többek között ehhez a zászlóhoz is íródott egy vers:

Párkányi Norbert: *Zászlószentelésre*
(A farkasréti templomban. 1941. június 15-én)

Zendülj az égig szép harangszó,
hívd Farkasrét fiait, lányait!
Kis templomunk ma szent örömmel
gyűjtja ki fénylő gyertyalángjait.
Vártunk szép ünnep! S hogy megjöttél,
szívünk az üdv szent lázában lobog,
s tán a köröttünk álmodó halottak
porló szive is titkon földobog.

Három megszentelt zászló immár
szárnyát kibontva boldogan lebeg,
három szent jelkép hirdeti hitünknek
győzelmét Élet és Halál felett.
Buzgó hívek! Boruljunk térdre
s hajtsunk fejet e szent zászlók előtt,
hogy megértsük a jelkép égi titkát
s adjon lelkünknek áldást és erőt.

Az első zászló azt jelenti nekünk,
a színe is azért oly tündöklőn fehér:
A legméltóságosabb Oltáriszentség
áldassék, ez az égből szállt Kenyér!
Szentségi háza nyíljék meg szívünknek,
ha elfáradunk a kereszttuton,
Isten Báránya! Hadd rebege ajkunk:
Mindent Teérted, édes Jézusom!

A második is szeplőtlen fehér szín
Patrona Hungariae dicső képe rajt,
hozzá sír lelkünk évszázadok óta:
Védd meg hazánkat s békeiséget adj!
A Kárpátok megtépett koszorúját
friss hajtásokkal ékesítsd s takard
be palástoddal régi nagy hazánkat:
Isten áldd meg a magyart!

A harmadikon vértanuk színével
játszik pünkösdi tüzfény-csillogás,
Szent János képe ragyog a szemünkbe,
ki anyaszentegyházunkra vigyáz,
És Szent József a kis Jézussal karján
Szelíd mosollyal értünk könyörög,
hogy a világ s a népek viharában
győzzön Egyházunk s hitünk, mely örök.

Jertek hívők, földi zarándok-lelkek!
legyen utunk állandó körmenet,
lengjen előttünk ez a három zászló
s hirdessen igaz, égi örömet!
Élők imáját, holtak néma vágyát
buzgó lélekkel zengje-zugja szánk:
hogy meghallgassa Isten könyörgésünk
és áldja, védje Egyházunk, Hazánk!³⁶

33. A két világháború között készült az egykori kelenföldi Szent Gellért-templom (jelenleg az új templomban, fent az orgona mellett) fehér selyemzászlaja, amelynek mérete 69×21 cm. A zászló háromszögben végződő hármastriangulum. A zászlólap fekvő rombusz alakzatban margarétára emlékeztető virág

³⁵ Saját felmérés 2005. Lásd még: BIRÓ Aurél, *A farkasréti római katolikus egyházközség története*, in *Hegyvidéki históriák* (Tarsoly Kiadó, Budapest 2009) 17.

motívumokkal díszített. Az előlapon, középen, aranszínű szegélyes téglalap keretben, olaj-vászonképen, nemzeti színű virágokkal keretelt aransyárga háttérrel Mária rózsakoszorúval övezett, törrel átdöfött, lángoló Szeplőtelen Szíve. Az ábrázolás felett, illetve alatt ívben aranszínű, hímzett felirat: *SZŰZ MÁRIA* és *BŰNÖSÖK OLTALMA* (33a. kép). A hátlapon, középen, aranszínű szegélyes téglalap keretben, olaj-vászonképen a Szeplőtelen Fogantatás, a Lourdes-i Mária.³⁷ Itt Bernadett rózsafüzérrel a kezében imádkozik a forrásnál, és megjelenik neki Szűz Mária. Bernadett fején fehér fátyol, köpenye vörös színű. Mária feje körül glória, jobbán rózsafüzér, köpenye fehér, amelyet kék szalag fog egybe. Bernadett levett cipője az első csodára utal, mellette rőzse. Ruhája a későbbi életére utal. A háttérben a Lourdes-i templom képe is látható. Az ábrázolás felett, illetve alatt ívben aranszínű, hímzett felirat: *RÓZSAFÜZÉR KIRÁLYNŐJE* és *KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK* (33b. kép). A zászló szélein és a bújtható mindkét oldalán aranszínű fémrojt. A zászló csúcса kereszt alakú, a rúd 270 cm.³⁸

33A. KÉP

33B. KÉP

³⁶ Budapest–Farkasrét – Mindenszentek Plébánia Levéltára. Levelezések. 1. doboz. 1941.

³⁷ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

³⁸ Saját felmérés 2005.

34. A két világháború között készült a lágymányosi Szent Adalbert-templom (hátsó folyosón) fehér selymezászlaja, amelynek mérete 88×130 cm. A zászló lekerekített hármast fazon. A zászlólapot Krisztus-monogram, illetve stilizált virágokkal határolt kereszt motívumok díszítik. Az előlapon, középen, aranszínű szegélyes téglalap keretben, olaj-vászonképen, El Greco alapján Szent József, jobbájában vándorbot, lábánál a gyermek Jézus. József köpenye sárga, ruhája zöld színű. Az ábrázolás felett, illetve alatt aranszínű hímzett felirat: *SZENT JÓZSEF* és *KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK* (34a. kép). A hátlapon, középen, aranszínű szegélyes téglalap keretben, olaj-vászonképen az álló Szeplőtelen Szűz, feje körül glória, lábánál Szent Mihály és felette egy angyal. Mária köpenye kék, ruhája rózsaszínű. Feltehetően ennek a légius ábrázolásnak is egy El Greco-festmény volt az előképe. Az aranszegéllyel keretezett képmező felett, illetve alatt aranszínű hímzett felirat: *SZEPLŐTELEN FOGANTATÁS* és *KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK* (34b. kép). A zászló szélén és a bújató mindkét oldalán aranszínű fémrojt. A kereszttrúd 107 cm, amelynek két szélén sárgaréz záróelem.³⁹

34A. KÉP

34B. KÉP

³⁹ Saját felmérés 2006.

35. A XX. század első felében készült a tabáni Alexandriai Szent Katalin-templom (a főhajóban, a jobb oldali padoknál) fehér selyemzászlaja, amelynek mérete 68 × 140 cm. A zászló háromszögben végződő hármastűs fazon. A középső fazon hosszabb és dupla szélességű. A zászlólap stilizált virágos és geometrikus elemekből áll. Az előlapon, középen aranszegélyes ovális keretben, olaj-vászonképen a felhőkön ülő Magyarok Nagyasszonya, fején fehér fátyol és a Szent Korona, feje körül glória, lába holdsarlón, köpenye kék, ruhája vörös. Jobbjában a magyar jogar, ölében, fehér-vörös ruhában a gyermek Jézus, akit baljával magához ölel. Jézus feje körül glória, jobbjával áldást ad, baljában az országalma a kettőskereszttel (35a. kép). A hátlapon, középen aranszegélyes ovális keretben, olaj-vászonképen a magyar kiscímer a Szent Koronával, olaj-ággal és cserfaággal övezve. Alul a fazonokon és a bújtató mindkét oldalán ezüst fémrojt, alul a középső fazonon ezüst fémbojt. A zászlócsúcs sárgaréz kereszt. A kereszttrúd 88 cm, amelynek két szélén sárgaréz záróelem. A kereszttrúd tetején díszes sárgaréz akasztóelem, amely sárgaréz csavarral és szárnyas anyával lett a kereszttrúddhoz erősítve. A fehér farúd 310 cm.⁴⁰

35A. KÉP

35B. KÉP

⁴⁰ Saját felmérés 2006.

36. A XIX–XX. század fordulóján készült a tabáni Alexandriai Szent Katalin-templom (a főhajóban, a bal oldali padoknál) fehér selyemzászlaja, amelynek mérete 71 × 148 cm. A zászló háromszögben végződő hármastárolóban, a középső tárolóban hosszabb és dupla széles. A zászlólap virágcsokor mintás. Bár a templom titulusa miatt Szent Katalint illetné meg az előlap, időközben – téves értelmezés következtében – a zászlólapot megfordították. A helyes értelmezés szerinti előlapon, középen, aranszegélyes mandorla alakú keretben, olaj-vászonképen tájkép előtt álló Alexandriai Szent Katalin, fején korona, feje körül glória, jobbra a szíven (kéztartása hasonló Máriáéhoz), baljában kard, mögötte törött kerék. Köpenye vértanúságára utaló vörös, ruhája fehér színű. A kép háttérében nagyobb méretű épületábrázolás, amely az egyiptomi Alexandria városát sejteti (36a. kép). A hátlapon, középen, aranszegélyes mandorla alakú keretben, olaj-vászonképen a felhőkön és éggömbön álló Mária, jobbjával a fénysugarakat árasztó, rózsakoszorúval övezett, lángoló

36A. KÉP

36B. KÉP

Szeplőtelen Szívére mutat, baljában liliom, mögötte a mandorla alakját követő fény. Mária fején zöld fátyol, feje körül befelé forduló liliomokkal díszített glória, köpenye kék, ruhája vörös színű (36b. kép). A zászló fanonvégeit és a bújtató mindkét oldalát ezüstözött fémrojt díszíti, a középső fanon végén egy ezüstözött fémbojt. A zászlócsúcs sárgaréz latin kereszt. A kereszttrúd 90 cm, amelynek két szélén réz záróelem. A kereszttrúd tetején díszes sárgaréz akasztóelem, amely sárgaréz csavarral és szárnyas anyával lett a kereszttrúddhoz erősítve. A fehér farúd 320 cm.⁴¹

37. A XIX–XX. század fordulóján készült a tabáni Alexandriai Szent Katalin-templom (a főhajóban, a bal oldali padoknál) fehér selyemzászlaja, amelynek mérete 75×126 cm. A zászló téglalapban végződő hármastársa. A zászlólap virágcsokor mintás. Valószínűleg egy műhelyben készült az előző zászlóval. Az előlapon, középen, aranszegélyes téglalap keretben, olaj-vászonképen a Segítő Mária,⁴² kezében a ruhátlan gyermek Jézussal. Mária fején fehér fátyol, köpenye vörös, ruhája kék-zöld-sárga színű. A felső ruházat alatt fehér

37A. KÉP

37B. KÉP

⁴¹ Saját felmérés 2006.

⁴² A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

ruha tűnik elő, amely a karnál jobban látható. Mária és Jézus feje egymáshoz ér, míg Jézus jobbujával megérinti Édesanyja állát (37a. kép). A hátlapon, középen, aranszegélyes téglalap keretben, olaj-vászonképen Szent Flórián római katonatiszti öltözetben, jobbában vizesvödör, amivel tüzet olt. Baljában fehér zászló, fején sisak, öltözetét vörös palást fedi. A botján középtájt induló, a földön többször megtekeredő gyöngysor függ (37b. kép). A zászló szélein és a bújtatók hátlapján aranszínű fémrojt. A zászlócsúcs sárgaréz füles latin kereszt. A kereszttrúd 95 cm, amelynek két szélén sárgaréz záróelem. A kereszttrúd tetején díszes sárgaréz akasztóelem, amely sárgaréz csavarral és szárnyas anyával lett a kereszttrúdhöz erősítve. Az akasztóelem indásgeometrikus elemekkel díszített. A fehér farúd 322 cm.⁴³

38. A XIX–XX. század fordulóján készült a tabáni Alexandriai Szent Katalin-templom (a főhajóban, a bal oldali padoknál) fehér selyemzászlaja, amelynek mérete 66×136 cm. A zászló háromszögben végződő hármastájként

38A. KÉP

38B. KÉP

⁴³ Saját felmérés 2006.

A középső fanon dupla széles és hosszabb. A zászlólap virágcsokor mintás. Szakrális szempontból Jézus kerül az előlapra, míg a keresztrúdon lévő szárnyas anya szerint ez lenne a hátlap. A hátlayan, középen, aranszegélyes mandorla keretben, olaj-vászonképen Mária neveltetése. Szent Anna feje körül glória, fején fehér fátyol, köpenye barna, ruhája zöld színű. Mellette a gyermek Mária, feje körül glória, köpenye rózsaszínű, a zöld fűvön álló Anna és Mária kezében széthajtott irattekercs, a háttérben alacsony fal (38b. kép). Az előlapon, középen, aranszegélyes mandorla keretben, olaj-vászonképen a felhőkön álló Jézus Krisztus (Szentséges Szíve), feje körül glória (benne kereszt), jobbát a fénysugarakat árasztó, tövissel koszorúzott, lángoló Szentséges Szívére emeli, baljával a sebét mutatja, amely Jézus szenvedésére és megdicsőülésére utal. A kézfején és tenyerén felszegelés következtében létrejött sebek, vagyis a Feltámadt Krisztus. Köpenye kék, ruhája vörös színű (38a. kép). A zászlón alul és a bűjtató mindkét oldalán ezüst fémrojt, alul 1 ezüst fémbojt. A zászlócsúcs sárgaréz füles latin kereszt. A keresztrúd 91 cm, amelynek két szélén sárgaréz záróelem. A keresztrúd tetején díszes sárgaréz akasztóelem, amely sárgaréz csavarral és szárnyas anyával lett a keresztrúdhhoz erősítve. A fehér farúd 314 cm.⁴⁴

39. A XX. század végén készült a Magyarok Nagyasszonya Sziklatemplom (Pálos Rend kolostora) nemzeti színű zászlaja, amelyet Csirszka Jánosné készített. Dupla anyagból varrott, egyoldalú, sziklába szegelt, téglalap alakú zászló, amelynek mérete 90×120 cm. Középen fénysugarakkal övezve Jézus lángoló Szentséges Szíve (tetején kereszt) és Mária fénysugarakat árasztó, törrel átdöfött, lángoló Szeplőtelen Szíve. A két szívet tövisek kötik össze. Ez utalás Mária és Jézus szenvedésére. A két Szív között a ketőskereszt, amely a pálos rend karizmája. A zászló szélei dísztelenek⁴⁵ (39. kép).

39. KÉP

⁴⁴ Saját felmérés 2006.

⁴⁵ Saját felmérés 2006.

40. 1896-ban készült a Magyarországi Katolikus Tanítók Ezredéves Fogadalmi zászlaja, amelyet a budavári Nagyboldogasszony-templomban őriznek (használaton kívül, a Szent László-kápolnában, egy üveges faszekrényben, valószínűleg nagy mérete miatt óvják). Egyszínű fehér, hímzett, téglalap alakú, selyembrokát zászló, mérete 130×196 cm. Mindkét zászlólapon, a széleken késő barokk kori stílusú díszítések. Az előlapon, középen, aranszegélyes barokkos motívumokkal, barokkos keretben a felhőkön trónoló, fénysugarakkal övezett Magyarok Nagyasszonya. Jobb lába holdsarlón, fején a Szent Korona, jobb-
 jában jogar, ölében, fehér ágyékkötőben a gyermek Jézus, akit baljával magához ölel. Mária köpenye rózsaszínű, ruhája kék. Jézus jobb-
 jában a világmindenséget szimbolizáló kék éggömb (keresztrel), baljával az ég felé mutat. Az ábrázolás felett, illetve alatt ívben aranszínű felirat: *Magyarország Nagyasszonya védd és oltalmazd hű népedet az új ezredévben* (40a. és 40b. képek). A hátlapon, középen aranszínű szegélyes késő barokkos keretben Szent István király felajánlja a Szent Koronát Magyarok Nagyasszonyának. A zöld sző-

40A. KÉP

40B. KÉP

nyegen térdelő Szent István feje körül glória, köpenye vörös, ruhája kék színű. Kezében vörös párnán a Szent Korona (országalma és jogar), amelyet fehér terítős (fehérvári Nagyboldogasszony-templom) oltárasztalra helyez. Az asztalon feszület, két gyertyatartó, alul felirat: *IHS*. Az asztal mellett, arany, barokkos kartusban a magyar kiscímer. A földön egy zárt könyv (István törvényei vagy az Intelmek, mert a Bibliának az oltárasztalon lenne a helye). Felül a felhőkön trónoló Magyarok Nagyasszonya. Fején korona, jobbában jogar, ölében, fehér ágyékkötőben a gyermek Jézus, akit baljával magához ölel. Mária köpenye rózsaszínű, ruhája kék. Jézus jobbában a világmindenséget szimbolizáló éggömb (keresztrel), a balját az ég felé emeli. Mária és Jézus testtartása megegyezik az előlapéval. Az ábrázolás felett, illetve alatt ívben aranszínű felirat: *Magyarországi kath. tanítók és ezredéves fogadalmi zászlója*, az ábrázolás két oldalán évszámok: 896 és 1896 (40c. és 40d. képek). A zászló három szabad szélén aranszínű fémrojt, alul két aranszínű fémbojt.⁴⁶

40C. KÉP

40D. KÉP

⁴⁶ Vár-Nagyboldogasszony Plébánia. Leltári szám: 180.

41. A XIX–XX. század fordulóján készült a budavári Nagyboldogasszony-templom fehér, egyoldalas, himzett, téglalap alakú, csonkított vagy visszahajtott selyembrokát zászlaja (használaton kívül, a Szent László-kápolnában egy üveges faszekrényben őrzik), amelynek mérete 130×180 cm. A zászlólap stilizált növényi ornamentikával díszített. Középen, aranszegélyes ovális keretben, a templomban térdelő Szent István király, feje körül glória, kezében sötétvörös párnán a Szent Korona (felajánlja a Magyarok Nagyasszonyának), jogar és az országalma, amelyet fehér terítős (fehérvári Nagyboldogasszony-templom) oltárasztalra helyez. Az asztalon feszület, két gyertyatartó. Az asztal előtt barokkos kartusban a magyar kiscímer. István király kék palástban és vörös ruhában. Felül a felhőkön trónoló Magyarok Nagyasszonya, ölében, fehér ágyékkötőben a gyermek Jézus, akit baljával magához ölel. Mária fején korona, feje körül glória, köpenye kék, ruhája rózsaszín. Jézus jobbáiban a világmindenséget szimbolizáló kék éggömb, balját az ég felé emeli. Az ábrázolást cserfaág és olajág övezi. A zászlólap stilizált növényi ornamentikával díszített. A zászlólap alján ismétlődő és egyik szélén kereszt alakban elhelyezett levelek és stilizált növényi indás díszítések⁴⁷ (41. kép).

41. KÉP

⁴⁷ Vár-Nagyboldogasszony Plébánia. Leltári szám: 184.

42. A II. világháború előtt készült az örmény katolikus Fogolykiváltó Boldogasszony és Világosító Szent Gergely Lelkészség egyszínű fehér, egyoldalas, hímzett, téglalap alakú selyemzászlaja (használaton kívül), amelynek mérete 86×128 cm. Középen a felhőkön álló Szűzanya a kised Jézussal.⁴⁸ Mária fején zöld fátyol, feje körül glória, míg baljában, zöld lepelben a gyermek Jézus. Mária barna köpenyben és kék ruhában, Jézus, feje körül glória, kezében kereszt. Mária előtt egy széttárt kezű, sötét barna kapucnis köpenyben térdelő örmény, Mechtár⁴⁹ (1676–1749) pap, rendalapító.⁵⁰ Az ábrázolás felett arany színű magyar felirat: *IFJUSÁG KIRÁLYNŐJE OLTALMAZZ ÉRETTÜNK!* Az ábrázolás alatti örmény szöveg magyar fordítása kicsit más: *FIATALOK KIRÁLYNŐJE HOZZÁD MENEKÜLÜNK.* A zászlólap négy szélén virág- és gránátalma-motívumos díszítés. A zászló alján arany színű fémrojt. A zászlón felül nyolc bujtató (42. kép). A korabeli fotók alapján kiderül, hogy a zászló részt vett az 1947–1948-as körmenetben (Mária-év). A zászlórúd elveszett.⁵¹

42. KÉP

⁴⁸ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

⁴⁹ Az ábrázolást Terdik Szilveszter írta le. A Mária-kép valószínűleg a velencei San Lazzaro mechtarista kolostor kegyképére utalhat, amely a főoltáron van.

⁵⁰ Vö. *Mechtaristák*, in Diós István (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon* (Szent István Társulat, Budapest 2003) VIII, 850–851.

⁵¹ Saját felmérés 2006.

Magyar Katolikus Lexikon

A Magyar Katolikus Lexikon XVI. kötetével 33 év munkája fejeződött be. A katolikus Egyház és a kereszténység kétezere éves tudáskincsét közreadó monumentális sorozat 74 témakörben 46.000 szócikket és 58.000 címszót tartalmaz, több ezer képpel és illusztrációval. Az előző kötetekből ki-maradt, vagy egy adott témakörben – az elmúlt években – újként megjelent ismeretanyagot adja közre. A Pótkötet adatgyűjtése 2010. december 31-én zárult.

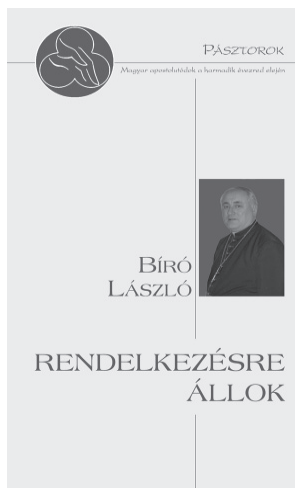
1056 oldal, Ára: 5900 Ft

Bíró László Rendelkezésre állok

*Elmer István és Kipke Tamás interjúkötete
Bíró László tábori püspökkel*

Rendelkezésre állni nem könnyű, mert egész em-berségünket kívánja, a teljes személyiséget moz-gósítja. Ám ha arra gondolunk, hogy a szó és a vele egybeforró tett rokon a szeretettel – hiszen abból táplálkozik –, akkor megértjük súlyát és tétjét. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia család-referense, s egyben a katolikus tábori lelkipásztori szolgálat vezetője, mindkét minőségében sokak számára vált példaképpé. Aki elolvassa e könyvet, vágyat érezhet arra: így élni jó, ezzel a természet-séggel – és természetesen rendelkezésre állva.

276 oldal, kemény táblás, Ára: 2900 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

HUNGAROSZLOVAKOLÓGIAI FIGYELŐ

MIKSZÁTH Kálmán, *Beszterce ostroma* Karol Wlachovský fordításában¹

A különc Štefan Pongrác megérkezett a szlovákságtudományba. Karol Wlachovský immár ötödik Mikszáth-kötetének² Pongrác István grófja szlovák hagyománnyá vált. Merészen igaz vállalkozás, hiszen itt nem a disszonáns és kirekesztő névszlovákosításról³ van szó, hanem a Regnum Hungariae/Uhorsko el- és befogadásáról a mai szlovák közgondolkodásba. Mikszáth kiváló eszköz a Regnum Hungariae alkonyának megéreztetésére a mai szlovákokkal, ami talán megsejthető lesz a mi hungarus hagyományunkban is. A századvég táján a szlovák írók feladata nemzetük mentése volt, a magyar szellemi élet képviselői pedig alig tudtak erről. A „bolondságát” Mikszáth szerint tudatosan vállaló Pongác István – Štefan Pongrác alakján keresztül üzen korának és a mának: búcsúzik attól a világtól, ami már csak a főhős lelkében él.⁴ És ennek egyik számunkra leghitelesebb vallomása a *Beszterce ostroma* főhősének meghitt viszonya tótjaival. Csak velük. „Nálunk a buták és okos emberek egyaránt akarnak szerepelni. Roppant konkurencia van ... István gróf

¹ MIKSZÁTH, Kálmán, *Obliehanie Bystrice (Pribeh podivina)* [Beszterce ostroma (Egy külön ember története)] (ford. Karol Wlachovský, bev. Kiss Gy. Csaba; Vydavateľstvo Marenčin – Hagományok és Értékek Polgári Társulás, Bratislava 2012) 252 pp.

² *Tvrďé kotrby* (2007); *Fešáci. Novely* (2008); *Slovenski rodáci. Poviedky a drobné príbehy* (2010); *Dáždnik Svätého Petra. Román* (2011).

³ Vö. KÄFER I., *Meditáció címeres szomorúságokról*, in KÄFER I., *Dona nobis pacem* (Piliscsaba 2005) 289–296; MARSINA, R., *A szlovák történeti terminológiáról*, in *Magyar–szlovák terminológiai kérdések. A 2006. június 8-án és december 1-jén Esztergomban rendezett konferencia anyaga* (szerk. Ábrahám B.; Piliscsaba-Esztergom 2008) 13–14.

⁴ A fordító, egyben tudós filológus-irodalomtörténész utószavában ki is mondta: „Nem csak nem sikerült megszilárdítani és egységesíteni Magyarhont, hanem teljességgel széthullott nyolc évvel Mikszáth váratlan halála után ... Két héttel halála előtt ... sötét képet festett Magyarhon jövőjéről.” (214).

beállott bolondnak” (7. p.).⁵ Ez a konkurencia végzetesen folytatta az ország tönkretételét. A Mikszáth bevezetésében olvasható „nálunk” megfelelőjét a fordító „Uhorsko”-nak, azaz a magyarra visszafordíthatatlan „Magyarhon”, a „történelmi Magyarország” terminussal adja vissza (14. p.).⁶ Ez az Uhorsko a szlovákság világa is volt, együtt magyarral, némettel, zsidóval, lengyellel... Karol Wlachovský ezt a valóban eredeti miszázthi szlovák valóságot akarja érzékeltetni a mai szlovák olvasóval.

Eszköztárának leggyakrabban, tudatos filológiai-nyelvtörténeti felkészültséggel használt része az archaizáló szókészlet. Részlet Kurka ügyvéd és Tarnóczy Emil találkozásának leírásából:

„Kivette a zsebkendőjét, megtörölgette a szemeit, de azok újra átmedvedtek. Kezeivel az ablakra mutatott, melyen át láthatók voltak a furmányos szekerek, káposztafejekkel megrakva, kofák a kosaraikkal, csintalan menyecskék enyelegtek a kapuajtókban a budetini katonákkal. Egy ember egy hordót gurított maga előtt a piac felé nagy énekszóval.” (132. p.) – „Vytiahol vreckovku, utrel si oči, no opäť mu zvlhli. Ukázal na oblok, za ktorým bolo vidieť prichádzajúce a odchádzajúce furmanské vozy naložené kapustnými hlavami a kofami s košmi; v bránach šantivé mladuchy špásovali s budatínskymi vojakmi. Jeden chlap pred sebou kotúl'al súdok na rínok a pritom si vyspevoval.” (148. p.)

A hamisítatlan zsolnai hangulat visszaidézésére kiváló az *oblok* használata a ma általános irodalmi okno helyett, a *furmanské vozy* és a *kofami* sem a mai nyelv gyakori szava, miként a piacnak kiválóan megfelelő *rínok*, a középkorban kialakult városok főtere. A „szlovák Mikszáthot” lapozgatva a sok évszázados magyar–szlovák nyelvi kapcsolatrendszer elemei bukkanak elő: apika (apuka), Arpád (ma is „hivatalos” szlovák keresztnév szókezdő rövid a-val), bírešky (béresnők), brokát, cigán, čardáš, čížik (kis csíz), diván, dolománik, fortieľ (fortély), galiba, Gáspár, gróf, guláš, hajčiar (hajcsár), harcovník, huncút, husár, Ilona, kalpak, kantár, kapitán, kaplán, kaštieľ, kišasonka, koč, kočiš, komornik, konkurencia, korbáč, krčma, kuvik, legenda, licit, mačka vo vreci (zsákbamacska), madona, mentiek, paloš, pandrava (pondró), pandúr, paripa, pátos, perspektíva, pestúnka (pesztonka), pohár, primadona, ráno, rezeda, ríf (rőf), rováš, Róza, rozmarinček, sezóna, špacírovať, tábor, tégeľ, téma, veranda... Mindezzel és társaival mesterien bánik a fordító. (Kár, hogy a hon-

⁵ A magyar idézetek: *Mikszáth Kálmán összes művei. Regények és nagyobb elbeszélések VI. 1894* (s.a.r. Bisztray Gy.; Akadémiai K., Budapest 1958); a szlovák idézetek az 1. sz. jegyzetben leírt műből.

⁶ Vö. KÄFER 31.

védot legalább alternatívaként nem használja, és Deák Ferencet sem kellett volna elvennie a szlovákoktól, hiszen František az ő hazájuk bölcse is volt.)

Wlachovský tudatosan használja az uhorský/hungarus/magyarországi magyar vagy akár közös, német vagy nemzetközi, de azonos értelmű reáliákat. Annál is inkább, mert – miként utószavában írja – „... a szlovák elem a hungarus vagy helyesebben 'szlovák' világnak nemcsak integráns, hanem domináns összetevője is. A regény fikciójának narratív nyelve a magyar, de a realitás, amelyből kiindul, szlovák.” (214-215. p.)

Mikszáth szuverén módon használta a szlovák elemeket, és felülbírálta az tromba helynévmagyarosítás csinálmányait: *Nedecet* ír, nem a hivatalosan elmagyarosított Vágnedecet, *Varint*, nem Várnát. Sőt! Mikszáth *Budetint* használ – helyesen! – az 1920 utáni Budatinnal szemben.

Wlachovský magyarázó jegyzetei filológiai igényű „cédulák”, de néhány mai, politika-sugallta görcestől ő sem tud megszabadulni: a helyes és indokolt Štefan Pongrác értelmezésében ugyancsak furcsa a Suňog, Čáki stb. alak, ami teljesen idegen a hagyományos szlovák írásmódtól. Szinte megható viszont fordítónk emberfeletti igyekezete az elmagyarosodó Tarnóci Miloslav név variánsainak használatakor: „Gašpar Trnovský fivére bosszantására elmagyarosította vezetéknevüket ... ekkor lett fia szláv keresztnéve a semleges Emil ... Amíg a szerző nem jelezte ezt a változást, a szöveg szerzői részében a Milosláv átírást használjuk ... de azokban a párbeszédekben, amelyek feltételezhetően szlovákul folytak, a szlovák Miloslav-ot.” (288. p.)

Mikszáthnál természetes a szlovák nyelv. Nem hibásan beszélteti alakjait ezen a honi nyelven, hanem zárójelben értelmezi a szlovákokot:

„– Vojna bude ludja! (Háború léssen, emberek! A vár fegyverterme tele volt régi vitézi ruhákkal, páncélokkal, jelmezekkel, a Mátyás korabeli fekete-sereg egyenruhájától kezdve le egészen a vasas németig. A szegény tótokat ezekbe a ruhákba bűjtették. Volt ott török spáhi, Rákóczi-féle brigadéros, Svehla vitéz, keresztes lovag, s mintha egy középkori katonai temető alakjai egyszerre ugrottak volna ki Mihály arkangyal trombita-szavára a sírjaikból és valamennyien tótul beszélnének, még Gara palatinus is, akinek a ruháit Nedec várában őrizték, és most Moravina Petro, a gbelai molnár izmos tagjait fedték. – Na dve stranke chlapci! (Két pártra szakadjatok fiúk!)” (12. p.)

Wlachovský fordításában: „Bude vojna, ľudia! Hradná zbrojnica bola plná starých vojenských uniforiem, pancierov, kostýmov, boli tam uniformy Čierneho pluku z čias kráľa Mateja až po panciere nemeckých kyrysníkov. Tieto kostými navliekli na úbohých Slovákov. Bol medzi nimi turecký spáhi, Rákócziho brigadier, žoldnier Švehla, križiacky rytier, akoby na zvuk trúby archanjela Michala boli naraz povyskakovali z hrobov stredovekého cintorína, všetci hovorili po slovensky, ešte aj palatín Garaj, ktorého šaty uschovávali na

Nedezkom hrade a teraz zahaľovali svalovaté telo mlynára Petra Moravinu.
-- Na dve strany chlapani!” (20. p.)

Wlachovský mindent elkövet, és sikerül is neki Mikszáth nem világirodalmi interpretálása a mai szlovák olvasónak. A lehetetlent jegyzetben magyarázó részek (a magyar szöveg szlovák idézetei) akár fölöslegesek is, elég lenne a kurzív szedés és Mikszáth szlovák kifejezéseinek változatlanul hagyása. Érthető a fordító igyekezete, de a mikszáthi forma modernizálása hangulatvesztés, hiszen a régies helyesírás és a *stranke* Mikszáth korának jellemzője volt, és ma is vidékies-archaikus stílusértéke van, de egyben érthető is. A magyar regényben megbecsült, természetes hazai közegnek jelölt szlovák nyelvből Wlachovský mívés fordításában kirí Garaj [!] maira túlmodernizált névformája, de akkor Rákóczinak is Rákoci-nak kellene lennie a mai önmagával is következetlen szlovák helyesírási előírások szerint.

Mikszáthnak nem žoldnier, azaz zsoldos, hanem vitéz volt Švehla. Nyilván nem ismerte a történetet, amit Wlachovský magyaráz a mai szlovák olvasónak, akinek ugyanígy ismeretlen Švehla igazi históriája. A tudós szlovakista filológus és az uhorský hagyományokat tudatosan őrző Wlachovský küzdelméből, persze, a szlovák történeti széppróza újratelemzésére merészkedő műfordító kerül ki abszolút győztesként.

A szlovák történeti széppróza modern formájának megteremtése különleges helyzetet hoz létre a hungaroszllovakológiában: egy magyar író magyar narrációjú alkotásainak szlovák reáliáit Mikszáth szlovák írótsársai az adott viszonyok között egészen másképp vagy egyáltalán nem láthatták. Ezért Mikszáth a szlovák reáliák belső, bizalmas, azokat sajátjának, hazainak, uhorskýnak tartó ismerője, egyedülálló kifejezője. Ezért Wlachovský munkája az egész szlovák művelődés számára eddig elrejtett valóság úttörő interpretálása mai olvasóinak. Éppen ezért méltó a szlovák Mikszáthhoz a továbblapozgatás, a meditáció ezekről a két mai modern nemzet egykori közösségét feltáró értékekről.

Az Apolkáért versengő Trnovszky Gáspár azért mondta tótul szövegét, „hogy a cselédek megértsék és elmeséljék otthon Péternek” (68. p.). Apolka „magyarul súgta ... szerelmesének, ha hallanák is a cselédek, meg ne értsék” (71. p.). – „Povedal to zámerne a navyše po slovensky, aby to rozumelo služobníctvo a doma oznámilo Petrovi” (79. p.). „Apolka sa sklonila k nemu a šepkala mu po maďarsky, aby sluhovia nerozumeli, keby náhodou dačo začuli” (82. p.). Mikszáth szlovák és magyar nyelve hazai, természetes nyelv volt, a helyes használat csak a zsidó szereplőknek okozott gondot: „... összeszaladt vagy negyven zsidó, akiknek mind tartozott Behency ... Brüll úr rossz magyarságával felelte – mert az most már a katonatiszteken fordulója magát.”

(153. p.) – „... razom zbehlo zo štyridsať židov, ktorým zostal Behencyz dlžný ... Pán Brüll lámanou maďarčinou odpovedal – lebo teraz to už závisí len od dôstojníkov.” (171. p.) A „tört magyarságból” már nem tört szlováksággal fordította Wlachovský, mint az első rész görög „Mit tudja tenni”-jét (8. p.).

Álljon itt egy idézet Mikszáth hungarus patriotizmusának „tót” identitásáról: „Klivényi ... magyar érzésű volt és e magyarságból élt, táplálkozott. Mert már százszor is ki kellett volna tenni a szűrét (soknemű hivatali vétség és apró visszaélés terhelte Klivényit), de lehet-e egy nagy magyart elcsapni, bűnhődés nélkül? Klivényi ügye mindig a haza ügye volt. Klivényi nem volt ostoba; mindég jól tudta, mitől döglik a légy. Annak a bizonyos `veres kantárnak` bizony több hasznát vette ő, mint Árpád vezér; ez volt az ő immunitása.” (61. p.) – „... Klivényi zmyšľal ako maďarón, žil a priživoval sa na maďarónstve. Lebo už aj sto ráz by ho mali vyhodit' (Klivényi mal na rováši rozličné úradné prechmaty a drobné neprístojnosti), ale možno takého veľkého Maďara beztrestne vyhodit'? Klivényiho prípad bol vždy prípadom vlasti. Klivényi nebol hlúpy, vždy dobre vedel, od čoho mucha kape. Z toho `červeného kantára` mal ozaj väčší prospech ako sám maďarský vodca Árpád, bola to jeho imunita.” (72. p.)

Nagyszerű a fordítás. Wlachovský természetesen megtalálta a „maďarón” szót, ami a szlovákban archaizmusként, ma is érthetően az elfajzott, érdekből magyarrá lett szlovákot jelenti. De megtalálta a közös „na rováši”-t is, azaz a „rovásán”-t és a szintén közös szólást a légy döglesztéséről – od čoho mucha kape. Mikszáth kemény ítélete nem csak a talpnyaló Klivényit, hanem a kor magyar szólámlazafiságát éri el: a „tudományos” történetírást is a honfoglalás mítoszainak helyretételével.

Következzék most néhány – talán – jobbító felvetés a remélhető következő kiadás(ok) korrekciójára.

Vajon miért maradt ki a fordításból az „Olyan ez a családi történelem, mint egy mélységes tó”? (8. p.) Így zavaros a következő szlovák bekezdés *jeho* névmása (15. p.). Apróság a *jaj* indulatszó használata. Sztrelnyik Matykó gbelai javasember egyértelműen szlovák, a fordítás *jája* (19. p.) inkább cigányos hangulatú. Pongrácz István győztes csata után Te Deumot és magnum áldomást tartott (13. p.). A fordítás kiválóan meg is magyarázza a „tedeum”-ot (főlősleges a jegyzet), de a „magnum áldomás” többszörös mikszáthi szlovacikumának visszaadására csak részben vállalkozott: „veľkolepý oldomáš” (20. p.). A magnum magyarázatára pedig (a „nagyszabású” nem jó) Ady Endre „fece-runt magnum áldomása” méltóképpen rezonált volna a hungaroszlovakológia áldomás–oldomáš megfelelőjére, ha már a Toldi Miklós lovát jegyzetben magyarázza. Hiányzik a fordításból Mikszáth szlovák eredeti Mois, Podzámek helyneve. Wlachovský jegyzetben magyaráz, Lúčkyt és Podzámokot használ.

Mojslucska csak az esztelen magyarosításkor lett Majosmező. Mikszáth még az ősi szlovák változatot használta a Podzámek „e”-jével együtt! Történik pedig ez annak ellenére, hogy a tudós Wlachovský pontosan ismerte Milan Majtán akadémiai történeti helynévtárát.⁷ Pongrácz ottani kislány-kalandjának szereplője is eredetibben szlovák Mikszáth Ancsurkája személyében (18. p.), mint az Anička (26. p.), hasonlóképpen a Rozsákné (22. p.) megfelelőjeként használt Ružeková (30. p.).

Szerencsésebb lenne megőrizni Miszáthnak a mai szlovákban kétségtelenül elavult honvédját (28. stb. p.) a domobranec helyett (37. stb. p.), s a Beszkidekből leszállingózó bunyikok (29. p.) sem dezertáltak (38. p.) a maguk idejében, no meg a mikszáthi exercírozás (29. p.) is szlovákosabb, mint a gyakorlatozó katonák – cvičili ako vojaci (38. p.), hiszen az *egzecírka* még a szlovák népdalokban is fennmaradt; hiányzik a szlovák szövegből a domine a pane helyett (57. p.). Annál is inkább, mivel minden előfordulásnál a Prešporokot használja Pozsony megfelelőjeként a mai szlovák gyakorlatban történetileg is kötelező Bratislava helyett. Ezzel cseng össze a második rész főszereplőinek archaikus névformája, a Mikszáthnál természetes Trnovszky „w”-je, aminek átvételére a fordító nem vállalkozott, viszont a pontosság kedvéért a Maticánál megjegyzi, hogy a magyar eredetiben is Matica. Ez nem is lehetne másképp magyarul, hiszen a politikailag ellentmondásossá vált intézménynév „magyar” szóvá vált.

Mikszáth valóságlátásának visszaadása is mesteri munka, különösen a szlovák Trnovszky-család reáliáiban. Gáspár Turócszentmártonból hozott professzort Apolka szlovák szellemű nevelésére, francia társalkodónőt, besztercebányai ruhákat, sőt azt is tudta az író, hogy a szlovák nemzetiek kapcsolatban vannak Prágával, ezért „Péter nagybácsi ... hozott ... képeskönyveket halomszámra Prágából” (63. p.). Wlachovský azonban mindezt besztercebányainak fordítja (73. p.). A Trnovszkyak licitációjában „... Péter ... is kerített ... Turócszentmártonból két nevelőt, akik belecsepegtessék a szláv szellemet és elutáltassák a magyarokat” (63. p.). Wlachovský ezt a szláv szellemet szlováknak fordítja – jegyzet nélkül: „... Peter ... zadovážil ... dve vychovateľky z Turčianskeho Svätého Martina, aby do nej nakvapkali slovenského ducha a vyvolali v nej odpor k Maďarom” (74. p.). A fordításban igaza van, de juttathatót volna egy jegyzetet a szlovák olvasóknak, hogy a magyar nyelvben (és a felvilágosodás-reformkorban a szlovák/biblikus csehben is!) Mikszáth

⁷ MAJTÁN, M., *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773–1997)* (Veda, Bratislava 1998).

szlávja csak az öntudatos, pánszláv szlovákokat jelentette. A *szlovák* szó a magyarban nem létezett. A szlovák népet és művelődését a magyar a tóttal jelölte. Az ellentmondásossághoz a latin is hozzájárult, mert a „natio Slavonica” vagy „Sclavonica” általában a szlovákokat jelenti.⁸

Van a fordításban – természetesen – néhány kedves félreértés is. Pongrácz gróf győzedelmes bevonulásának leírásában („A káplán ... világi nótákat énekelte...” 107. p.) a papból kapitány lett („Aj kapitán ... spieval svetské piesn...” 122. p.) Ennél is kedvesebb a „szuszék” – „szószék” értelmezése a gróf temetésekor: „Félelmes alkotmány, nagy, mint óriási szuszék... (175. p.) – „... odstrašujúci výtvor, veľký ako mohutná kazateľnica...” (194. p.).

Mikszáth nagyon mélyen jár a Felföld szlovák világában. A dzsentrizálódott Behenczyekkel együtt éhezik a nép – persze, micsoda különbség, amit éppen ezzel érzékeltet Mikszáth a becsületes szlovákok javára: „Hanem ugyan, tél vége felé, nagyon megnehezedett ez az élet. Ilyenkor van a Felföldön az ínség, kivált ha ősszel nem adott nekik a föld elég krumplit. A gondviselés a tóttokkal a krumpli útján beszél.” (21. p.) – „Lenže, raz koncom zimy sa im život ešte väčšmi sťažil. V zimnom čase je na Horniakoch bieda, najmä keď sa na jeseň neurodí dost' zemiakov. Prozreteľnosť sa zhovára so Slovákmi prostredníctvom zemiakov.” (30. p.)

Wlachovský Mikszáthja ugyancsak alkalmas lenne kötelező olvasmánynak, nemzeti lelkigyakorlatnak egy elképzelt szlovák–magyar közösséget tanító iskolában, ugyanígy a „szlováknak” értelmezett Mikszáth magyar szövege.

Käfer István

MEGEMLEKEZÉS ÉS KÖNYVBEMUTATÓ A *HUNGARORUM GENS*
MEGJELENÉSÉNEK 20. ÉVFORDULÓJÁN – AZ ESZTERGOM-BUDAPESTI
FŐEGYHÁZMEGYE KONFERENCIÁJA (Budapest, 2013. április 8.)

Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye és Egyháztörténeti Bizottsága a *Hungarorum Gens* pápai rendelkezés megjelenésének 20. évfordulójára emlékezve 2013. április 8-án konferenciát tartott a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Intézetének dísztermében. Ez alkalomból nemrégiben napvilágot látott könyveket is bemutattak, *A Katolikus Budapestet* (szerk. Beke Margit, Budapest 2013), amely a Szent István Társulat kiadásában jelent meg,

⁸ Maga WLACHOVSKÝ is írt erről: *A tót szó történelmi, nyelvi és irodalmi összefüggésben*, in *Magyar–szlovák terminológiai kérdések* 55–61.

valamint a Primási Levéltár újabb segédletét (Fodor Nóra – Szőnyi Tamás, *Archivum Ecclesiasticum Vetus*, Esztergom 2012).

A konferencia moderátora, Szikora József, a Katolikus Rádió főszerkesztője nagy szakértelemmel és empátiával látta el tisztségét. Az előadások között Lakatos György hegedűművész játéka üdítette fel a népes hallgatóságot. Megjelentek *A Katolikus Budapest* tanulmányainak szerzői és a fényképek készítői is.

A konferencián elhangzottakat az alábbiakban közöljük.

Egyházmegyék alakulása és Budapest új lelkipásztori szervezete. 20 éve jelent meg a Hungarorum Gens kezdetű pápai bulla

Nagy örömmel ünnepeljük a *Hungarorum Gens* megjelenésének 20. évfordulóját. Olyan apostoli rendelkezésről emlékezünk meg, amely a magyar egyházmegyék szerkezetét jelentősen átformálta. Az eltelt évtizedek mutatják, hogy a lelkipásztori élet számára ez a megújítás nagyon pozitív eredményeket is hozott. De miért került sor erre? Boldog II. János Pál pápa célja nem csupán a magyar egyházi hierarchia szervezetének modernizálása volt, hanem a magyarországi egyházmegye-rendezés abba a nagyszabású tervbe illeszkedett, amit még a II. Vatikáni Zsinat *Christus Dominus* kezdetű határozata tartalmazott. Ott ugyanis elveket fogalmaztak meg az egyházmegyék, egyháztartományok kialakítására nézve. Természetesen sok helyütt a világon, főleg ahol az egyház sok évszázados múltra tekinthetett vissza, célszerűtlennek látszott az egyházmegyei beosztás. Voltak olyan egyházmegyék, amelyeknek a székhelyétől nagyon távol is voltak területei – esetleg egy másik egyházmegye székhelyének közvetlen közelében. Más egyházmegyékhez sok enklávé tartozott, olyan területrészek, amelyeket más egyházmegye területe vett körül. Egyes egyházmegyék területe – ahol a Szentszék nem tudott változtatni a helyzeten – több országra terjedt ki, és a politikai viszonyok miatt az egyik országban lakó megyéspüspök nem tudta ellátni lelkipásztori funkcióit a másik ország területén. Fontos kérdésként merült fel a zsinaton az is, hogy a püspöki székhely, az egyházmegyei központ lehetőleg világi szempontból is jelentős település legyen. Az egyház útja az ember útja, ahol az emberek jelen vannak, ahol a legfontosabb intézmények vannak, ott célszerű a terület egyházmegyei központját is kialakítani. Ilyen szempontok domináltak az egyházmegyei és tartományi újrendezés tervében.

A terv végrehajtását azonban sok körülmény akadályozta világszerte. Egyrészt, bizonyos nagy történelmű európai országokban a régi helyzetekre, régi hagyományokra épülő konkordatárius jog. Németországban például – a magyar

egyházmegyei reform után – hosszú tárgyalássorozatra volt szükség ahhoz, hogy az észak-német hierarchiát a valósághoz igazítsák. Például Hamburg ismét püspöki székhely lett, ami a reformáció kora óta nem volt így, és máshol is visszatérhetett a katolikus egyházmegyei szolgálat. Dél-Németországban, Ausztriában és Svájcban viszont nem volt lehetőség az egyházmegyei határok modernizálásra, mert a Szentszék és az adott országok közötti megállapodások régi helyzetet rögzítettek, amitől a világi fél nem kívánt eltérni. Ebben gazdasági, közigazgatási érdekek is szerepet játszottak. Egy-egy Bundesland érdekének érezhette azt, hogy az ő területén legyen a püspöki székhely, ott legyenek bizonyos egyházi intézmények, amelyek munkaalkalmat is teremtenek, vagy idegenforgalmi szempontból vonzóak. Közép- és Kelet-Európában az 1989-90-es fordulat után az egyház nem ütközött ilyen akadályokba. Éppen ezért II. János Pál pápa szinte szenvedélyes gyorsasággal kezdte el a Christus Dominus zsinati elveinek érvényesítését legelőször is saját hazájában, Lengyelországban. Amit tett, azt sokan – épp a lengyelek közül is – nehezményezték. Az egyházmegyei határokat ugyanis az országhatárokhöz igazította. Nem lett volna baj ezzel a nyugati határok esetében. De keleten, Litvánia, Belorusszia, Ukrajna felé, ez az intézkedés sokak érzékenységét sértette, sok történelmi sebet tépett fel. A gyakorlati lelkipásztori munka azonban igazolta az új beosztást, az új egyházmegyek létesítését, földrajzilag áttekinthető, jól működő tartományok kialakítását. Ennek során persze Lengyelországban megnőtt az egyházmegyek száma. Ha ma fellapozzuk a lengyel püspöki kar hivatalos évkönyvét, azt találjuk, hogy minden egyházmegyében, amely akkor alakult, kiépült az egyházmegyei központ. Vagy építettek székesegyházat, vagy egy meglévő, jelentősebb templomot tettek székesegyházzá. Püspöki rezidenciát és egyházmegyei központot alakítottak ki, szemináriumot hoztak létre, és abban a kedvező történelmi időben minden egyházmegyének volt is annyi papnövendéke, hogy ezek a szemináriumok megteltek. Hasonló logika mentén haladt tovább II. János Pál pápa a balti országokban, később Belorussziában, Ukrajnában, sőt magában Oroszországban, ahol problémát jelentett a katolikus egyházmegyek elnevezése is. Mert amelyik városban volt már ortodox érsek vagy pátriárka, ott sokak érzékenységét sérthette volna egy olyan kifejezés, mint például „Moszkva katolikus érseke”. Ezért az „Istenszülőről elnevezett érsekség Moszkvában” néven született meg az egyházmegye. Néhány év alatt fölépült a székesegyház, mellette az egyházmegyei központ, konferencia-terem, szálláslehetőség, ami mutatja, hogy működő, szellemileg is eleven egyházmegyei szerkezet jött létre. Hasonlóan Szentpéterváron és más orosz városokban is megtörtént mindez.

Ugyanakkor Magyarországon vagy a balkáni országokban másfajta történelmi emlékezet élt, más, etnikai szempontok is felmerültek. Tudjuk, hogy

hazánkban a Szentszék mindjárt a rendszerváltás után jelezte, hogy modernizálni kellene az egyházmegyei struktúrát. Utána bizottság alakult a püspöki kar tagjaiból, akik szakértőket is bevontak a munkába. Dékány Vilmos püspök úr felügyelte ezt a tevékenységet, összefoglalta az eredményeket, és végül formálisan is megtette a javaslatokat a püspöki konferencia felé. Természetesen az enklávék megszüntetése jeles módon is érintette az Esztergomi Főegyházmegyét. Főegyházmegyénk legalább 770 éven keresztül – ha nem régebb óta – a Krakkói Egyházmegye közvetlen szomszédja volt. Ez a tény számos kulturális és etnikai kapcsolatot hozott magával, meghatározta egyházmegyei közösségünk azonosságát is. Kezdetől fogva helytelen és pontatlan az a megközelítés, hogy a hajdani Esztergomi Főegyházmegye magyar egyházmegye volt-e. Erre csak azt lehet válaszolni, hogy katolikus egyházmegye volt a Magyar Királyság területén, de mindig többnyelvű, többnemzetiségű hívei voltak. Szlovák, német, magyar ajkú hívek egyaránt. Az egyházmegye eredendően túltekintett a Dunán. Tehát északra néző egyházmegye volt, alapításakor szinte csak Esztergom városa feküdt a Dunától délre. A későbbiek során lassan terjeszkedett, elsősorban a királyi egyházak intézményén keresztül. Budapesten magán- és királyi egyházak, exempt plébániák tartoztak hozzá. Később, a barokk korban, amikor egyébként a plébániái exempciókat megszüntették, Pest és Buda átalakult egy-egy enklávévá, továbbra is egyik oldalon a Veszprémi, másik oldalon a Váci Egyházmegyétől körülzárva.

A többi egyházmegyében hasonló modernizálás történt. Az Alföld felszótása más lett, a Kalocsai Főegyházmegye jelentős területeket kapott a volt Váci Egyházmegyéből, hiszen a saját régi területeit a Délvidéken elveszítette. Hasonlóképpen kicsi, Magyarországra szakadt terület rész volt csupán a Csanádi, későbbi nevén Szeged-Csanádi Egyházmegye, amelynek a középkorban nem is volt köze Szeged városához, de a török idők után ott rendezkedtek be először a csanádi püspökök, mielőtt még Temesvárt püspöki székhelyként ki tudták alakítani. Jelentős kérdés volt a Váradi Egyházmegye Magyarországon maradt részének a helyzete, ezt ugyanis a Szeged-Csanádi vagy Csanádi Egyházmegye látta el, de elkülönített területként. Fontos volt az is, hogy az Egri Főegyházmegye igen nagy területet ölelt fel, nehéz volt Eger városából ellátni például az ukrán határ menti településeket. Ezért jött létre a Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye a volt egri, váradi, illetve szatmári területekből. Ugyanakkor a Dunántúlon is változások történtek. A nagy kiterjedésű Veszprémi Egyházmegyét a Balaton természetes határként kettévágja. Ezért úgy gondolták, hogy a természetes határtól délre kellene megtalálni azt a megyeszékhelyet, ami püspöki központ is lehetne. Így alakult ki a Kaposvári Egyházmegye. A Győri Egyházmegye határai csak kevésbé módosultak,

főleg a keleti végeken, ahol valamikor Esztergom, illetve Székesfehérvár érintkezett a Győri Egyházmegyével. Székesfehérvár sok területet veszített. Nevezetesen a Budapesthez tartozó területeket a Csepel-sziget kivételével, ott ugyanis közlekedési érvek indokolták, hogy eltekintsenek a közigazgatási határtól. Könnyebb a sziget másik feléről ellátni azokat a plébániákat, mint a hídon át Budapestről megközelíteni. A Szentszék elfogadta ezt az érvelést, és Székesfehérvár megtarthatta a Csepel-szigetet. Ugyanakkor Buda környéki falvakat is kapott, amelyek korábban Esztergomhoz tartoztak. A változás egyik kifejezett és magában az apostoli konstitúcióban is hangsúlyozott célja volt, hogy Budapest város lelkipásztori egységét megeremtse. Tehát Budapest a pápai rendelkezésben hangsúlyosan megjelent.

Budapest és a katolikus egyház története a kezdet kezdetétől összeforrt egymással. Ma a kutatás elég nagy biztonsággal állítja, hogy Aquincum a római korban püspöki székhely volt. Ez a székhely addig működött, amíg a rómaiak át nem adták a területet a hunoknak 430-ban. Utána azonban – erre az újabb kutatások hívják fel a figyelmet – a római élet visszatért ezekre a végekre. Úgy tűnik, hogy ha a közigazgatás nem is maradt fenn, vagy csak 476-ig, a romanizált népcsoport túlélte a Nyugatrómai Birodalom bukását Pannoniában is, de aztán a fokozatos barbár betörések, az ariánus gótok, majd az avarok érkezése lassanként felőrölték ezt a kulturális egységet. Nem mint-ha semmi nem maradt volna belőle! Mai kutatók egy-egy ponton folyamatos keresztény jelenlétet vélnek felfedezni Pannonia területén egészen a magyarok érkezéséig. Aquincum területéről azonban nincsenek bizonyítékaink erre a folyamatosságra. Kétségtelen, hogy a püspökség működése később már nem volt vita tárgya. A 400-as évek végétől, az 500-as évek elejétől nincs nyoma annak, hogy Aquincum püspöki székhely lett volna. Van egy adatunk az 580-as évekből, amikor már az avarok közeledtének hatására a római eredetű lakosok kiürítették Sirmiumot, és onnan a püspök és a papság is elvont. Márpedig Pannoniában Sirmium volt a legfontosabb központ, ha már azt is kiürítették, Aquincummal ez nyilván előbb megtörtént. Utána nagyon érdekes időszak következett, amely nem pusztán a barbár misszió időszaka, hanem az egyházmegyei hovatartozás kérdése is. Amikor az avarok hosszú háborúi után Nagy Károly seregei fia, Pippin vezetésével legyőzték az avarokat Pannoniában, a területet betagozták a Frank Birodalom közigazgatási és egyházi hierarchiájába. 796-ból származik az a császári intézkedés, amely úgy rendelte, hogy a Rábától keletre, a Dunától délre, illetve nyugatra és a Drávától északra levő terület, tehát a mai Dunántúl nagy része, benne Aquincum is, a Salzburgi Egyházmegyéhez tartozzon. Nem véletlen, hogy később még Cirill és Metód történetéhez kapcsolódó történelmi forrásokban is szerepel, hogy például Zalaváron német papok voltak, és az élükön álló főesperes a

Salzburgi Egyházmegyéhez tartozott. Tehát nem pusztán misszionáriusok, hanem az egyházmegyei szervezet részei voltak. Ugyanakkor misszió is zajlott, hiszen ahány tájegység, annyiféle népesség, egyesek még nem voltak keresztények, mások valamilyen eretnek irányzathoz tartoztak, de bizonyos mértékig jelen volt a katolikus népesség is. Erre a folyamatra épült Cirill és Metód missziója, amely a 800-as évek közepe után különösen a szláv lakosság körében ért el eredményeket. Állandó vitában voltak a német hierarchiával, hiszen Salzburg azt állította, hogy a területén hozzájárulása nélkül egyházi központot szerveznek, ez pedig jogtalan beavatkozás. Végül pápai döntés született Metód javára, amely pannoniai püspöki kinevezést is tartalmazott. Ebből azt gondolhatjuk – de csak gondolhatjuk, hiszen ennek nincs kézzel fogható jele a városban –, hogy a Budapest területén lévő esetleges keresztény életnek, templomoknak egy darabig Szent Metód lehetett az előljárója. Ez azonban igen rövid időszak, hiszen Zalavárról át kellett költöznie Szvatopluk udvarába, Nyitrára. Majd Szvatopluk is változtatott politikai érdeklődésén, megint jó viszonyba került a németekkel, és német nemzetiségű püspök vette át Szent Metód helyét. Metód halála után nem az általa kijelölt utód, hanem német püspökök és papok vezették tovább a morva egyházat. Ilyen szempontból tehát a szláv hierarchia folyamatosságáról nem beszélhetünk, legalábbis Budapest területe vonatkozásában. A magyarok bejövetele után lassan szerveződött az egyházi élet. Nem biztos, hogy a főváros területén semmilyen keresztény élet nem volt ebben az egyébként viharos időszakban, de komoly, pozitív bizonyítékaink az itteni keresztény közösség jellegére vagy hierarchikus helyzetére nincsenek. A magyar középkor kezdetével királyi egyházak alakultak. A Szent István-i egyházszerzés korán megalapította az egyházmegyéket. Az Esztergomi Főegyházmegye alapításáról azonban szűkszavúak a forrásaink. Nem is az érseki rangra emelés – mert az körülbelül beleillett a Szent István-i koncepcióba –, hanem az előzmények a homályosak. Milyen templom állt Géza fejedelem udvarában? Milyen pap vagy püspök látta el ott a szolgálatot? Az *Annuario Pontificio* mindmáig feltünteti az egyházmegyéek neve alatt az alapítás időpontját. A magyar egyházmegyéknél általában azt az időpontot, amit a Szent István-i egyházszerzés keretében dokumentálni tudunk. Esztergom kivétel ez alól; ott ez szerepel: X. század. Tehát nem tudjuk pontosan, hogy a főegyházmegye mikor keletkezett, csak azt, hogy Szent István érsekséggé tette, és kiemelkedő helyet töltött be az immár megszervezett magyar egyházban.

Esztergom eleinte annyira északra tekintett, hogy csak a város és környéke volt a Dunától délre főegyházmegyei terület. A királyi egyházak azonban, a királyi birtokokon létesülő magánegyházak a régi germán jog szellemében sajátos hierarchikus helyzetbe kerültek, ezeket közvetlenül az esztergomi

érsek látta el, illetve ő volt a legközvetlenebb egyházi előljárójuk. Érdekes okleveles gyakorlatot látunk a középkorban. Ezt azért mondom, mert újkori, sőt kortárs szerzők is néha hagyják, hogy megtévessze őket egy-egy oklevél kezdete. Ugyanis attól, hogy a terület valamelyik egyházmegyéhez tartozik, a rajta lévő plébánia vagy templom lehet úgy exempt, hogy csak más főpásztornak van fönnhatósága fölötte. Az 1400-ból származó pápai bulla részletesen leírja a magyarországi exempt egyházakat, az esztergomi érsektől függő egyházakat, és plébániákat is felsorol. Nem egyszer említi a Veszprémi Egyházmegye területén lévő plébániákat, amelyek fölött az esztergomi érsek gyakorol joghatóságot. Tehát ha azt látjuk egy oklevélben, hogy valamely település vagy plébánia a Veszprémi vagy a Váci Egyházmegyében van, ez nem jelenti azt, hogy nem tartozott közvetlenül az esztergomi érsek alá.

Most lássuk mindezt konkrétan Budapest esetében. A régi Buda az 1200-as évek közepétől fordul elő először Óbuda néven, addig a mai Óbuda volt Buda, és ami attól délre következett – a Duna mindkét oldalán –, az volt Pest. Az egyházi hagyomány Pestújhegynek nevezi a mai budai Várhegyet. Annyiban Pest, hogy a másik oldalon lévő Pest város határában volt, és annyiban Újhegy, hogy a tatárjárás után új városrészként a hegyre költözött. Ezeket a területeken mind az óbudai úgynevezett „Fehér templom”, amely olyan ősi Mária-templom volt, hogy talán Szent István előtti időkből származott – később Óbuda plébániája lett –, mind a Szent Péterről, majd Szent Péter és Pálról nevezett óbudai prépostság királyi egyház volt. A pesti plébánia – a mai Belvárosi Plébánia –, amely római romokon épült, és amelyről egyes régészek azt tartják, hogy a hajdan ott álló épületet a magyarok bejövetele előtt is kultikus célra használták, volt „a” plébánia, a keresztelő egyház (ecclesia baptismalis). Ez a templom közvetlen királyi egyház volt, így kezdettől fogva az esztergomi érsek joghatósága alá tartozott. Más kérdés, hogy egyes régi oklevelekben úgy szerepel, mint „a Váci Egyházmegyében lévő” város vagy plébánia. Ugyanígy később a budai Várhegyen épült templomok, illetve plébániák, mint például a Nagyboldogasszony. A Pestről áttelepült polgárok a budai Várhegyre magukkal vitték kiváltságleveleiket; ha Pesten királyi egyház volt a Nagyboldogasszony-plébániatemplom, akkor Budán is annak kellett lennie. Királyi egyház és exempt lett a Szent Mária Magdolnáról nevezett templom, a magyarok temploma, de a Vár oldalában, illetve a Várhegy alatt keletkezett többi plébánia is. Ugyanígy a mai Tabán területén lévő Szent Gellért vagy a Szent Péter vértanú templom. Ezeknek az egyházaknak a listái tételesen megtalálhatók a középkori pápai oklevelekben, amelyek az esztergomi érsektől függő egyházakat sorolják fel. Összekapcsolódott azonban a közben kifejlődő szabad királyi város fogalma a területén lévő plébániák közvetlen esztergomi függésével. Ezt látjuk a török időkben például Szeged városában,

ahol azzal érvelnek az esztergomi érsek fősege, vagyis az exempció mellett, hogy hiszen szabad királyi város vagyunk, akárcsak Pest vagy Buda, akkor a mi plébániánk is csak az esztergomi érsektől függhet. Tehát létezett ilyen szemléletmód, amely összekötötte a kettőt. Ennek azért van jelentősége, mert Pest és Buda, majd később Budapest lelkipásztori egységét az esztergomi érsek vezetése alatt csak 1949 után kellett megteremteni, addig nem volt ilyen probléma. Mert ami a városhatáron belül volt, az – plébániai szempontból – automatikusan az esztergomi érsek alá tartozott. Ha bővítették a várost, odacsatolták Kőbányát vagy Újlakot, akkor arra is kiterjedt az esztergomi érsek joghatósága. Ez a régi magyar állami jog miatt volt így. Érthető, hogy 1949-ben ezt már nem vették figyelembe, és amikor 1950. január 1-jén a megnövekedett területű Budapest plébániáit kezdték összeszámolni, meg kellett állapítani, hogy sokuk a Váci, illetve a Székesfehérvári Egyházmegyéhez tartozik. Ez a későbbiekben pasztorális nehézséget okozott, bár Budapest lelkipásztori egységének a gondolata a legnehezebb időkben is élt. 1954-ben adta ki Szabó Imre püspök, akkor budapesti általános helynök, azt a papi névtárat, amely egybegyűjtötte egész Budapest plébániáit, lelkészsegeit, papjait, nem csak az Esztergomi Főegyházmegyéhez tartozókat. Élt tehát a törekvés, hogy egységesen kezeljék a fővárost. Ennek azonban nem volt meg a politikai lehetősége egészen a rendszerváltozásig. A pápai intézkedés egyházmegyéink vonatkozásában a realitást kívánta elismerni, ezért tette a hangsúlyt különösen is Budapestre. A rendelkezés egyúttal megszüntette az enklávákat is, hiszen Budapest addig enklávé volt az Esztergomi Főegyházmegyében.

Budapest pasztorális egysége és önállósága volt a célja annak is, hogy az 1800-as évek végén a főváros tanácsa nagystílusúan finanszírozta a lipótvárosi Szent István-bazilika építését, azzal a deklarált szándékkal, hogy alkalmas legyen székesegyháznak is. Szerették volna elérni, hogy Budapest püspöki székhely legyen. Ebben az állam is a főváros partnere volt. Jelezték ezt az igényüket az esztergomi érsek felé, sőt Ferenc Józsefen keresztül állami nyomást gyakoroltak Vaszary primásra, aki az 1890-es években Budapesten helynökséget létesített, élére pedig helyi segédpüspököt állított helynökként. Külön bíróságot is létrehozott Budapesten, ami később egyházi okokból nem működhetett. Úgy írták le ugyanis az illetékességét, hogy tőle még lehessen fellebbezni az esztergomi főegyházmegyei bírósághoz. Ez ellenkezett a Trentói Zsinat határozatával, amely kimondta, hogy az egyházmegyéekben az elsőfokú bíró a püspök, vagyis a püspök bírósága. Nem másodfokú, mint a középkorban, amikor alsó szinten az archidiakónus ítélkezett, majd utána a püspöki bíróság. Voltak tehát bátortalan reakciók az egyházmegye részéről, de a teljes szívvel Budapest felé fordulás hiányzott. Egyesek mondhatják erre, hogy biztosan a város liberális hangulatától tartottak. Úgy gondolom, nem ez

volt a fő szempont. Ha megnézzük a nagystílű esztergomi építkezéseket ebben az időben, akkor világos, hogy Esztergomot az egyensúly kedvéért kívánták fejleszteni. Olyan hatalmas területei voltak az egyházmegyének a Dunától északra, hogy Budapestre vinni a központot egyszerűen azt jelentette volna, hogy az egybefüggő nagy területből kiemelve, az enklávéba helyezték volna át. Nemcsak földrajzilag, hanem kulturálisan, nyelvileg is távol az egyházmegye lakosságának jelentős részétől. Gondoljuk meg, hogy a felvidéki katolicizmus mindvégig többnyelvű volt, és egyházmegyénk tudatosan művelte a hívek által beszélt nyelveket. Az esztergomi szemináriumban például nemcsak magyar egyházirodalmi iskola működött, hanem szlovák egyházirodalmi iskola is, ugyanabban a szemináriumban, ugyanabban a szellemben. Ettől a valóságtól nem akartak, nem mertek elszakadni, így közbülső megoldás született a budapesti helynökség megalapításával.

A XX. században, Trianon után nehéz volt bármilyen jelentősebb változást végbevinni. A város belső hierarchikus szerkezetét, az esperességeket, a plébániákat igyekeztek erősíteni, új plébániákat alapítottak. Fontos, Budapesthez kötődő része ennek a folyamatnak a főváros „kegyúri” szerepe Trianon után. Ez óriási kérdés volt, hiszen az 1917-es Egyházi Törvénykönyv megtiltotta, hogy új kegyuraságok keletkezzenek, mivel a világi kegyúr általában nem lelkipásztori szempontok szerint választotta ki azt a papot, akit bemutatott a javadalomra. Csakhogy Budapest sok peremkerületében, munkáskerületekben, erős baloldali propaganda folyt. Erős konszenzus volt a felső társadalmi rétegben és általában a hívő emberek között arra vonatkozólag, hogy ennek kiegyensúlyozására szükséges a jó lelkipásztori szó. Ilyen okokból – nem akarom a baloldali terminológiát használni, hogy „fortélyos félelemből” – megvolt a politikai szándék arra, hogy jelentősen bővítsék a fővárosi plébániák számát. Ezért Serédi Jusztinián engedélyt kért Rómából új kegyuraságok alapítására, és elkezdődött a plébániák létesítése és építése, még mindig kegyúri alapon. Nagyon sok mai budapesti templom és plébánia köszönheti ennek a létét. A háború után Mindszenty bíboros próbálta volna tovább folytatni a városi pasztoráció megszervezését, de közbeszólt a rendszerváltozás, így legújabbán csak ’89–90-től kapta meg az egyház a történelmi lehetőséget, hogy pasztorális szempontok szerint alakítsa újra szervezetét. Így tért vissza az egyházmegye központja arra a helyre, ahol valamikor püspökség működött, így tért vissza az ország katolikus központja is oda, ahol egyébként is az ország életének a központja van. Adja Isten, hogy Esztergom és Budapest katolikus egyháza együtt továbbra is hasznosan szolgálhassa Magyarországot, az itt élő emberek hitét, szeretetét, evilági és örök boldogságát!

Erdő Péter

A vallásos emberek közösségteremtéséről

Eminenciás Bíboros úr, Főtisztelendő Atyák, Hölgyeim és Uraim! Ha megengedik, mint Tarlós István, budapesti születésű, római katolikus vallású polgár, még egy hagyományos köszöntést is hozzátennék:

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Személyes vonatkozásokkal folytatva, elmondhatom, hogy hagyományosan vallásos családban nőttem fel. Édesanyám és édesapám is erősen kötődtek ahhoz a plébániai körhöz, ahol születtem és megkereszteltek. Ezért írtam egyik könyvemben, hogy „a szüleim és a magam tapasztalatából is arra következtek, hogy rendkívül sokat adhat mindenkinek egy pappal kötött barátság vagy bizalmas lelki kapcsolat”. A vallás közösségteremtő ereje tehát számomra kétségtelenül és kiemelkedően fontos. Magyarországon a kereszténység felvétele óta a közösségek legalapvetőbb helyszínei, gyülekezőhelyei a templomok voltak. A budapesti plébániák múltját és jelenét összegzi ez a könyv, ami a mai alkalomra sokéves munkával elkészült. A keresztények számára a hit az Istenhez való tartozás legfontosabb bizonyítéka. A történelem során sokféle más hit és sokféle más közösség alakult ki, de az is bebizonyosodott, hogy az istenhit-ellenes közösség nem életképes. A vallásos közösségek mellett és velük békességben élni azonban lehetséges.

Robert Schumann híres kijelentése, melyet az utóbbi időkben különösen sokat idéztek – „Európa vagy keresztény lesz, vagy nem lesz” –, számomra úgy értelmezhető, hogy a kereszténység közösségteremtő ereje nem megkerülhető. Hiszem, hogy e mondat egyre erősödő aktualitása fontos cselekvésekre és változtatásokra fogja ösztönözni a világot. Ferenc pápa épp a húsvéti ünnepekben beszélt arról, hogy ne féljünk az újdonságtól, melyet az Isten hoz az életünkbe. A mindennapi rossz legyőzése csakis az életigenlő közösségek által lehetséges.

Az élet számos individuális kihívásával szemben a közösséghez tartozás nem elutasítható. A közösségekhez való tartozás nem akadály, hanem útja az emberi kiteljesedésnek. Sőt, ez az egyetlen lehetséges út. A város maga is közösség. Városainkhoz, falvainkhoz azért ragaszkodunk, azért nevezzük sajátunknak, mert testileg-lelkileg erősen kötődünk hozzájuk: ott születünk, ott jártunk iskolába, ott vannak rokonaink, barátaink, ott a lakóhelyünk, jól ismerjük, otthon érezzük magunkat benne. Ugyanilyen otthonunk a templom: ott kereszteltek meg bennünket, oda jártunk hittanra, ott valljuk meg bűneinket, ott a lelkivezetőnk, ott van a lelki családunk, és elsősorban ott vagyunk legközelebb Istenhez. A vallási közösség tehát ugyanolyan otthonunk, és ugyanolyan biztonságot ad, mint a lakóhely közössége.

Sok város közössége látszólag erősödik. Épülnek az utak, a hidak, összekötnek bennünket a közlekedési eszközök és a különféle kommunikációs

szálak. Bármely pillanatban beszélgethetünk egymással, sőt egy gombnyomásra láthatjuk a másikat a képernyőn. Mégis, a városi közösségek jól érzékelhetően lazulnak.

Mennyire jellemző, hogy a város közösségében lehet valaki magányos („a magányos tömeg” és a „társas magány” fogalmáról beszélek), a templom közösségében azonban nem. Az elmagányosodás ugyanis nem magyarázható pusztán a komfortban vagy éppen nélkülözésben élő ember közösség-szükségletének hiányával. Úgy gondolom, csak a hit nélküli ember magányosodik el teljesen. Mi, keresztények tudjuk, hogy az Isten soha nem hagy el bennünket. És számos példáját látjuk annak, hogy aki a hit felé fordul, soha nem lesz magányos.

A templom körül kialakult közösségek ereje a mai napig változatlan. Ennek az a titka, hogy a templomban csak személyesen lehet jelen lenni Isten ölelésében és vonzásában. A templomi közös imádságot, közös éneklést, az ünnepek együttes megélését sem átprogramozni, sem virtuálissá alakítani, sem helyettesíteni nem lehet. A városi közösségek kialakításában ezért példaadók lehetnek a templomi közösségek. A város hétköznapjaiban ugyanolyan fontos lenne a kézfogás, mint a templom padsoraiban a figyelem, a jókívánság, a türelem és a törődés.

A város és a templom közösségének kiemelkedően fontos építőelemei a családok, melyek önmagukban is közösségek. Úgy kell dolgoznunk, hogy a város és a templom otthoneremtő levegője egyaránt erősítse a családokat. A családot semmilyen más közösség nem pótolhatja. A gyermekeknek családban kell születniük és felnőniük. Hiszem, hogy a modern korban átmenetileg megváltozott és gyakran rosszul választott életcélok, ha a korhoz igazodva is, de visszatérnek a család alapmodelljéhez. Az egyházak sokat tehetnek mindeztért. Ez a gondolat jelenik meg abban az állami felelősségvállalásban, ami bevezette a hittan, illetve a kötelező erkölcsstan oktatását az iskolákban. Az átmeneti korok után a felnövekvő nemzedékekben így alakulhat ki az a magatartásforma, ami az évszázadok során felhalmozódott tapasztalatokra építve, a közösségi élet alapvető színterévé a családot teszi. A család közösségében épül az emberbe a türelem, egymás tisztelete, az eltérő gyökerek és hagyományok elfogadása, az új kulturális szokáselemek átörökítése. A hit mindig életigenlő és értékőrző; a hitből soha sem fakadtak és nem is fakadhatnak olyan hajtások, amelyek életellenesek, vagy elutasítják a hagyományos közösségi formákat. A hitben élő családok ezért a legerősebb családok.

A modern kori gyors változások negatív kísérőjelensége a gyakori egzisztenciális változás, a megélhetés alapvető hiánya, az elszegényedés. Természetesen emögött is a társadalmi felelősség áll.

A konzervatív, nemzeti értékeket vállaló magyar kormányzat és az azonos értékrendet valló fővárosi közgyűlés többsége és személy szerint magam is ezért választottuk azt az utat, hogy az emberek megélhetési költségeit csökkentjük, és sem a közszolgáltatás, sem az adósság-szolgálat növekvő terheit nem engedjük kizárólag a bérből és fizetésből élőkre, a családokra korlátlanul áthárítani. Kérjük és igényeljük ennek a széleskörű támogatását, hogy a továbblévő közösségek alapjait megőrizhessük.

De az anyagi támasz önmagában véve természetesen nem elég. Magam is számos alkalommal tapasztaltam, hogy a bajba jutott vagy nehéz helyzetben lévő embereknél a jó szó, a lelki vigasz gyakran mindennél többet ér. A magyar katolikus egyház és az általa működtetett sokoldalú segélyszolgálatok, a budapesti plébániák közösségei, minden elismerést megérdemelnek ezen a téren is. Azt gondolom, hogy az elkövetkezendő időkben tovább folytatódhat ez a jó együttműködés. Helyeslem és támogatom, hogy a város által fenntartott közösségi intézményekben a lelki támogatás is jelen van. Biztos vagyok abban, hogy a vallásos közösségek közvetlen anyagi segítsége mellett azok emberi kisugárzása is sokat jelent az elhagyottságból talpra állni igyekvőknek. Az egyház két gyakorlati alapelve, a szolidaritás és a szubszidiaritás régen ismert és elfogadott közösségteremtő erő. Utóbbi – úgy vélem – napjainkban nagyobb figyelmet kíván. Képesse tenni másokat arra, hogy megálljanak a saját lábukon, és ők maguk is segítőtvé válhassanak, a legnagyobb és legszentebb feladat.

A most bemutatott könyvben kirajzolódik a budapesti katolikus közösségek, plébániák hatalmas és életadó múltja és jelene. Egyetértek Erdő Péter bíboros úrral, az egyházmegye főpásztorával abban, amit a könyv ajánlásában ír, hogy a Duna két partjáról Szent Gellért és Boldog Salkaházi Sára vértanúk példája int, hajol felénk. Hozzátehetünk még egy örömhírt: rövidesen újabb boldoggá avatást ünnepelhetünk Budapesten. Sándor István szalézi laikus szerzetesét, aki a Clarisseum fiúnevelő intézetben tevékenykedett. Nyomdászként, munkásemberként dolgozott, s fiatalokat nevelt. Koholt vádak alapján 60 évvel ezelőtt kivégezték. A hitért való kiállás örök emlékü példája, mert az a közösség, melyet a hit nevel és tart össze, mindig életszerű marad. Így van ez nemcsak nálunk, katolikusoknál, hanem valamennyi történelmi felekezetenél. A személyes példák sokasága tanít és formál valamennyiünket, akik hiszünk a szeretet parancsában és közösségként átélve adjuk tovább.

A mai világ a hit és a hitetlenség kettősségében él. Öröktől fogva létezik ez a szorítás. Talán a húsvét közelsége is engedi még, hogy a hitetlen Tamás példáját említsük, aki meglátván a megváltó sebét hívővé vált. Jézus pedig ezt mondta neki: „Most már hiszel, Tamás, mert láttál engem. Boldogok, akik nem láttak, és mégis hisznek.” Ez a bizonyosság, amiről Szent Ágoston azt

állítja, hogy Tamás hitetlensége révén vált a hit apostolává. Ez a kettősség nagyon is közeli. És mai világunkban inkább a hit ereje növekvő.

Mert a hit természetes, mert közösségből nő, mert testvéri. Milyen természetes és mégis felemelő volt hallani, amikor Krisztus helytartója, Szent Péter utóda, Ferenc pápa megválasztása után úgy köszönt el, hogy „jó éjszakát mindenkinek!”, vagy húsvéthétfőn, a Regina caeli imádság fenséges szövege után egyszerű szavakkal jó étvágyat kívánt az ebédhez. Tehát: igen, érezzük, valami változik, talán jobb és természetesebb lesz. Kifejezőbbé válik az összetartozás igénye. Valahol mindannyian emmauszi tanítványok vagyunk, és azok is maradunk.

Tarlós István

A Katolikus Budapest. Általános történeti szempontok, plébániák I–II
(szerk. Beke Margit; Szent István Társulat, Budapest 2013) 1204 pp.

„Nem érthetjük meg a város lelkét, ha nem ismerjük az ott élők hitét, felfogását a világról, az emberi életről és a közösségről.” *A Katolikus Budapest*hez írt ajánlásában Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek ezzel a mondatral jellemzi a gazdag anyagot felölelő munka megjelenésének időszerségét és kiemelkedő helyét Budapest katolikus kultúrájának megismerésében. Tarlós István, Budapest főpolgármestere – folytatva a bíboros gondolatmenetét – a kiadvány hiánypótló és forrásértékű voltát, valamint a fővárosban megtalálható vallási gazdagságnak, műemléki, művészettörténeti és lelki értékeknek az autentikus bemutatását emeli ki a mű elején olvasható ajánló soraiban. A két említett ajánlás megragadja *A Katolikus Budapest* elsődleges célját: áttekintést nyújtani a Katolikus Egyház plébániák köré rendezett tevékenységéről. Ez egyúttal azt is sejteti, hogy további kötetek készülhetnek a szerzetesrendek, a lelki-ségi mozgalmak és más katolikus intézmények fővárosi munkájának feldolgozására. Természetesen a jelenlegi két kötet is számos helyen utal ezekre a területekre. A mű alcíme is feltételezi (*Általános történeti szempontok, plébániák*) az egyéb intézmények részletes bemutatására szolgáló újabb kötetek előkészítését.

A szerkesztő, Beke Margit, az Esztergomi Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke előszavában vázolja az anyag összeállításának folyamatát, előzményeit és módszerét. A tudományos feldolgozás 2008-ban kezdődött meg az Egyháztörténeti Bizottság koordinálása alatt, számos kutató bevonásával. A korábbi hasonló – bár céljuk, módszerük, felépítésük és részletességük tekintetében eltérő – munkák közül kiemelendő Némethy Ludovicus *Series parochiarum et parochorum* című kötete, amely 1894-ben látott napvilágot. Itt említendő az 1982-es, az 1997-es és a 2007-es esztergomi,

ill. esztergom-budapesti schematizmus anyaga is. Meg kell emlékeznünk Vadas Ferencről és különösképpen Dóka Kláráról, akik időközben elhunytak, így nem érhatték meg kutatásaik eredményeinek publikálását *A Katolikus Budapesten*. Fáradhatatlan munkájukkal maradandóan gazdagították a most megjelent művet. A szerkesztő ismerteti a kötetek összeállításakor követett szempontokat: a) a plébánia területe; b) története; c) a plébániai közösség fejlődésének és a templom tervezésének, felépítésének története; d) a templom művészettörténeti leírása; e) a plébánia területén található egyéb szakrális helyek leírása.

A monumentális mű két fő egységre oszlik. A mai főváros az évszázadok folyamán (I, 17–88) című I. rész tanulmányai az 1. századtól egészen 1923-ig tekintik át a történelmi viszonyokat (vö. Erdő P., *A főváros területének egyházmegyei hovatartozása az évszázadok során*, I, 17–37; Tóth E., *A korai kereszténység a mai főváros területén, I–V. sz.*, I, 38–48; Vida T., *A népvándorláskori kereszténység a mai főváros területén, VI–IX. sz.*, I, 49–55; Szende L., *A középkori kereszténység a mai főváros területén, X–XVI. sz.*, I, 56–66; Horváth A., *A főváros némely egykori kápolnái és emlékhelyei a Duna bal partján*, I, 67–73; Beke M., *Plébániák alapítása. A fővárosnak mint kegyúrnak a kapcsolata egyes plébániákkal 1923-ig*, I, 74–88). A II. egység – A mai főváros területének egykori és jelenlegi plébániái és templomai (I, 89–II, 1182) – szerkezetileg azt az alapelvet követi, hogy az egyes plébániák területén fekvő kápolna, templomigazgatóság vagy kápolnaigazgatóság bemutatása a plébánia tárgyalása után alpontként következik; ez után található az egyéb szakrális helyek (szobrok, kereszték, temetők stb.) leírása.

A II. fő rész esperesi kerületek szerint tagolódik. A régebbi jog (vö. *Corpus iuris canonici*, *Codex iuris canonici* [1917], Can. 217 § 1) az egyházmegyét főesperességekre és esperességekre osztotta fel. Ezek révén a megyéspüspök megfelelő intézményes formában tarthatta fenn a folyamatos felügyeletet és információáramlást saját részegyházában. Mára a főesperességek már nem szerepelnek a jogban, és az esperesi kerületek kialakítása sem kötelező (vö. *Codex iuris canonici* [1983] 374. kán. 2. §). Azokban az egyházmegyékben azonban, ahol ez a területi felosztás fennáll – ahogyan az Esztergom-Budapesti Főegyházmegyében is –, az esperes kinevezése kötelező. Természetesen a főpásztor személyes jelenlétével, pl. plébániai vizitációval is ugyanezt az ellenőrzési feladatkört gyakorolja, hiszen ő az elsődleges felelőse a hitéletemény őrzésének a saját egyházmegyéjében. A vizitáció gyakorlása az Esztergom-Budapesti Főegyházmegyében örömteli módon megújult a hivatalban lévő főpásztor döntése nyomán. A jelenlegi budapesti espereskerületek a következők: Óbudai Esperesi Kerület; Budai Esperesi Kerület; Buda-Középső Esperesi Kerület; Buda-Déli Esperesi Kerület; Pesti-Belső Esperesi Kerület

(vö. I. kötet); Pest-Déli Esperesi Kerület; Pest-Középső Esperesi Kerület; Pest-Északi Esperesi Kerület; Újpest-Rákospalotai Esperesi Kerület; Rákosi Esperesi Kerület (vö. II. kötet).

Az egyes plébániák tárgyalásakor mind a művészettörténeti, egyháztörténeti (liturgikus hagyományok, sajátos plébániatörténeti vonatkozások), mind a társadalomtörténeti terület (a környezetre gyakorolt hatás) kellő hangsúlyt kap. A tanulmányok kitérnek a konkrét plébánia területi kialakulására (az abban bekövetkezett változásokra), a plébániatemplom épületének történetére, a plébánosok tevékenységére, a főpásztor szerepére a plébánia életén belül (bérmálások, látogatások), valamint a plébániához kötődő kiemelkedő személyiségek bemutatására. Ez különleges tartalmat és emberközeli stílust biztosít az olvasó számára, aki a történelmi adatokon és más tudományágakhoz kötődő leírásokon túl rátalálhat azokra a lelkipásztorokra és meghatározó karakterekre, akiket személyesen is ismert, vagy olyanokra, akiknek az emléke saját plébániájának a lelkületét és hívő életét mind a mai napig befolyásolja. A mű egyedi értéke, hogy külön kitér a budapesti görögkatolikus parókiák történetére és működésük részletes jellemzésére.

Az informatív írásos anyagot számos jó minőségű fekete-fehér és színes kép, térkép, alaprajz mellett, a plébánosok, lelkészek és kápolnagazgatók archontológiáján és a meglévő anyakönyveken túl több színes grafikon is kiegészíti, amelyek pl. a konkrét plébánia területén élő lakosság vallási megoszlását szemléltetik az egyes fontos időszakokban (elsődlegesen a népszámlálási adatok alapján).

A II. kötet végén kapott helyet a rövidítések jegyzéke, amely magában foglalja: a) a fényképek és diagramok készítőinek felsorolását alfabetikus rendben (68 fő, II, 1183); b) a bibliográfiai hivatkozások rövidítéseit (209 tétel, II, 1184-1192); valamint a további rövidítések listáját (II, 1193-1196). Ezeket követi az I. és II. kötet részletes tartalomjegyzéke (II, 1197-1204).

Idő híján nem sorolhatunk fel minden szerzőt, aki komoly kutatásokkal, fáradtságot nem kímélve, mértékadó módon dolgozta fel egy-egy plébánia-közösség vagy éppen kápolna történetét, pusztán kifejezzük elismerésünket mindnyájuknak, mert munkájuk gyümölcseként alapvető és a jövőben megkerülhetetlen tudományos munka született, amely a nagyközönség számára is érthető formában jellemzi a katolikus Budapest képét meghatározó katolikus intézmények kialakulását, történetét és működését. A kiadó Szent István Társulatot is dicséret illeti azért a kiváló munkáért, amelyet a kötetek méltó formája, szép tipográfiája, reprezentatív megjelenése tükröz.

Adja Isten, hogy sokan haszonnal forgassák ezt a munkát, valamint, hogy az elkezdett tudományos feldolgozásnak folytatása is legyen!

Szuromi Szabolcs Anzelm

A Katolikus Budapest a szerkesztő szemével

Öt évvel ezelőtt, *A Katolikus Budapest* nagyszabású munkálatainak megkezdésekor nem gondoltunk arra, hogy ez a feladat felér egy *quinquennalis facultással*, ahogyan az egyházjog nevezi az öt évre szóló engedélyeket. Ennek szerencsésen a végére értünk. „A mű kész, az Alkotó pihen” – mondhatnánk a világirodalom prófétájával, Madách Imrével. Most tehát számot adhatunk az elmúlt időről: mi az amit szándékunkban állt megvalósítani, és mit ne keressünk a megjelent két kötetben?

A Katolikus Budapestben azt szándékoztunk feltárni, hogy mennyire van kontinuitása a kereszténységnek a mai főváros területén az ókortól kezdve napjainkig. Továbbá egyes plébániák rövid történetét akartuk tudományos apparátussal ellátva megjelentetni.

A következő szempontok kerültek szóba:

– *A toposz*: egy-egy plébánia földrajzi elhelyezkedése, annak a területnek a bemutatása, ahol egykor létrejött és jelenleg is működik.

– *A situatio*: a körülmények, amelyek között megalakult a plébánia.

– *A aedificatio*: a templom mint épített örökségünk építészete, belső ikonográfiája. A templomot a felszentelés teszi szakrális helylé, ahol a szentségek kiszolgáltatása történik, ahol a köztünk élő Krisztus különösen is jelen van. Ezáltal a találkozások helye is: az ember itt Istennel és a másik emberrel találkozik. Ferenc pápával együtt mondhatjuk: az ember feladata a haladás, az építés és a megszentelés.

– *A communio*: a templomnak mint közösségépítő helynek a bemutatása, hiszen nemcsak az épített örökség, a szemmel látható és gyönyörködtető templom, hanem a lélek templomának szentírási értelemben vett építése is fontos. A közösséghez tartozik a kegyuraság, hiszen egyes kegyuraknak, de zömmel a fővárosnak a szerepe döntő jelentőségű volt az építkezésekben, majd a templom fenntartásában, szakrális tárgyakkal való ellátásában, a plébánosok kijelölésében. Nem beszélve az anyagi áldozatokról. Bár az anyagi áldozatot az a közösség is meghozta, amelyik pl. téglajegyeket bocsátott ki a templom felépítése érdekében.

Idetartozik a közösség élén álló személy is. Egy-egy plébánia évszázadait az archontológiával is próbáltuk érzékeltetni, hiszen a tisztségben lévő plébánosok, kormányzók, templom- és kápolnaigazgatók személye meghatározó volt a közösség és a templom építésében. Végigkísérhető az a folyamat, ahogyan egy közösség küzd a templom felépítéséért, a plébániai rang elnyeréséért, egyszóval mindazért, amit egy hívő közösség fontosnak tartott. Mert a keresztények ragaszkodtak hitükhöz, és ezt leginkább a templomok, az iskolák, a közösség építésében látták beteljesedni.

A közösségeknek ezen felül más arculatait is megismerhetjük: kápolnaisegítő egyesületek, templomépítő egyesületek, egyházközségek, más egyesületek és egyletek, iskolák formájában, illetve alkalomszerűen szerveződve harang- vagy zászlószentelések, zárandoklatok, körmenetek alkalmával. Mindezek a közösségek nagyobb perspektívában gondolkoztak, hiszen a társadalom morális építőelemeivé váltak.

A közösség mozgásterét is szándékoztunk bemutatni, hiszen a templomon kívül a plébánia területén található más egyházi intézményeket – temetőket, iskolákat, szerzetesrendeket, plébánialakokat – is számba vettünk. A hívő embert nem csupán a templom figyelmezteti az örökkévalóságra, hanem más szakrális tárgyak – feszületek, képesfák, stációk, szobrok – is az Isten jelenlétére emlékeztetnek, ezért ezeket legalább a felsorolás szintjén szerepeltettük.

Nagy bazilikák mellett elhaladva akár itthon, akár Strasbourgban, ahol éppen tavaly jártam, ez a felirat ötlík szemünkbe: D. O. M., ami elnevezésben is így hangzik: dóm. Ez rövidítése a *Deo Optimo Maximo* kifejezésnek, amit úgy fordíthatunk: a legjobb, isteni főpap, a legfelségesebb Isten. Tehát a nagy bazilikákra ezt vették rá, a mi budapesti Szent István-bazilikánkra is, bár ez utóbbit a kötetben sikerült megfosztani a bazilikai rangtól (a címből ugyanis ez kimaradt). A nagy templomok, bazilikák építési ideje mintha lezárult volna a XIX. századdal. Nálunk azután – a megváltozott idők jeleként – sok olyan profán épület (ház, fészter, tornaterem, pince), amely egészen más rendeltetésűnek készült, Isten háza lett. Nem a dómok szintjén, de ezek is szakrális és Istennek szentelt helyek lettek.

Az egyes plébániákat színes fotók segítségével igyekeztünk bemutatni legalább néhány felvétel erejéig, sőt ahol lehetett, diagramokat is igénybe vettünk a népesség, az etnikum, a vallásos emberek vonatkozásában.

Nem állítom, hogy mindaz sikerült, amit eredetileg célul tűztünk ki, hiszen minden szerző kissé a saját arculatára formálta a megadott tematikát, mégis óriási munkáról adhatunk számot. Sok eljövendő kutató igazi csemegéket találhat a kötetekben. A templomépítészet, a festészet, a szobrászat, a festők és szobrászok, a harangok és készítőik, az orgonák és történetük, a személyek, a szentelések, a kegyurak, a közösségek, a szakrális tárgyak kutatásának szinte kimeríthetetlen forrásává válhatnak. Hisszük, hogy a következő 100 évben így is lesz.

Feladatként kaptam azt is, hogy beszéljek arról, hogy mit nem találunk e két vaskos kötetben. Ez a plébániai mű kész, de az alkotók mégsem pihenhetnek, hiszen számos kutatás vár a katolikus Budapest témájában: mindaz, amiről nem szólhattunk ezekben a kötetekben, már csak terjedelmi okokból sem. Nem található meg bennük valamennyi egykor létező kápolna. Gondolhatunk akár a királyi kápolnákra, akár a mai városházában egykor létezett invalidus

kápolnára. Nem szóltunk az óbudai káptalanról, a Szent Zsigmond-i prépostságról, amelyek pedig léteztek és fontos szerepet tölthettek be. Hiányoznak az iskolák – bölcsődék, óvodák, elemi és középiskolák, egyetemek, kollégiumok, szemináriumok –, bár említés szintjén egy-egy bekerült a most megjelent kötetekbe. Pedig a templomok mellett az iskolák léte is döntő, ahol az egyház lényeges ténykedése érhető tetten: a hit hirdetése és továbbadása. Nem szerepelnek a szerzetesrendek, a papi közösségi házak sem, pedig a társadalom megszentelésének fontos eszközei a mai napig. Az egyház szociális tanításának megfelelően igyekezett a szegényekkel, a betegekkel, az öregekkel, az árvákkal is foglalkozni, ezért kórházakat, öregotthonokat létesítettek, ahol ápolták a társadalom peremére szorultakat. A jelen kötetekben nem található meg a „katolikus média”-ként összefoglalható újságok, kiadványok, sajtóváltalat történetének feldolgozása. A katolikus irodalom még említés szintjén sem szerepel. Folytathatnám a sort azzal, hogy a katolikus egyesületek, vallásos egyletek, lovagrendek sem értek be e kötetekbe. A különböző szertartások, a templomok titulusának megünneplése, a szentelések, körmenetek, zarándoklatok szintén hiányoznak. A népi vallásosság sem kapott helyet terjedelmi okokból. A plébánosokon kívüli papi személyek, netán tanítók, tanárok, vallásos zeneszerzők, karnagyok sincsenek összegyűjtve.

A nehézséget ezekben a témákban is az okozza, hogy legalább ezer évet kellene áttanulmányozni, hogy az egykor létező, már régóta megszűnt intézmények és a hozzájuk kapcsolódó személyek nyomába eredjünk. Mindez tehát a jövő kutatóira vár.

A nehézségekről talán elfelejtkezhetünk, pedig számos akadályt kellett elhárítani. A köszöneté legyen a leghangsúlyosabb szó a kutatást segítő alapítvány és az érsekség, a kiadást segítő főváros és a kutatóhelyek felé, a kutatók, a fotósok, a diagramkészítők, a kiadó és az egyetem felé, és mindazok felé, akiknek munkája hozzájárult e mű megszületéséhez.

Beke Margit

FODOR Nóra – SZÖNYI Tamás, *Archivum Ecclesiasticum Vetus*
(Útmutató a Prímási Levéltárhoz 4) (Esztergom 2012) 263 pp.

Régen várt levéltári segédletet adott közre a Prímási Levéltár Fodor Nóra és Szőnyi Tamás munkájaként, az *Archivum Ecclesiasticum Vetus* (Régi Egyházi Levéltár) 18,4 iratfolyóméternyi anyagának darabszintű jegyzékét. A felsorolás rovatai: jelzet, tartalmi kivonat, idő. A kötet a Prímási Levéltár útmutatóinak negyedik kötete. Bónis György kétkötetes útmutatója (1964) ezt az álló-

mányrészt csak összefoglalóan ismertette. A sorozat harmadik kötete, amely a Világi Levéltár első két fondját, az Acta Radicaliát és az Acta Protocollariának régi részét tárja elénk, 2001-ben látott napvilágot. Mielőtt rátérek a mostani a kötet ismertetésére, a Prímási Levéltár és a Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött Batthyány-gyűjtemény állományának összefüggéséről mondok néhány mondatot.¹

Azért fontos erről szólni, mert, miként a kötet bevezetője is utal rá, a Főszékesegyházi Könyvtár Batthyány-gyűjteménye is jelentős iratmennyiséget őriz. Erről az állományrészről, melyet nagyrészt a Prímási Levéltárból származó iratok alkotnak, 1991-ben jelent meg Beke Margit katalógusa. Néha mindkét helyen (a Prímási Levéltárban maradt és az áthozott helyen) egyező tárgykörökkel találkozunk. Calovino József és Jordánszky Elek a könyvtárban is a levéltárból ismert kategóriákba, azon belül titulusokba sorolta az iratokat. A Batthyány-gyűjtemény terjedelme: 415 levéltári doboz és hozzá 25 mutató-kötet. A 10+6 kategóriára osztott rendszert (repertóriumának bevezetőjében) 1991-ben Beke Margit részletesen ismertette. A kiadvány címe azért katalógus, mert a Magyarországi egyházi könyvtárak kézirat katalógusai c. sorozatban volt lehetőség annak kiadására. A bevezető egy mondatát idézem: „a kutatónak szükséges a helyes információ érdekében felkeresnie mindkét intézményt”.

Mivel a Batthyány-gyűjteményben sokat kutattam, feltétlenül el kell mondanom, hogy a teljes állomány darabszintig rendezett és mutatózott, bár a nagyméretű elenchus-kötetek megtekintése meglehetősen nehézkes. De megéri a fáradságot, s hála Istennek, most már a helyszűke sem akadályozza.

A Prímási Levéltár két részre oszlik: az Egyházi Levéltárra és a Világi Levéltárra. Az egyházi rész egyházkormányzattal összefüggésben létrejött iratokat, a világi a birtokok igazgatásával és a primások világi tisztségével kapcsolatosan keletkezett iratokat tartalmazza.

Batthyány József primás idejében (1776–1799) az ún. Régi Levéltárat Barkóczy Ferenc primás haláláig (1765) Fuchs Ferenc, későbbi egri érsek rendezte. (Az 1776-tól gyarapodó levéltárrészleg az Új Levéltár, amelyet Fuchs kategóriák, azon belül titulusok szerinti rendben helyezett el.) A Régi

¹ A most kiadott kötet előzményei és a vele összefüggő iratokat ismertető kötet: BÓNIS György, *Útmutató az esztergomi Prímási Levéltárhoz, Archivum Ecclesiasticum. I–II* (Levéltári leltárak 24) (Budapest 1964); GÁLFFY Zsuzsanna – HEGEDŰS András – TÓTH Krisztina, *Archivum Saeculare. I. Acta Radicalia et Protocollaria* (Útmutató a Prímási Levéltárhoz 3) (Esztergom 2001) 198 o.; BEKE Margit, *Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Batthyány-gyűjteményének katalógusa* (Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai) (OSZK, Budapest 1991) 164 o.

Levéltárból (értő levéltárosok szerint sem megállapítható szempontok szerint) jelentős iratmennyiség került át a Főszékesegyházi Könyvtár Batthyány-gyűjteményébe.

Az *Archivum Ecclesiasticum Vetus* című kötetben 1546 tétel a primások szerinti egyházkormányzati anyag, a tételek gyakran alszámokkal ellátottak. Ennek az állományrésznek az a sajátja, hogy kategorizálás, témacsoportok nélküliek az iratok, melyek a primások időrendjében követik egymást. A továbbiakban 1547-2185 sorszámokkal tárgy szerint feldolgozott iratok állnak. (Alapítványok, katolikus és protestáns vallásgyakorlatra vonatkozó iratok, az érseki tartomány püspökeivel váltott iratok, egyházlátogatási iratok. A külföldi vagy nem az érseki tartományokból származó iratokat Fuchs az Új Levéltárba sorolta, ezeket nem tartalmazza a kötet, ugyanígy a középkori iratokat is csak utalás jelzi.)

A kötet rendjében, tipográfiájában jól áttekinthető, nagy örömmel veszi kézbe a kutató. Sajnos a célra törő keresést nem könnyíti meg mutató. Reméljük, hogy ez hamarosan lehetővé válik azzal, hogy számítógépen is hozzáférhetünk. A kereséshez az időrend (például a primások szerinti első részben) sem mindig nyújt segítséget. Ezért aztán az érdeklődőnek marad a tallóztatás. Egyetemista koromban egyik évkezdet alkalmával Mezey László professzor úr megkérdezte tőlünk, mit olvastunk az elmúlt nyáron. Igyekeztünk a legjobb minőségű irodalmat felsorolni, hisz mindannyian magyar szakosok is voltunk. Láttuk, hogy nem nagyon tetszett neki válaszuk. Valamelyikünk megkérdezte, hogy ő mit olvasott. Válaszként elmondta, hogy milyen érdekes olvasmány egy könyvtárai katalógus vagy levéltári repertórium. Az *Archivum Ecclesiasticum Vetus* útmutatóját olvasva éreztem először, hogy tényleg lehet érdekes olvasmány egy repertórium. Keresési cél nélkül sok kézirat megnézésére támadt kedvem. Néhány példát megemlítek, tudván, hogy minden kutató a saját kutatási területére vonatkozó iratokra kíváncsi. Sok a kötetben a vallásos társulatokra vonatkozó kézirat. Korábban például felderítetlen volt a Jézus Szíve-tisztelet hazai kezdeteinek és a pozsonyi orsolyitáknak a kapcsolata, a kötetben található a társulatukat megerősítő primási okirat. Felkeltették érdeklődésemet a színjátásra vonatkozó adatok, vagy éppen Pongrácz Gáspár kanonok jelentése Bél Mátyás Bars vármegye leírásáról, Barkóczy Ferenc rendelete a szentmise megünnepléséről. Már a rövid híradás is érdekes: Jacques Bossuet latinra fordított *Doctrina catholicájából* (megjelent Nagyszombatban, 1755) Barkóczy Ferenc egri püspök egyházmegyéje papságának 350 példányt kért, Zichy Ferenc győri püspök 360-at, a nyitrai püspök 100-at. Néhány további tárgykör: egyházi személyek (néha magánügyek is), intézmények, szerzetesrendek, alapítványok, épületek, könyvek, ereklyék, kinevezések, reprezentációs események, végrendeletek, leltárok, kiváltságok, cenzúra, liturgia,

alapítványok, vallásügy (protestánsok és ortodoxok). Végezetül: köszönet az Útmutatót közlétevő intézménynek, a kötet szerzőinek. Azt kívánjuk, hogy a kötet hatására megnövekvő kutatói forgalom mellett további feldolgozó munkára is legyen lehetőségük.

Szelestei Nagy László

P. SZABÓ Ferenc SJ, *A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ostpolitik színe és visszája* (Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya–L'Harmattan Kiadó, Budapest 2012)*

P. Szabó Ferenc SJ 2013. január 25-én a jezsuiták Párbeszéd Házában bemutatott új könyve fontos új elemét képezi a XX. századi egyháztörténet tudományos szintű feldolgozásának. Már a bemutatón megjelentek előtt is méltán hangoztatta a könyv sajátosságait és egyediségét Szabó Csaba történész és Török Csaba teológus.

P. Szabó könyvében mélyrehatóan tanulmányozza a témával foglalkozó hazai és európai szakirodalmat, elsősorban az olaszt, a franciát és a németet – kiegészülve orosz szerzők tollából származó művekkel –, és levonja saját következtetéseit, megállapításait. A jezsuita atya két és fél évtizeden át volt a Vatikáni Rádió magyar tagozatának főszerkesztője; amikor magas rangú magyar politikai és pártvezetők – köztük Kádár János pártfőtitkár 1977-ben – tárgyalásokat folytattak a Vatikánban, tolmácsként állt VI. Pál és II. (Boldog) János Pál pápák, valamint Agostino Casaroli bíboros államtitkár rendelkezésére. Római éveit során az Apostoli Szentszék keleti blokkal folytatott egyházpolitikáját az ún. Ostpolitik határozta meg, melyet Casaroli neve fémjelzett. Mint a Vatikánban dolgozó újságíró – és tolmács – elsők között értesülhetett az eseményekről. Ezen tapasztalatait és információit is felhasználva évek hosszú kutatómunkája és gyűjtése után *A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ostpolitik színe és visszája* című könyvében adta közre a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának támogatásával. A könyvet néhai rendtársának, a volt tartományfőnöknek – akinek az Ostpolitikhoz kapcsolódó nézeteiről is megemlékezik – P. Pálos Antalnak ajánlotta; a könyv ajánlását Bábel Balázs kalocsa-kecskeméti érsek és metropolita írta. P. Szabó

* Készült az MTA-PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport keretében.

könyvének unikális értéket ad azzal, hogy memoár jellegű visszaemlékezéseivel egészíti ki azt, kitérve például rádiós-újságíró múltjára és Wojtyła pápához fűződő kapcsolatára.

Írásában helyreigazít olyan már a szakirodalomban (Gergely Jenő) is rögzült, ténynek tudott tévedéseket, mint például, hogy kik voltak jelen a VI. Pál–Kádár találkozon a Vatikánban, hiszen szerzőnk tanúja volt az eseménynek a pápa tolmácsaként. Téves külügyminisztériumi (tehát hivatalos) forrást is bemutat e tárgyban. A jezsuita újságíró munkája a tekintetben is kuriózum, hogy mivel az eseményeket közelről látta és az európai szakirodalmat is behatóan ismeri a témában, az Ostpolitik évtizedeinek olyan epizódjairól is részletesen tudja informálni a hazai szakembereket és érdeklődőket, amikről eddig magyarul nemigen lehetett olvasni, vagy éppen csak pár mondat erejéig. Példaként emelhetjük ki a metzi találkozó háttérének és körülményeinek alapos bemutatását.

Szerkezetiileg két nagyobb részre tagolható a könyv. P. Szabó írása eszmétörténeti alapokból indul ki, teológiai-filozófiai fejtegetéssel, ami a hívő és ateista (kommunista) világ, illetve gondolkodásmód közötti viszonyt boncolgatva mutatja be, hogy mely gondolkodók miként vélekedtek e problémáról a múlt évszázad folyamán. Az egyes pápáktól (XI. Pius, XII. Pius, XXIII. János, VI. Pál, II. János Pál, XVI. Benedek) e tárgyban született tanításokat, gondolatokat is vázolja, bemutatja ezek egymásra épülését. Ez alapján alakítja ki a szerző saját látásmódját a témában. Erről a síkról tér át írása nagyobbik, második felében a történetire, ahol az Ostpolitik alakulását mutatja be az egymást követő Péter-utódok (XII. Pius, XXIII. János, VI. Pál, II. János Pál) pontifikátusa idején, esetenként saját emlékeit is megosztva az olvasóval.

Noha P. Szabó végzettségét tekintve nem történész, egyes történészek akár példát is vehetnének történetírói gyakorlatának objektív erényéről. Az ő esetében a *sine ira et studio* nem csupán holmi elcsépelet frázis, P. Szabó komolyan veszi Tacitus mondását. Nem csupán az Egyház számára pozitív, hanem a negatív eseteket, tényeket is megosztja olvasóival – gondolunk itt elsősorban a Vallási Művek Intézete (Istituto per le Opere di Religione) körüli bonyodalmakra és botrányokra, melyek még a mai napig sem oldódtak meg. Jelenleg a szerző rendtársa, Ferenc pápa előtt áll az a feladat, hogy megkísérelje megoldani az ügyet. Szerzetesapoként, tehát egyházi személyként nyíltsága külön is kiemелendő. Ha kell, helyre is igazít akár egyházi személyek tollából kikerült torzításokat is, legyen az akár Stanislaw Dziwisz bíboros, II. (Boldog) János Pál egykori személyi titkára. P. Szabó arra törekszik, hogy a valóságot mutassa be, bármilyen pozíciójú személyről ír is, vagy bármilyen tekintélytől származó írást, forrást tanulmányozzon. Akármilyen jó, sőt sze-

mélyes viszonyban volt is az illetővel – például Cserháti József pécsi püspökkel –, kritikája tárgyyszerű marad, ahogy kettejük esetében olvashatunk is erről a könyvben.

A gyakori nyomdahibáktól eltekintve P. Szabó Ferenc SJ Ostpolitikáról szóló könyve olvasmányos, szinte olvastatja magát velünk. Mindenképpen fontos, új szemléletű kötet a korszak egyházpoltikáját bemutató művek között. Különösen érdekes a tárgyalásmód: szerzőnk ütközteti különböző történések nézetét, álláspontját, s ezek felvázolása után tárja elénk saját felfogását, mivel ért egyet, mivel nem, vagy csak részben, esetleg mi az, amiben az évek múlásával változott, módosult a véleménye. P. Szabó nem ítélkezik a személyek és események felett, csupán saját álláspontját fogalmazza meg, szakszerű kritikát alkot. Ahogyan írja is, az ítélkezés Isten dolga.

A jezsuita szerző többször hangoztatja, hogy a Casaroli-féle Ostpolitikot követő „diplomácia” egyháza mellett létezett a „vértanúk” egyháza is, akik előtt fejet kell hajtanunk, hiszen ezek a hitvallók (pl. Mindszenty József) és vértanúk (pl. Boldog Meszlényi Zoltán Lajos) szenvedésükkel, halálukkal tettek tanúbizonyságot a Megváltó mellett, s végül ők győzedelmeskedtek, hiszen a kommunista rezsimék megbuktak. Végző soron megállapíthatjuk, hogy főként nekik köszönhetően őrződtek meg a keresztény, katolikus értékek és maga az Egyház. Noha az Ostpolitik célja is az Egyház érdekeinek és jogainak védelme volt a keleti blokkban, a „vértanúk” Egyháza eredményesebben védte meg a keresztény értékrendet, mint a „diplomáciáé”. Azt azonban nem vitathatjuk, hogy mindkét irányzat célja az Egyház és tanításának megóvása volt.

Sági György

JUDÁK, V. – BEDNÁR, P. – MEDVECKÝ, J. (ed.), *Kolíška kresťanstva na Slovensku. Nitriansky hrad a katedrála sv. Emeráma v premenách času* [A kereszténység bölcsője Szlovákiában. A nyitrai vár és a Szent Emmerám-székesegyház a változó időkben] (Biskupský úrad v Nitre v spolupráci s Archeologickým ústavom SAV, Bratislava 2011) 490 pp.

A nyitrai püspökség történetéről nagyformátumú, mind célkitűzéseit, mind kivitelezését tekintve impozáns munka jelent meg. A Viliam Judák nyitrai püspök, Peter Bednár régész és Jozef Medvecký művészettörténész által szerkesztett, tizenhat tanulmányt magában foglaló kötet nem kevesebbre vállalkozik, minthogy történeti, művészet- és egyháztörténeti szempontból is összetett képet adjon a nyitrai várról és székesegyházról, mint a „kereszténység bölcsőjéről Szlovákiában”.

Bár a címadás a *középkori Szlovákia* önálló történeti egységként létezését is feltételezi, amint ez a főszövegben is egy helyen egészen egyértelműen megjelenik, ettől eltekintve a kötet a nagy múltú nyitrai püspöki székhely beható ismertetését adja. A szlovák nyelvű munka angol fordítása is megjelent, így lehetővé válik az egykori Magyar Királyságnak e jelentős központjában álló székesegyház nemzetközi megismerése. E reprezentatív kötet mellett 2012-ben megjelent egy hasonló koncepciójú, ám jóval vékonyabb kiadvány *Nitriansky hrad a katedrálny chrám* (A nyitrai vár és székesegyház) címmel, amely mintegy rövid összefoglalását nyújtja a jelen munkában felsorakoztatott bőséges ismereteknek.

A négy részre osztott könyv domináns része, az ötszáz oldalból mintegy kettőszáz, Jozef Medvecký művészettörténész munkája a székesegyház barokk műemlékeiről. Ez jogos, mivel ma a székesegyház barokk összképet mutat: a barokk belső teret barokk falfestmények, stukkók, oltárképek ékesítik. A középkori templomot 1605-1607-ben Bocskay katonái, 1620-ban Bethlen Gábor serege, 1621-ben császári csapatok dúlták fel. Ezután a 17. században az egész várra kiterjedő nagyszabású felújítások és újjáépítések kezdődtek, elsőként Telegdy János, majd Erdődy László Ádám püspök kezdeményezésére. A színvonal érzékeltetésére elég két név említése, hiszen a mennyezet freskódíszét és a székesegyház több oltárképét Gottlieb Anton Galliarti neves osztrák festő készítette, az alsó templom legismertebb munkája pedig ifj. Hans Pernegger Keresztről levétel-oltárképe 1662-ből. Utóbbit a művészettörténeti szakirodalom méltán a Szlovákia területén látható barokk szobrászat egyik legnagyobb műveként tartja számon. Jelenleg teljes pompájukban tárulnak a néző elé a 2006-ban, Vladimír Plekanec docens restaurátor irányításával kezdődött restaurálás-sorozat nyomán. A felújítás ezen túlmenően meglepő leleteket hozott napvilágra. Az elmúlt évek nagy felfedezései ugyan éppen a székesegyháznak ezt az egyik legmegkapóbb vonását, makulátlan egységességét törték meg, amiből parázsló viták is származtak, ám jelentőségüket tekintve ez korántsem sajnálkozásra ad okot. Elsőként 2007-ben került elő az a vörösmárvány szentségtartó 1497-ből, amely így időben megelőzve a pécsit, a pestit és a pozsegait a Magyar Királyság területéről fennmaradt első reneszánsz tabernákulum. A könyv nagy érdeme, hogy megfelelő minőségű, nagyfelbontású képeken teszi közzemlére és megfelelő alapossággal is ismerteti a finom kivitelű alkotást, amely egyébként helyzeténél fogva a helyszínen közelről nem szemlélhető meg.

Ez a felfedezés már visszatekintésre irányít az időben a székesegyház ősbibb rétegei felé. A nyitrai püspökség ugyanis Kálmán király korától fogva fennáll, a jelenlegi székesegyház alatt pedig már legkésőbb a 11. században falak húzódtak. A kötet első két nagy alegysége tekintélyes részben a templom középkori

gyökereivel foglalkozik. Viliam Judák a püspökség történetével, Štefan Vallo a bazilika elnevezésével, más tanulmányok pedig a legújabb ásatások tükrében a vár és a templom építésével és átalakításaival. Gertrúda Březinová, Marián Samuel, Peter Bednár és Zuzana Poláková régészek fejezetei a kötet erőssége. Az építészettörténeti fejezetek interpretációja ilyen módon teljesen jogos, hiszen a középkorban számos pusztuláson túlesett, többször újjáépített székesegyház rekonstrukciója lehetetlen az ásatási eredmények feldolgozása nélkül.

A nyitrai Szent Emmerám-bazilikát említi a magyarországi hagiográfia első fennmaradt szövege, Boldog Mór pécsi püspök 1064 és 1070 között Szent Zoerard-András és Benedek remeték életéről írt legendája. A zaborhegyi remetét ide temették, majd ennek megfelelően 1083-ban e helyen történt az első hazai kanonizáció, még István király, Imre herceg és Gellért püspök szentté avatása előtt. Az ő confessiójuk késő román kori és gótikus változatának lehetséges maradványait szintén nemrég tárták fel. A meglepően nagy kiterjedésű kriptá elképzeléséhez Bednár és Poláková szakszerű ismertetése mellett hasznos segítséget nyújtanak a kötetben szereplő rekonstrukciós ábrák. Ezek könnyebben követhetővé teszik a szöveget, összehasonlítva az ezt megelőző publikációkkal, a szintén 2011-ben, a nyitrai műemlékvédelmi hivatal által kiadott *Ranostredoveká sakrálna architektúra nitrianskeho kraja* (A Nyitravidék koraközépkori szakrális építészet) c. kötettel. A szlovák szakirodalom érthető okokból szívesen foglalkozik a Magyarországon szinte teljesen elfeledett remetékkel. Kultuszuk fellendítése Viliam Judák püspök érdeme, aki három tanulmánnyal szerepel a jelen kötetben. Kettő éppen a zaborhegyi remeték ereklyéinek történetével, illetve külön a székesegyház védőszentjeivel: Szent Emmerám, Zoerard-András és Benedek életével és kultuszával foglalkozik, utóbbi Ivan Kikoval közösen. E szövegek a püspök eddigi munkásságának ismeretében nem újdonságértékre törekednek. A 2001-es tropiei „Święty Świerad i jego czasy” (Szent Zoerard-András és kora) konferencián lényegében ugyanerről adott elő. Mindez teljesen rendjén van, hiszen a kötet az eddigi kutatás impozáns összefoglalása. A székesegyház bonyolult építéstörténetét vagy a remetéről írt tekervényes és ellentmondásos szakirodalmat tekintve erre szükség is volt.

Sajnálattal láttuk a vonatkozó magyar szakirodalom erőteljes mellőzését. A tanulmányok tudományos igényessége változó színvonalú, egyeseknél elmaradtak a jegyzetek is, azonban a kötet koncepciója és célkitűzése világos: egyformán szól szakembereknek és a Nyitra után érdeklődő olvasónak. A könyv további erőssége, hogy megfelelő egyensúllyal mutatja be a székesegyház mellett a várat is: a Peter Bednár – Michal Šimkovic szerzőpáros és Tomáš Janura tanulmányai a vár erődítményrendszerét, Peter Bednár pedig a vár területén talált azon régészeti leleteket is, amelyek a castrum egykori hétköznapi

életébe engednek bepillantást. Nyitra a Magyar Királyság egyik legnagyobb alapterületű, 8,5 hektár kiterjedésű vára volt, és nem csupán egyházi közigazgatási központ, hanem hercegi székhely is.

A könyv negyedik része a püspöki udvar épületeivel foglalkozik, illetve felhasználásukkal az új- és legújabb korban. Tomáš Janura két, inventáriummokkal foglalkozó, tehát a forrásokat is erőteljesen bevonó tanulmánya kifejezetten színesíti a püspöki palotáról alkotott képet. Veronika Olbertová írása az egyházmegyei múzeumból alapos katalógust ad a gyűjteményhez. Szlovákia első egyházmegyei múzeuma olyan csúcsművekkel rendelkezik, mint a 11. századból fennmaradt Szelepchényi-kódex, amelynek a 14. században készült, remekművű aranyozott fedőlapja 9. századi kereszttereklyét tartalmaz. Méltán külön fejezetet érdemel a püspöki könyvtár is, amelyről Ladislav Belás kanonok számol be, hiszen az eredeti 19. századi berendezésüket megőrzött termekben számos értékes kiadvány, többek közt 78 ősnymtatvány található. A legrégebbiek a 15. századból származnak. Ez utóbbi tanulmányok jelentősen szélesítik a kötetet a legutóbbi hasonló vállalkozáshoz képest. Az 1933-ban, akkor éppen a Pribina-ünnepségek alkalmából kiadott *Nitra, Dejiny a umenie nitrianskeho zámku* (Nyitra, A nyitrai vár története és művészete) a prehistorikumtól kezdve mutatta be elsősorban a székesegyház, illetve a vár építésének folyamatát egészen a modern időkig. Jelen kötet is egy évforduló alkalmából, Cirill és Metód tiszteletére született, noha ez valójában az idei, 2013-as évet jelenti. Nem teljesen tisztázott a 2011-es kiadási dátum azért sem, mivel már megjelenik benne egy fénykép a 2012-ben feltárt középkori freskóról is.

A barokk Pernegger-oltár mögül váratlanul előkerült Mária utolsó imáját és megkoronázását ábrázoló, nagyméretű, a mészrétegek alatt évszázadokon keresztül kitűnő állapotban fennmaradt falfestmény az alsó templom olyan falszakaszán került elő, amelyet a kötetben szereplő írások a 16. századra, illetve a 15–16. század fordulójára datálnak. A korábbi kutatások, így az említett 1933-as kötetben Václav Mencl ennél is későbbinek, 17. századinak azonosította a falat. A freskóról eddig megjelent írások a 14–15. század fordulójára, vagy a 15. század elejére kelteznek, ám meg kell jegyezni, a kép ikonográfiája és stílusa alapján ennél korábbi datálása is feltételezhető. Jelentősége nem csupán az, hogy eddig nem ismertünk ennyire összefüggő és ilyen kifogástalan állapotban fennmaradt freskót más középkori püspöki székesegyházainkból, hanem stílusa is egészen kivételes kvalitásra enged következtetni.

Mindez azt mutatja, hogy még mindig nem tehetünk pontot a nyitrai székesegyház középkori építéstörténetének tisztázására, sőt várat magára egy önálló monográfia a templomról. A legutóbbi komolyabb munka ugyanis

szintén 1933-ban jelent meg *Kostol Pribinov v Nitre v pravom svetle* (Pribina temploma Nyitrán helyes megvilágításban) címmel, Juraj Hodál tollából, aki a mai székesegyház egyes részeit a jelenleg elfogadott datálásnál évszázadokkal korábbra helyezve, Pribina egykori templomából fennmaradt fragmentumokként aposztrofálta. Az általa bevezetett elnevezések annyira meggyökeresedtek, hogy a jelenlegi alsó templom végében álló, egyébként a 12–13. század fordulójáról fennmaradt patkóíves kápolna még e kötetben is több helyen az ún. Pribina-kápolnaként szerepel. E megnevezés több mint zavaró.

A kötet a nyitrai püspökség történetének és kincseinek hiánypótló, igényes bemutatása.

Ilkó Krisztina

◆◆◆ SZÁMUNK SZERZŐI

Beke Margit történész, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Biró Aurél történész, Budapest Főváros Levéltárának munkatársa

Erdő Péter bíboros, esztergom-budapesti érsek, teológus, kánonjogász, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja

Hegedűs András történész, a Prímási Levéltár igazgatója

Ilkó Krisztina, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Művészettörténeti Intézetének hallgatója

Käfer István irodalomtörténész, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlavakológiai Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép-és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke

Sági György, az MTA-PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport gyakornoka

Seremetyeff-Papp János restaurátorművész, a Magyar Képzőművészeti Egyetem Restaurátorképző Intézete Festőrestaurátor Szakának külsős téma-vezető tanára

Szelestei N. László irodalomtörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

Szuromi Sz. Anzelm O.Praem. teológus, egyházjogász, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektora

Tarlós István, Budapest főpolgármestere, mélyépítő mérnök

♦♦♦ KRÓNIKA

KONFERENCIÁK, TUDOMÁNYOS ESEMÉNYEK
A SZENT ADALBERT KÖZPONTBAN

... 2013

- május 4.** Mindszenty-émlékmise és a zárandoklat indulása
- május 5.** *Raymond de Souza* előadása „A nyugati kultúrkör elfordulása a kereszténységtől és a katolikus ellenhatás” címmel
- május 9.** *Osztie Zoltán* előadása „Az emberiség színe-java” címmel a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége (KÉSZ) „Legyetek szentek!” előadás-sorozatának keretében
- május 18.** A katolikus Cserkészek Világszervezetének (ICCS) találkozója
- május 26.** „Kézfogás” – a Dorog, Esztergom, Nyergesújfalu, Kéménd zeneiskolásaiból alakult régiós vonószekerek koncertje
- május 30.** A Határon Átnyúló Kezdeményezések Közép-Európai Segítő Szolgálat (CESCI) Európa Intézetének megnyitó ünnepsége. Az intézményt *Rétvári Bence* államtitkár és *Didier Haguenaer*, a francia nagykövetség attaséja avatta fel.
- június 6–9.** A Pázmány Péter Katolikus Egyetem nemzetközi konferenciája
- június 8–10.** Esztergomi Zeneiskola Fúvós tábora
- június 17–19.** „A közös múlt magyar iratai a levéltárakban” – a Magyar Levéltárosok Egyesületének vándorgyűlése
- június 21–22.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- június 22.** A Múzeumok Éjszakája keretében a Szent Adalbert Központ épületét bemutató csoportvezetés; *Major Balázs* régész előadása „A margati keresztés vár kutatása – legújabb eredmények” címmel

- július 4.** A Határon Átnyúló Kezdeményezések Közép-Európai Segítő Szolgálata (CESCI) konferenciája
- július 21–31.** Nevelőszülői képzések oktatóit felkészítő tanfolyam az Apor Vilmos Katolikus Főiskola szervezésében
- aug. 5–15.** Nevelőszülői képzések oktatóit felkészítő tanfolyam az Apor Vilmos Katolikus Főiskola szervezésében
- aug. 29–31.** A Pázmány Péter Katolikus Egyetem nemzetközi hallgatói konferenciája az IRUN (International Research Universities Network) és a CUP (Catholic Universities' Partnership) szervezetek részvételével
- aug. 30–szept. 1.** A Vass Lajos Kórus látogatása
- szeptember 12.** Lengyel levéltárosok konferenciája
- szept. 15–22.** A Szakrális Művészetek Hete rendezvényei:
- szeptember 15.** *Szvorák Katalin és Kudlik Júlia* műsora
- szeptember 20.** „Ez a mi hitünk – A keresztény hitvallásról képpel és szóval” c. kiállítás megnyitója. A kiállítást bemutatta: *Gaál Endre* nagyprépost, megnyitotta: *Völner Pál* államtitkár.
- szeptember 22.** *Móser Zoltán* fotóművész kiállításának megnyitója. Köszöntőt mondott: *Meszleny László*, a Szent Adalbert Központ igazgatója, a kiállítást megnyitotta: *Mezei Balázs* egyetemi tanár.
- szeptember 26.** *Székely János* esztergom-budapesti segédpüspök előadása „Életszentség a házasságban” címmel a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége (KÉSZ) „Legyetek szentek!” előadás-sorozatának keretében
- szeptember 29.** Keresztény roma ifjúsági találkozó, a „Cigányság és kereszténység kapcsolata” pályázat eredményhirdetése, a Vályi István-díj átadása
- október 1.** Az Esztergomi Zsolt Nándor Zeneiskola hangversenye a Zene Világnapján
- október 4–5.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- október 26–29.** Országos Ifjúsági Honismereti Akadémia
- október 30.** Simor János konferencia és kiállítás-megnyitó. Köszöntőt mondott: *Erdő Péter* esztergom-budapesti érsek és *Kontsek Ildikó*, a Keresztény Múzeum igazgatója, a konferenciát vezette: *Szuromi Sz. Anzelm O.Praem*, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektora, a kiállítást bemutatta: *Hegedűs András*, a Prímási Levéltár igazgatója.

- november 7.** A K&H bank konferenciája
- november 8.** Komárom-Esztergom Megyei Integrált Szociális Intézmény konferenciája
- november 8–10.** A budakalászi plébánia lelkigyakorlata
- november 9–10.** Lelkigyakorlat Székely János esztergom-budapesti segédpüspök és Ádám Angella belgyógyász vezetésével
- november 15.** „Fundamentum” konferencia Szent István király halálának 975. évfordulója alkalmából a Kultsár István Társadalomtudományi és Kiadói Alapítvány, a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége Esztergomi Csoportja, a Prímási Levéltár és a Balassa Bálint Társaság szervezésében
- november 15–16.** Találkozó és lelkigyakorlat a 2014-es Mária Út előkészítésére
- november 26.** „Liturgy and Music in the History of the Pauline Order” – a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete és a Pálos Rend nemzetközi konferenciája
- december 6–7.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- december 8.** A Laskai Osvát Antikvárium könyvárverése
- december 12.** Megemlékezés Erdős Mátyásról a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége (KÉSZ) szervezésében
- december 14.** Az Ars Musica kórus koncertje
- december 27.** Szent János-napi boráldás

A programokra jelentkezni a Szent Adalbert Központ titkárságán, a 06 (33) 541-939-es telefonszámon lehet.

A központ honlapja: www.szentadalbert.hu

♦♦♦ TARTALOM

SZUROMI SZABOLCS ANZELM O.PRAEM. A kamat megítélése a kánonjogi forrásokban és irodalomban a 13. századig	177
SZELESTEI N. LÁSZLÓ Jézus Szíve társulatok a Kárpát-medencében a 18. században	195
HEGEDŰS ANDRÁS Pio atya látogatása a bebörtönzött Mindszenty bíborosnál	205
BEKE MARGIT Egy egyházi címer születése. Megfontolások egy bíboros-prímási címer kapcsán	217
KÄFER ISTVÁN Lexikonok békességszolgálati lehetősége. Magyar-szlovák jegyzetek Beke Margit kézikönyvéhez, kitekintéssel a szlovák katolikus lexikonra II.	233
BIRÓ AURÉL – SEREMETYEFF-PAPP JÁNOS Budapesti templomokban, közgyűjteményekben őrzött Szűz Mária-ábrázolású templomi zászlók III.	243
<i>Szemle</i>	275
<i>Számunk szerzői</i>	308
<i>Krónika</i>	309

♦♦♦ OBSAH

SZABOLCS ANZELM SZUROMI O.PRAEM. Predurčenie úroku v prameňoch kanonického práva do 13. storočia	177
LÁSZLÓ SZELESTEI N. Spoločnosti Srdca Ježiša v Karpatskej kotline v 18. storočí.	195
ANDRÁS HEGEDŰS Návšteva otca Pia u uväzneného kardinála Mindszentyho	205
MARGIT BEKE Vznik cirkevného erb. Úvahy v súvislosti s erbom kardinálovsko-primaciálnym	217
ISTVÁN KÄFER Možnosť na službu pokoja. Maďarsko-slovenské poznámky k príručke M. Beke so zreteľom na slovenský katolícky lexikón II.	233
AURÉL BIRÓ – JÁNOS SEREMETYEFF-PAPP Kostolné zástavy s obrazom Panny Márie v chrámoch, verejných zbierkach v Budapešti III.	243
<i>Pohlady</i>	275
<i>Autori príspevkov</i>	308
<i>Kronika</i>	309

♦♦♦ CONTENTS

SZABOLCS ANZELM SZUROMI O.PRAEM. The Judgement of Interest in Canonical Sources and Literature up to the 13 th Century	177
LÁSZLÓ SZELESTEI N. Societies of the Sacred Heart of Jesus in the Carpathian Basin during the 18 th Century	195
ANDRÁS HEGEDŰS Father Pio's Visit to Cardinal Mindszenty in Prison	205
MARGIT BEKE The Birth of an Ecclesiastical Blazon. Considerations on the Blazon of a Cardinal and Primate.	217
ISTVÁN KÄFER Encyclopedias in the Service of Peace. Hungarian–Slovak Notes on Margit Beke's Handbook and the Slovak Catholic Encyclopedia II	233
AURÉL BIRÓ – JÁNOS SEREMETYEFF-PAPP Banners Representing the Virgin Mary in Churches and Public Collections of Budapest III	243
<i>Review</i>	275
<i>Authors of the Present Issue</i>	308
<i>Chronicle</i>	309

A folyóirat megrendelhető:
Magyar Sion szerkesztőség
(Szent Adalbert Központ, 2500 Esztergom, Szent István tér 10.)
info@szentadalbert.hu